

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE

PAMIATKOVÁ ZÓNA MESTA G E L N I C A

~ ~ ~

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

~ AKTUALIZÁCIA 2017 ~

~ TEXTOVÁ ČASŤ ~

KOŠICE 2017

~

*Banický stav nech je velebený,
banický stav to je naša slasť,
hoc postráda slnečný jas denný,
robí to pre svoju drahú vlasť.*

~

*Počujete zvonca jasné znenie
a klopačky ako volá nás?
Pod'me bratia k šachte, nemeškajme,
pozdrav Zdar Boh! – ten povzbudí nás.*

~

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE
Hlavná 25, 040 01 Košice

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA PAMIATKOVÁ ZÓNA GELNICA

ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

1. Tieto zásady sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia podľa odseku 1 § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon“) a podľa odseku 2 § 29 zákona sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu a nadobúdajú účinnosť dňa 1. júla 2017.

2. Zásady v časti G obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, prvkov interiéru a uličného parteru, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk a ďalších kultúrnych hodnôt pamiatkového územia, podľa odseku 3 § 29 zákona.

Košice, 26.6.2017

Ing. Kristína Markušová
riaditeľka
Krajský pamiatkový úrad Košice

Krajský pamiatkový úrad Košice

Hlavná 25, 040 01 Košice

zodpovedný riešiteľ: Ing. arch. Alena HRABINSKÁ

Ing. arch. Róbert KIRÁL

Ing. arch. Eva ŠMELKOVÁ

autorská spolupráca: Ing. Vladimír Sobota - historická zeleň

Mgr. Martin Horvát - archeológia

riaditeľka KPÚ: Ing. Kristína MARKUŠOVÁ

spolupráca: Ing. arch. Peter Kling, Ing. arch. Igor Cziel

© KPÚ Košice, Hlavná 25, Košice, 2017

OBSAH

PROTOKOL O PLATNOSTI ZÁSAD		str. 3
A.	Základné údaje o pamiatkovom území	str. 8
A.1.	Názov pamiatkového územia	
A.2.	Základné údaje o pamiatkovom území	
A.3.	Vyhlásenie pamiatkového územia	
A.4.	Súčasť iných chránených území a ochranných pásiem zriadených podľa osobitných predpisov	
B.	Parcelné vymedzenie hraníc územia	str. 9
B.1.	Vymedzenie hraníc pamiatkového územia podľa vyhlásenia	
B.1.b	Mapový podklad	
B.2	Popis priebehu hranice pamiatkového územia v katastrálnom systéme	
B.3.	Súpis parcel pamiatkového územia	
C.	Údaje o zadaní a spracovaní zásad	str. 10
C.1.	Odôvodnenie účelu a cieľa zásad	
C.2.	Rozsah spracovania zásad	
D.	Údaje o východiskových podkladoch	str. 12
D.1.	Prehľad spracovaných územnoplánovacích dokumentácií s overením ich právoplatnosti	
D.2.	Mapové podklady	
D.3.	Staršie archeologické výskumy	
D.4.	Archívne materiály	
D.5.	Literatúra	
E.	Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia	str. 16
E.1.	Základné údaje o pamiatkovom území	
E.1.1.	Zemepisná poloha	
E.1.2.	Geologické podmienky	
E.1.3.	Prepojenie na stredovekú cestnú sieť, mýtna miesta	
E.1.4.	Mestské a banské právo	
E.2.	Historický vývoj mesta	
E.3.	Urbanisticko-architektonický vývoj mesta	
F.	Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	str. 29
F.1.	Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy	
F.1.1.	Obraz krajiny – charakteristické pohľady, krajinný rámec sídla	
F.1.1.b	Špecifikácia typov štruktúr a prvkov územia	
F.1.1.c	Urbanistická kompozícia	
F.1.2.	Vonkajší obraz mesta – silueta, dominanty	
F.1.3	Vnútorý obraz mesta – pôdorys, historicko-urbanistická štruktúra	
F.1.4.	Funkčné využitie územia	
F.1.5.	Prvky uličného interiéru a parteru	
F.1.6.	Funkčné využitie územia	
F.1.7.	Architektonické a umelecko-historické hodnoty objektov v pamiatkovej zóne	
F.1.8.	Kategorizácia objektov	
F.1.9.	Zeleň pamiatkového územia	
F.1.9.b	Súčasná zeleň v pamiatkovom území	
F.1.10	Archeológia pamiatkového územia	
F.2.	Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy	
F.3.	Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany	
G.	Zásady ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia	str. 53
G.1.	Všeobecné požiadavky pre pamiatkové územie PZ Gelnica	
G.2.	Požiadavky na primerané funkčné využitie pam. územia	
G.3.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie	
G.4.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej obj. skladby pam. územia	
G.4.1.	Požiadavky diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe	

G.4.2.	Základné požiadavky na zachovanie a údržbu NKP	
G.4.3.	Základné požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností v PZ, ktoré nie sú NKP	
G.4.4.	Požiadavky pre plochy dvorov a záhrad historickej obytnej zástavby	
G.4.5.	Všeobecné požiadavky pre novostavby a prístavby	
G.4.6.	Požiadavky pre zástavbu na revitalizačných plochách	
G.5.	Požiadavky pre výškové a priestorové usporiadanie objektov	str. 69
G.5.1.	Požiadavky na ochranu strešnej krajiny	
G.5.1.1.	Krovy	
G.5.1.2.	Strešná krajina	
G.5.1.3.	Strešné okná, vikiere, svetlíky a perforácia striech	
G.5.1.4.	Štíty a štítové múry	
G.5.1.5.	Komíny	
G.5.1.6.	Klapiarske prvky	
G.6	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej skladby, architektonického výrazu a historických konštrukcií	str. 79
G.6.1.	Požiadavky na zachovanie pôvodných stavebných materiálov	
G.6.2.	Všeobecné požiadavky pre použitie novodobých materiálov	
G.6.3.	Murivá a zvislé nosné konštrukcie	
G.6.4.	Horizontálne nosné konštrukcie - stropy a klenby	
G.6.5.	Suterény	
G.6.7.	Schodiská	
G.6.8.	Zábradlia, mreže a ostatné kovové prvky	
G.6.9.	Výplne okenných a dverných otvorov	
G.6.10.	Omietky a nátery	
G.6.11.	Podlahy a dlažby	
G.6.12.	Výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky	
G.6.13.	Historická technická infraštruktúra a technické zariadenia	
G.6.14.	Nová technická infraštruktúra	
G.6.15.	Sanácia vlhkosti objektov a vetranie	
G.6.16.	Zatepl'ovanie a vykurovanie	
G.7.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru	str. 87
G.7.1.	Uličné interiéry a fasády	
G.7.2.	Uličný parter	
G.7.3.	Požiadavky pre umiestnenie reklamy, informačných, reklamných a propagačných zariadení	
G.7.4.	Požiadavky pre letné sedenia a terasy	
G.7.5.	Požiadavky pre umiestnenie zariadení technickej infraštruktúry	
G.7.6.	Požiadavky pre oplotenia, oporné a vyrovnávacie múry	
G.7.7.	Prvky drobnej architektúry a ostatné vybavenie	
G.7.8.	Požiadavky pre umiestnenie nových umeleckých diel a artefaktov	
G.7.9.	Požiadavky pre osvetlenie verejných priestorov, iluminácia objektov	
G.7.10.	Požiadavky pre regeneráciu povrchov komunikácií a verejných priestranstiev	
G.8.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene	str. 97
G.8.1.	Všeobecné požiadavky pre celé pamiatkové územie	
G.8.2.	Požiadavky pre zeleň dvorov a záhrad, historickej obytnej zástavby - pri meštianskych a banických domoch a pri vilách	
G.8.3.	Všeobecné požiadavky pre realizáciu výsadiieb a ošetrovanie zelene	
G.9.	Požiadavky a odporúčania na ochranu obrazu mesta	str. 99
G.10.	Požiadavky na zachovanie a prezentáciu archeologických nálezísk	
G.11.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt Pamätihodnosti mesta	
G.11.1.	Pamätihodnosti mesta	
G.12.	Prezentácia pamiatkového fondu PZ GELNICA	
G.13.	Všeobecné doplnujúce požiadavky na ochranu pamiatkových hodnôt	
H.	Záverečné ustanovenia	str. 103
H.1.	Spolupráca a účasť orgánov a organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia	
H.2.	Aktualizácia zásad	
H.3.	Záver	
I.	Právne normy	str. 107

GRAFICKÁ ČASŤ A PRÍLOHY ZÁSAD

Príloha 5.2.1 - Výkresy záväznej časti :

- Výkres **A** - Širšie vzťahy
- Výkres **B** - Právny stav
- Výkres **C** - Rozbor pamiatkových hodnôt
- Výkres **D** - Územný priemet Zásad
- Výkres **E** - Katastrálna mapa z r. 1868

Príloha 5.2.2 - Mapy analytickej časti :

- Montánna mapa banského mesta Gelnica
- Schéma pôvodnej uličnej siete Pamiatkovej zóny Gelnica

Príloha 5.2.3 - Historické mapové podklady

Príloha 5.2.4 - Historická fotodokumentácia PZ Gelnica

Príloha 5.2.5 - Chránené charakteristické diaľkové pohľady a priehľady na PZ Gelnica

Príloha 5.2.6 - Tabuľka: Historická zeleň

Príloha 5.2.7 - Tabuľka: Objekty nevyhovujúce a s rušivými atribútmi v PZ Gelnica

Príloha 5.2.8 - Chránené charakteristické pohľady v interiéri PZ Gelnica

Príloha 5.2.9 - Tabuľka: Národné kultúrne pamiatky v PZ Gelnica

Príloha 5.2.10 - Tabuľka: Nehnuteľnosti vytypované na vyhlásenie za NKP

Príloha 5.2.11 - Archívne prílohy :

- A.** Rozhodnutie Ministerstva kultúry SR č. MK-11221/2005-400/33355, zo dňa 15.12.2005
- B.** Všeobecná záväzná vyhláška č. 2/1992 Okresného úradu v Spišskej Novej vsi, zo dňa 27.03.1992
- C.** Oprava údajov, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, č. PÚ-11/0486-2/3417/KOW, zo dňa 2.5.2011
- D.** Výpis z Ústredného zoznamu pamiatkového fondu - registra pamiatkových zón

A. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

A.1. Názov pamiatkového územia:

Pamiatková zóna mesta Gelnica

(ďalej len „pamiatková zóna“ alebo „PZ Gelnica“ alebo „PZ GE“)

A.2. Základné údaje pamiatkového územia:

Kraj: Košický

Okres: Gelnica

Mesto/obec: Gelnica

Katastrálne územie: Gelnica

Typ pamiatkového územia: mestská PZ

Číslo v ÚZPF (register PZ): 41

Počet nehnuteľných kultúrnych pamiatok PZ Gelnica: 35, z toho je 31 situovaných v PZ Gelnica (aktuálne k 10.12.2014)

Rozloha pamiatkového územia: cca 47 ha

Poloha: 48° 51' severnej zem. šírky a 20° 56' východnej zem. dĺžky

A.3. Vyhlásenie pamiatkového územia:

• Vyhlásenie PZ Gelnica: Všeobecnou záväznou vyhláškou č. 2/1992 Okresného úradu v Spišskej Novej vsi zo dňa 27.03.1992, s účinnosťou od 15.05.1992 a rozhodnutia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK-11221/2005-400/33355 zo dňa 15.12.2005, právoplatné 26.01.2006.

A.4. Súčasť iných chránených území a ochranných pásiem, zriadených podľa osobitného predpisu

• Do južnej hranice PZ Gelnica zasahuje hranica ochranného pásma železničnej dráhy podľa § 5 odseku 3 Zákona č. 513/2009 Z. z. o dráhach a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších úprav (ďalej len „zákon o dráhach“), kde je hranica ochranného pásma pre železničnú dráhu 60 metrov od osi krajnej koľaje, najmenej však 30 metrov od vonkajšej hranice obvodu dráhy. Určujúcim predpisom pri ochrane PZ Gelnica je v zmysle tohto zákona najmä predpis podľa § 6 odseku 1 písmena a) tohto zákona, podľa ktorého v ochrannom pásme dráhy je zakázané bez súhlasu prevádzkovateľa dráhy a bez záväzného stanoviska špeciálneho stavebného úradu umiestňovať stavby, konštrukcie, vzdušné vedenia a svetelné zariadenia, ktoré by boli zameniteľné so svetelnými signalizačnými zariadeniami, slúžiacimi na chod a bezpečnosť dopravy na dráhe, a podľa § 6 odseku 1 písmena c) toho istého zákona: umiestňovať predmety, ktorých farebné plochy sú zameniteľné s označeniami, používanými v doprave na dráhach.

• Inundačné pásmo rieky Hnilec nie je dosiaľ pre verejnosť zverejnené, ale jeho dôležitosť pri ochrane Pamiatkovej zóny je nanajvýš potrebné brať do úvahy, najmä po ostatných povodňových udalostiach, ktoré začali rokom 2010 a zopakovali sa v roku 2012, a naposledy aj v roku 2014.

• Chránené ložiskové územia Cu rudy

B. PARCELNÉ VYMEDZENIE HRANÍC ÚZEMIA

B.1. Vymedzenie hraníc pamiatkového územia podľa vyhlásenia

B.1.b Mapový podklad

- Mapovým podkladom pre vymedzenie územia Pamiatkovej zóny Gelnica je vektorová katastrálna mapa, poskytnutá Úradom geodézie, kartografie a katastra SR, ktorý je aj správcom informačného systému geodézie, kartografie a katastra (list a digitálna príloha mapových podkladov zo dňa 05.02.2014 so značkou K2-56/2014).

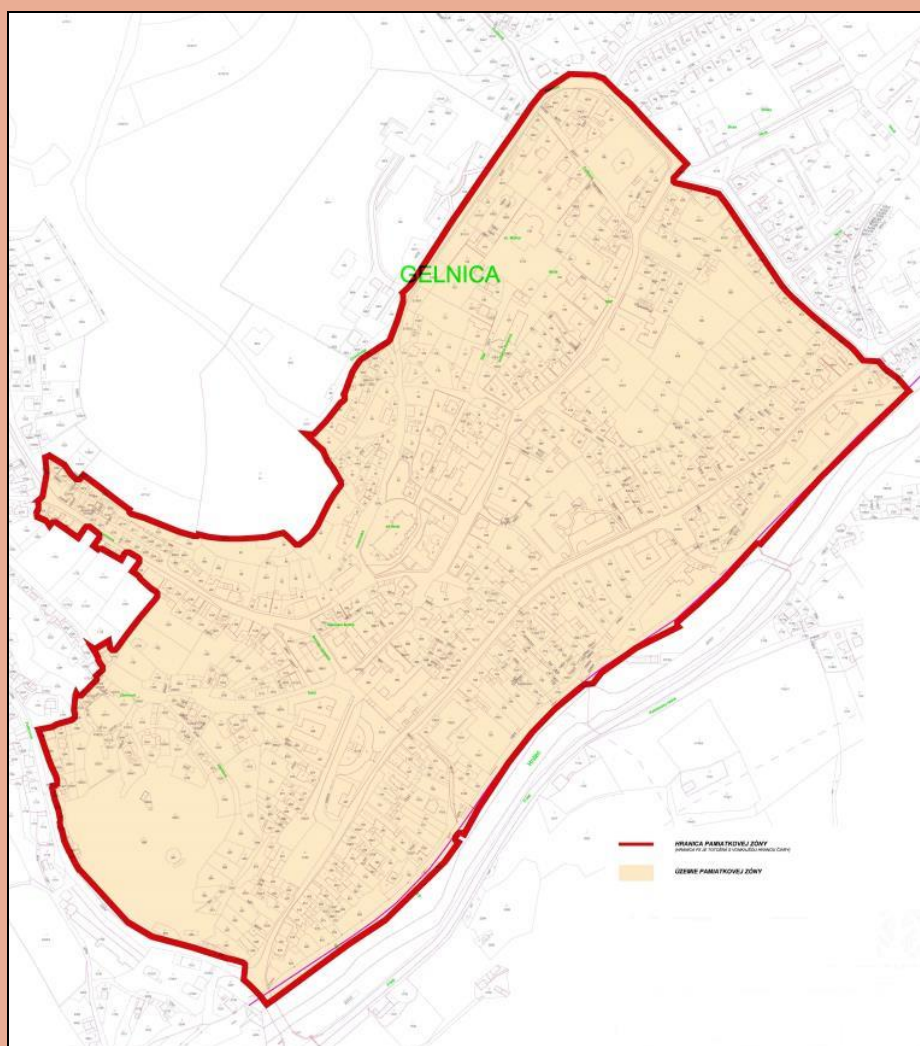
B.2. Popis priebehu hranice pamiatkového územia v katastrálnom systéme

- Východiskovým bodom popisu hranice PZ Gelnica je východný roh parcely č. 673. Hranica pokračuje v smere hodinových ručičiek. Hranica pretína parcelu č. 2253/1 do severozápadného rohu parcely č. 2268. Hranica pokračuje po juhozápadnej strane parcely č. 2268 a č. 2267/8 do južného rohu parcely č. 2267/8. Odtiaľ hranica pretína parcely č. 2267/1 a 2274/1 kolmicu na parcelu č. 2272 (vodný tok Hnilec). Ďalej hranica pokračuje juhozápadným smerom po severozápadnej strane parcely č. 2272 (Hnilec) až do východného rohu parcely č. 2207. Odtiaľ pokračuje po severovýchodnej strane parcely č. 2207 do južného rohu parcely č. 2264. Ďalej pokračuje po severovýchodnej a severozápadnej strane parcely č. 2264 až do severozápadného rohu parcely č. 1259. Ďalej po západnej a severnej strane parcely č. 1260, západnej strane parciel č. 1261, č. 1263, č. 1266, č. 1268 a č. 2196. V severozápadnom rohu parcely č. 2196 sa lomí východným smerom a pokračuje po jej severnej, západnej a východnej hranici až do styku s parcelou č. 1273/2. Hranica pokračuje po západnej strane parcely č. 1273/2, po severovýchodnej strane parcely č. 1286, č. 1289, č. 1288, až do severného rohu parcely č. 1288. Odtiaľ pretína parcelu č. 2248/1 (Zámková) do západného rohu parcely č. 1177. Ďalej po severnej a východnej hranici parcely č. 1177, po severozápadnej hranici parcely č. 1181, č. 1182, č. 1187 do východného rohu parcely č. 1181, č. 1182, č. 1187 do východného rohu parcely č. 1176. Ďalej pokračuje po severovýchodnej strane parcely č. 1176 do jej severného rohu. Odtiaľ po severozápadnej strane parcely č. 1175 do jej severného rohu. Hranica pokračuje po severnej strane parciel č. 1174/1, č. 1172, č. 1170 a po severnej strane parcely č. 1168 a č. 1166 do jej severného rohu. Odtiaľ pretína parcelu č. 2250/1 až do juhozápadného rohu parcely č. 1027. Hranica pamiatkovej zóny ďalej vedie východným smerom po južných hraniciach parciel č. 1027 a č. 1025, po severnej strane parcely č. 1023, po západnej, severnej a východnej strane parcely č. 1022. Hranica pokračuje juhovýchodným smerom po južnej strane parcely č. 91, pokračuje po východnej strane parcely č. 91 do severovýchodného rohu parcely č. 2218. Hranica pokračuje severovýchodným smerom po východnej strane parcely č. 2219 (Cintorínska) do jej severovýchodného rohu. Ďalej pokračuje po západnej strane parcely č. 2256 (Fučíkova) severovýchodným, juhovýchodným smerom až do južného rohu parcely č. 360. Odtiaľ pretína parcelu č. 2256 (Fučíkova) do severozápadného rohu parcely č. 572. Hranica pokračuje juhovýchodným smerom po západnej strane parcely č. 2256 až do východného rohu parcely č. 673, ktorý je východiskovým bodom tohto popisu.

B.3. Súpis parciel pamiatkového územia

- Komplexný súpis parciel pamiatkového územia je uvedený v prílohe - fotokópia rozhodnutia MK SR o zmene vymedzenia PZ Gelnica, zo dňa 15.12.2005 so značkou MK-11221/2005-100/33355. Ďalšou prílohou je písomné vyjadrenie Správy katastra Gelnica o vykonaní záznamu chránených skutočností PZ Gelnica zo dňa 2.5.2011 so značkou PÚ-11/0486-2/3417/KOW, ktoré

okrem iného obsahuje vymedzenie územia pamiatkovej zóny Gelnica s presným výpisom všetkých parciel zóny, zoradených v tabuľke.

Mapa – aktuálne vymedzenie PZ Gelnica,
podľa rozhodnutia Ministerstva kultúry SR č. MK-11221/2005-100/33355 zo dňa 15.12.2005

C. ÚDAJE O ZADANÍ A SPRACOVANÍ ZÁSAD

C.1. Odôvodnenie účelu a cieľa zásad

- Požiadavka na spracovanie zásad ochrany pamiatkového územia PZ Gelnica vyplýva z dikcie zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“). V zmysle § 29 pamiatkového zákona je definovaná Základná ochrana pamiatkového územia:

(1) Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako

aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

(2) Krajský pamiatkový úrad vypracúva zásady ochrany pamiatkového územia, ktoré sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany podľa odseku 1 a sú podkladom pre územný plán. Zásady sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu*.

(3) Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálovej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

(4) Miestne príslušný krajský pamiatkový úrad je dotknutým orgánom štátnej správy pri prerokúvaní územného plánu regiónu, územného plánu obce a územného plánu zóny.

---

* Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov

---

- Zo znenia § 29 pamiatkového zákona vyplýva požiadavka na vypracovanie zásad ochrany pamiatkového územia. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky so sídlom v Bratislave (ďalej len PÚ SR) zahrnul vypracovanie Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Gelnica - Aktualizácia do plánu hlavných úloh činnosti úradu pre rok 2014.

- Potreba vypracovania Aktualizácie zásad ochrany pamiatkového územia - Pamiatková zóna Gelnica, spracovaných Národným pamiatkovým a krajinným centrom Bratislava, Slovenský ústav pamiatok, Krajské stredisko Košice, pracovisko Spišská Nová Ves (spracovatelia: Ing. arch. Mária Slováková, Ing. arch. Peter Kling v spolupráci s PhDr. Normou Urbanovou, PhDr. Štefániou Tóthovou, Ing. Evou Semanovou a Danou Hajzokovou) v septembri 1998. Dôvodom nutnosti aktualizácie tohto materiálu bola zmena legislatívnych predpisov, zmena vymedzenia zóny v roku 2005 a potreba upresnenia, resp. stanovenia komplexných podmienok pre riešenie aktuálnych problémov v predmetnom pamiatkovom území na základe súčasnej úrovne poznania pamiatkového fondu a na základe odborných výskumných a vedeckých materiálov, získaných po dobe spracovania materiálu.

C.2. Rozsah spracovania zásad

Predmetná Aktualizácia zásad ochrany pamiatkového územia – Pamiatková zóna Gelnica je prepracovaním všetkých doteraz platných Zásad pamiatkovej starostlivosti pre pamiatkovú zónu Gelnica, naposledy spracovaných v roku 1998.

Poznámky o rozsahu a spôsobe spracovania Aktualizácie zásad:

- terénna ohliadka, počas ktorej bola zhotovená väčšina fotografickej dokumentácie, a to v čase od jesene 2013 po jar 2015, chránené pohľady v interiéri PZ boli vyhotovené na jeseň 2016;
- v rámci prípravy podkladov pre aktualizáciu PZ Gelnica spracovatelia sústredili archívnu fotodokumentáciu mesta z archívu mesta Gelnica (Banícke múzeum), historické mapové materiály z archívu KPÚ Košice pracovísk Spišská Nová Ves so sídlom v Levoči a Rožňava, z archívu Pamiatkového úradu SR (ďalej aj "PÚ SR"), súkromný archív ing. arch. M.

Janovskej, fotografie a súkromný archív miestneho odborníka na históriu mesta ing. arch. Igora Cziela, a ďalej aj voľne dostupné digitálne reprodukcie historických vedút, fotografií a pohľadníc, umiestnených na internetových stránkach a sociálnych sieťach, menovite: delcampe.net, facebook.com/Slovensko-na-historických-fotografiach, whatwasthere.com;

- v rámci terénneho prieskumu boli fotograficky zdokumentované všetky verejne dostupné exteriérové priestory PZ Gelnica, s výnimkou súkromných dvorov a záhrad, ktoré neboli v čase ohliadok dostupné; zároveň sa fotograficky zdokumentovali aj verejné priestranstvá a ulice v nadväzujúcich kompozičných a urbánnych súvislostiach sídla; získané a zoradené fotografie z ohliadok (prieskumu územia) sú uložené a archivované v digitálnej databáze (server PÚ SR) ako aj na DVD nosičoch, archivovaných v sídle KPÚ v Košiciach a jeho pracoviskách v Rožňave a Spišská Nová ves so sídlom v Levoči, a odovzdaných spolu s celým elaborátom *Zásad ochrany pamiatkového územia* aj PÚ SR - Sekcii pamiatkových území;
- územie PZ Gelnica je pomerne homogénny, aj keď v rámci urbanistických štruktúr osobitý sídelný celok, ktorý nie je v tejto aktualizácii *Zásad ochrany pamiatkového územia* rozdelený na samostatné sektory; v požiadavkovej časti sú však samostatné stanovené **požiadavky pre dvory, záhrady, a archeologickú lokalitu Zámčisko**, ktoré sú chápané ako špecifické plochy, zadané aj diferenciaciou regulácie budúcej zástavby podľa prevládajúceho typu zachovanej historickej zástavby ulíc a námestí - v základných typoch delené na: **zástavbu solitérnych domov v pozícií baníckych domov a zástavbu radovú meštianskeho charakteru**, ako aj **verejné budovy**, zakomponované do radovej zástavby historického centra mesta (radnica, mestský úrad, bývalá nemocnica – dnes hotel Runa, školské budovy, budovy baníckych správ a pod.), ktoré sa v určitých úsekoch zároveň prirodzene / špecificky prelínajú;
- analytická časť aktualizácie PZ Gelnica vychádzala z analýz prvých *Zásad: Pamiatková zóna Gelnica, Zásady pamiatkovej starostlivosti z roku 1998* (spracované Ing. arch. M. Slovákovou a Ing. arch. P. Klingom) a bola doplnená o aktuálne podklady odborných publikácií, v zmysle najnovších usmernení a metodických požiadaviek PÚ SR pre spracovanie *Zásad ochrany pamiatkového územia*; kapitoly analytickej časti (archeológia, historický vývoj mesta, objektová skladba) boli akceptované a prevzaté zo starších uvedených *Zásad ochrany pamiatkového územia* a v nevyhnutnom rozsahu boli doplnené o nové poznatky; naproti tomu vznikli nové kapitoly, ktoré pojednávajú o strešnom reliéfe Pamiatkovej zóny, parcelácii, komunikačnej sieti, doplnil sa aj popis ľudového baníckeho domu, typického pre banícke mesto Gelnicu, a popis montánnej krajiny; pre lepšie obsiahnutie informácií zároveň bola spracovaná Montánna mapa banského mesta Gelnica.
- aktuálne *Zásady ochrany PZ Gelnica* budú v tlačenej podobe (vrátane príloh) uložené na PÚ SR, na KPÚ Košice a pracoviskách v Rožňave a v Spišskej Novej Vsi so sídlom v Levoči, v digitálnej forme budú zaradené do databázy *Metodických materiálov, vzorov hlásení, tlačív na stiahnutie*, na oficiálnej internetovej stránke Pamiatkového úradu SR - www.pamiatky.sk/sk/page/na-stiahnutie.

D. ÚDAJE O VÝCHODISKOVÝCH PODKLADOCH

D.1. Prehľad spracovaných územnoplánovacích dokumentácií s overením ich právoplatnosti

- Územný plán centrálnej mestskej zóny Gelnica, textová a tabuľková časť, URBION – štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania, Bratislava, stredisko 3, Košice, hlavný spracovateľ: Ing. arch. J. Žiaran, Ing. arch. J. Bezděk, sept. 1990

- PhDr. Norma Urbanová, Ing. arch. Mária Slováková, Ing. arch. Peter Kling: Pamiatková zóna Gelnica, Umelecko-historický a architektonický prieskum, inventarizácia objektov, 1998
- Územný plán prepracovaný v roku 2008, ktorý spracoval Ing. arch. Malinovský v spolupráci s Ing. arch. Rybákom

D.2. Mapové podklady

- Geodetický a kartografický ústav Bratislava, katastrálna mapa Gelnice z roku 1868, aktualizovaná v roku 1934, M = 1 : 2880, Sp 41
- I. vojenské mapovanie (Tereziánsko-Jozefínske) z roku 1782 – 1784, m 1:28 200, mapový list 21-06
- I. vojenské mapovanie (Tereziánsko-Jozefínske) z roku 1782 – 1784, m 1:28 800, výrez z mapy
- II. vojenské mapovanie (Františkovo) z roku 1822, m 1: 28 800, mapový list XXXIX-37
- II. vojenské mapovanie (Františkovo) z roku 1822, m 1: 28 800, výrez z mapy
- III. vojenské mapovanie z r. 1876, m 1: 75 000
- III. Vojenské mapovanie z roku 1876, m 1:25 000
- Katastrálne zameranie z roku 1868 – 1869, m 1: 2 880, zdroj: archív PÚ SR
- Mapa banského mesta Gelnica z roku 1788, zdroj: archív ŠA LE
- Plán mesta na situácii krajinskej cesty z roku 1873, autor: Anton Müller, zdroj: archív ŠA LE
- Plán kráľovského banského mesta Gelnica v roku 1930, m 1: 2 500, vypracoval arch. Adalbert Haas v roku 1983
- Letecké mapovanie z prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia, zdroj: Historická ortofotomapa © GEODIS SLOVAKIA, s. r. o. - Historické LMS © Topografický ústav Banská Bystrica
- Prehľadná mapa gelnického údolia z roku 1947, m 1: 75 000, zdroj: archív ŠA LE
- Ortofotomapa z roku 2006
- Aktuálna ZBGIS mapa – september 2015, zdroj: [www.geoportal.sk /ZBGIS®](http://www.geoportal.sk/ZBGIS)
- ZBGIS® = Základná báza údajov pre geografický informačný systém

D.3. Staršie archeologické výskumy územia

- KPÚ Košice archivuje Pamiatkový archeologický výskum pod zn. 3050/2007, Gelnica, Hlavná ul. parcela č. 1, (35 – 40 m od reštaurácie Tatran), Dokumentácia archeologického nález – základový múr domu, asanovaného po roku 1930, v roku 2007 PhDr. Anton Karabinoš
- KPÚ Košice archivuje Pamiatkový archeologický výskum pod zn. 1815/2008, Gelnica, Hlavná ul. parcela č. 684, 683, 2267/4, Nálezová správa z archeologického výskumu, úprava existujúceho parkoviska, v roku 2008, PhDr. Marián Soják, PhD.
- KPÚ Košice archivuje Pamiatkový archeologický výskum pod zn. 6627/2009, Gelnica, Hnilecká ul. parcela č. 1960/1, 1960/3, 1960/4, 1960/5 (Supermarket Tesco), Nálezová správa z archeologického výskumu, v roku 2009, PhDr. Július Béreš, CSc.
- KPÚ Košice archivuje Pamiatkový archeologický výskum pod zn. 7094/2010, Gelnica, Slovenská ul. parcela č. 2254/1, 2256, 2223/1, 2222, Nálezová správa z archeologického výskumu, v roku 2010, Mgr. Rastislav Hreha

pozn.: podľa publikácie Gelnica história a súčasnosť, od kolektívu autorov, kde editorom bol Prof. Ing. arch. Peter Pásztor, Harlequin 2012, sa uvádza na strane 131-137, že na

hrade bol v roku 1974 realizovaný archeologický výskum, pri ktorom boli odhalené i suterénne časti, ale zatiaľ nie je zrejmé, kde je tento výskum archivovaný.

D.4. Archívne materiály a výskumy

- PhDr. Norma Urbanová: NKP – **Banické námestie č. 2, Gelnica**, pamiatkový architektonicko-historický výskum, Bratislava 2006;
- Akad. soch. Ján Filo: reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie – Dom bytový, **Banické námestie č. 2 v Gelnici**, Vlkanová 2009;
- **ing. arch. Magdaléna Janovská: NKP – Rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie v Gelnici, pamiatkový architektonicko-historický výskum**, Levoča 2014, v spolupráci s Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník (archívny výskum), PhDr. Mária Novotná, Ing. Tomáš Kyncl (dendrochronologický výskum dreva), Ing. Miroslav Terray (georadar, merania), Katarína Uhrinová, Michal Beličák;
- **Technické pamiatky, II. časť - GELNICA A OKOLIE**, autori: ing. arch. Kling P., ing. arch. Klingová A., a kol., Spišská Nová Ves 2012; je publikáciou, ktorá má charakter terénneho a archívneho výskumu montánnej krajiny a inventarizácie historických diel, spojených s baníckou a hutníckou činnosťou na území sídla Gelnica a v susedných Žakarovciach;
- **Zásady PZ GE z 1998, autori: Slováková / Urbanová / Kling** - majú v analytickej časti a mapových prílohách charakter základného / rámcového urbanisticko-historického pamiatkového výskumu.

D.5. Literatúra

- Badík, M. - Bernáth, J.: **Thurzov hrad v Gelnici**. Prešov 1968
- Bartalský, J. a kol.: **Smolník. Mesto medenorudných baní**, Bratislava 1993
- Bartolomeides, L.: **Incliti Superioris Ungariae Comitatus Gomoriensis notitia historica geographico - statistici**, Leutsoviae 1805 - 1808
- Bialeková, A.: **Osídlenie oblastí so surovinovými zdrojmi na Slovensku v 9. - 11. stor.** In: *Archeologia historica* 3/1978
- Eisner, J.: **Slovensko v pravěku**. Bratislava 1933
- Houdek, I.: **Cechovníctvo na Slovensku**. Turčiansky Sv.Martin 1943
- Guzsak, L.: **Bergstädte der Unterzips**. Stuttgart 1983
- Chalupecký, I.: **K niektorým problémom najstarších dejín spišských miest**. In: *Spišské mestá v stredoveku*. Košice 1974
- Ilavský, J.: **Historické údaje o vývoji baníckej činnosti v Smolníku a okolí**. In: *Smolník, Mesto medenorudných baní*, Bratislava 1993
- Javorský, F.: **Záchrané výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš**. In: *AVANS*, Nitra 1984
- Juck, L.: **Vývoj Smolníka vo svetle stredovekých výsadných a sporových listín**. In: *História a súčasnosť baníctva v Smolníku*, 1977
- Juck, L.: **Výsady miest a mestečiek na Slovensku 1238 - 1350**. Bratislava 1984
- Kachelmann, J.: **Geschichte der ungarischen Bergstädt eund ihrer Umgebung**. I.-III., Banská Štiavnica 1855 - 1867
- Kartous, P.- Novák, J. - Vrteľ, L.: **Erby a vlajky miest v Slovenskej republike**, Bratislava 1991
- Kořán, J.: **Přehledné dějiny československého hornictví**. Praha 1955

- Krones, J.: Uber ein Gollnitzer Formelbuch, nebst einem Anhange, enthaltend Zusatz artikel zu der Zipser Willkuhr 1370, In: Archiv fur osterreichische Geschichte 34/1865, str. 213 - 229
- Marsina, R.: Bádanie o dejinách stredovekých miest na Slovensku. In: Historický časopis XX, 1972, str. 187 - 204
- Marsina, R.: Osídlenie Slovenska od 11. do polovice 13. storočia. In: Historické štúdie XXVII/2, str. 39 - 59
- Mertanová, Š.: Vznik a vývoj spišského práva. In: Spišské mestá v stredoveku, Košice 1974
- Mihok, L. - Javorský, F.: Vývoj prvotnej metalurgie železa na Spiši. In: Hutnícke listy, 1988
- Munnich, A.: Geschichte der oberungarischen Waldburger-schaft. Igló 1895
- Nálepko. Monografia obce. Vyd. Modrý Peter 1995 pre MÚ Nálepko
- Petách, E.: Z minulosti smolníckej mincovne. In: Historica Carpatica IX, 1978, str. 163 - 167
- Ratkoš, P.: Vznik a začiatky banských miest na Slovensku, In: Historické štúdie XIX, 1974, str. 53 - 54
- Slivka, M. - Vallašek, A.: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice 1991
- Stark, A.: Beyträge zur Geschichte der Bergstadt Golnitz, I., Kaschau 1813
- Suchý, M.: Spišské mestá v poľskom zálohu. In: Spišské mestá v stredoveku, Košice 1974
- Šarudyová, M.: Topografia železiarní na Slovensku v 19. storočí. Košice 1989
- Tober, A.: Geschichte des Bergbaues im Gollnitz tale, In: Der Grundler, roč. I., Kežmarok 1925, str. 4 - 6
- Varsík, B.: Slovanské osídlenie východného Slovenska, Spiša, údolia rieky Hnilca a vznik mesta Gelnice. In: Nové obzory 7, Košice 1965
- Varsík, B.: Stredoveké miestne názvy na Slovensku vzniknuté po príslušníkoch rôznych národností Uhorska. In: Zosídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku, Bratislava 1984, str. 152 - 208
- Weber, S.: Zipser Geschichts und Zeitbilder. Levoča 1880
- Pásztor P., a kol.: **Gelnica história a súčasnosť**, Harlequin s. r. o., Košice 2012, ISBN 978-80-89082-37-7 - MONOGRAFIA MESTA
- Kling, P., Klingová, A., a kol.: **Technické pamiatky**, spojené s banskou a hutníckou činnosťou na Spiši, **II. časť - GELNICA A OKOLIE**, Spišská Nová Ves 2012, ISBN 978-80-971197-8-2
- Schmiedl, J., Weigner, L., a kol.: **História hutníctva na Slovensku** - History of metallurgy in Slovakia, Košice 2006, ISBN 80-968621-7-0
- Labanc, P., Glejtek, M.: Spišské prepošstvo na prelome stredoveku a novoveku I, v Trnave 2015, ISBN 97883-7490-879-5

E. HISTORICKÝ A URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÝ VÝVOJ ÚZEMIA

E.1. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

E.1.1. Zemepisná poloha

Mesto Gelnica sa nachádza v Košickom kraji, v okrese Gelnica, na polohe: 48° 51' severnej zemepisnej šírky a 20° 56' východnej zemepisnej dĺžky. Mesto vzniklo a po celý stredovek sa nachádzalo na južnej hranici Spišskej župy, jeho chotár až do roku 1465 predstavoval výsadné banské územie. Mesto Gelnica leží v oblasti Slovenského Rudohoria, v celku Volovské vrchy s podcelkami Hnilecké a Havranie vrchy, Knola, Kojšovská hoľa, Pipitka a Zlatý Stôl a celkami Galmus a Hnilecké Podolie, vo vzdialenosti cca 25 km juhovýchodne od Spišského hradu v nadmorskej výške 372 m nad morom. Zo severu Volovské vrchy ohraničuje Hornádska kotlina, z juhu Slovenský kras, od severovýchodu Spišsko-gemerský kras a Kozie Chrbty (v predĺžení Nízke Tatry na východe susedia s Čiernou horou).

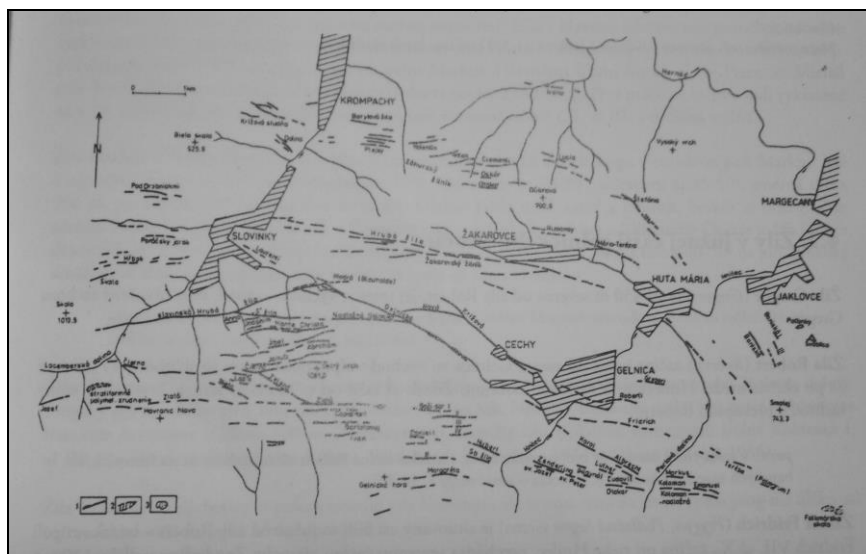
E.1.2. Geologické podmienky

Zásadný faktor pre vznik a rozvoj mesta boli náleziská rúd. Gelnický banský revír patril k najstarším na území Slovenska. Spišsko-gemerské Rudohorie je z hľadiska výskytu rúd a priemyselného využitia najdôležitejším geologickým útvarom Slovenska. Je (resp. bolo) tu vyše 2000 rudných ložísk. Hoci sa tu ťažili i drahé kovy ako zlato a striebro, hlavným z dlhodobého hľadiska bola ťažba a spracovanie medi a železa.

Žily rudného revíru Gelnica:

v severozápadnej časti GE chotára boli najvýznamnejšie ťažené - **Križová žila** (*Grober Gang*), prechádzajúca popod dolinu osady Slovenské Cechy, **Gelnická žila** (*Schlossgrundská*), ktorá vedie od *Zámčiska*, dolinou Turzovského potoka až takmer po Slovinky, ďalej tu boli aj menšie žily - Nová žila, Nadložná gelnická žila, Žily Božieho daru (*Gabe Gottes*);

v južnej časti GE chotára boli ťažené napr. - **Žila Gregor, Róbert, Fridrich, Karol, Albrecht, Ľudovít, Markus, Terézia, Otakar, Koloman, Emanuel** a ložisko bane Konkordia - František a viaceré menšie žily.

Mapa rudných žíl v oblasti Slovinky – Gelnica – Jaklovce, zdroj: P. Kling: *Technické pamiatky II. časť – Gelnica a okolie*, V Spišskej Novej Vsi, 2012, ISBN 978-80-971197-8-2

E.1.3. Prepojenie na stredovekú cestnú sieť, mýtné miesta

Spiš vrátane Gelnice bol počas celého stredoveku i neskôr cez doliny Popradu a Hornádu na západe spojený s Považím a cez Považie nadväzoval **na starú dunajskú cestu** s Komárnom a Budínom, respektíve s Bratislavou a Viedňou, od Žiliny potom so Sliezsikom, Moravou, Čechami a Nemeckými krajinami. Na druhej strane sa cez Liptov a Turiec dalo dostať južnou cestou do Zvolena, obľúbeného miesta uhorských kráľov, no najmä Bela IV. či Žigmunda Luxemburského, a odtiaľ alebo po Ipli, alebo po Hrone **do Ostrihomu**. Do Zvolena sa tiež dalo cestovať cez horské priechody (Vernár, Čertovica, Donovaly) a potom dolinou Hrona. Na Zvolen a Ostrihom však bolo možné (až v neskoršom stredoveku) cestovať popri toku rieky Hnilec až k jeho prameňom **pod Kráľovou Hoľou** a odtiaľ sa napojiť na hlavný cestný ťah popri rieke Hron. Ďalšie napojenie na juh, tentoraz smerom **na Gemer**, zabezpečovalo niekoľko cestných vetiev. Smerom od západu nad Popradom sa od popradskej línie „*veľkej uhorskej cesty*“ odštiepala horská cesta na Gemer a na Pohronie, známa neskôr ako cesta vernársko-štitnická (*via versus Chitnik*) a iná cesta k Hornádu, a to smerom na Spišský Štvrtok, kde sa ďalej rozdeľovala **na Levoču** a smerom **na Spišskú Novú Ves** (*magna via de Gumur*). Ďalej to boli priesmyky a horské priechody v Slovenskom raji (napríklad cesta cez Hrabušice na Stratenú). Popradskú cestu smerom do Poľska, prípadne na Halíčsko-Vladimírsko s Hornádskou cestou okrem naznačenej spojnice Poprad – Spišský Štvrtok, Spišská Nová Ves alebo Levoča, spájala i ďalšia vetva, idúca od Kežmarku na Ľubicu, Vrbov, ku kopijníckej osade Jánovce a odtiaľ na Spišský Štvrtok. Hlavnou spojnicou s Abovom a celým Potisím bola **Hornádska cesta na Košice**. Kratšia **horská cesta viedla od Spišského hradu na Krompachy**, z Krompách cez dnešné Plejsy na Gelnicu, ďalej cez Hutniansku alebo tiež Gelnickú dolinu (dnes súčasť obce Prakovce) na Medzev a Jasov. K Jasovu sa dalo dostať aj od sútoku rieky Hornád s Hnilcom pri dnešných Margecanych a Jaklovciach, ďalej popri Kojšovskom potoku pod Kojšovu hoľu a odtiaľ horskými cestami. Iná cesta na **Jasov** viedla a vedie dodnes dolinou Hnilca k dnešnému Mníšku nad Hnilcom, odtiaľ popri toku Smolníka k mestu **Smolník**, ďalej na Štóske vrch/sedlo a po prekonaní horskej bariéry k rieke Bodve, k Jasovu a na Košice. V prípade, že tu cestujúci neodbočil a pokračoval popri toku Smolníka cez Úhornú a Úhornianske sedlo, dostal sa na Krásnu Hôrku a odtiaľ **do Rožňavy**. Do Šariša sa dalo cestovať Popradskou cestou k Plavču a potom horným tokom rieky Torysy. Rieka Torysa bola tiež dostupná priamo od Spišského hradu smerom na Brezovicu. Najkratšou, ale najnáročnejšou cestou na Šariš však bola cesta cez Branisko. Od Gelnice sa dalo ísť **na Prešov cez Krompachy a Richnavu**, kde neskôr vznikol stredoveký hrad. V konfirmácii základného privilégia sa r. 1287 pri vymedzení chotára spomína miesto na jeho okraji, kde sa vyberalo mýto: *usque ad illum locum, ubi tributum exigi consuevit*. Zrejme šlo už vtedy o **Margecany** severovýchodne od Gelnice, spomínané r. 1355 **ako mýtné miesto** (*villa sancte Margarethe prope Gylnych*), odtiaľ pokračujúc na západ smerom na Spišské Vlchy bola ďalšia **mýtnica v Kolinovciach** (*Kolysdorff*), kde boli Gelničania podľa listiny z r. 1435 Žigmundom oslobodení od platenia mýta.

E.1.4. Mestské a banské právo

Gelnica prakticky od svojho vzniku vytvorila osobitný právny okruh. Na samom začiatku svojho vývoja (13. storočie) **gelnické právo** svojou rozvinutosťou predstihovalo podobné právne okruhy na strednom Slovensku. Takto nastavené výsady prispeli k rozmachu Gelnice i celého banského regiónu. Adresátom týchto právnych noriem bolo všetko obyvateľstvo, ktoré sa nachádzalo v rámci chotára Gelnice. V konfirmačnej listine z roku 1287 sa spomínajú *iudex, iurati a universi cives* – teda richtár, prísažní a mešťania mesta. Títo tvorili pravdepodobne najbohatšiu časť obyvateľstva – mestský patriciát. Okrem neho sa však v samotnej listine spomínajú aj *populi* (ľud) a *laboratores* (robotníci). Do tejto kategórie patria najmä baníci. Ako však špecifikuje sama listina, treba sem zaradiť aj rybárov (*piscatores in aquis*), uhliarov

(*structores carbonum*), drevorubačov (*incisores lignorum*), ale aj všetky ostatné profesie, súvisiace s rudnou ťažbou a s jej spracovaním, to znamená napríklad aj kovolejárov (ako vyplýva z obsahu listiny, tiež iní robotníci). Zdá sa, že **všetci obyvatelia Gelnice**, ba i celej gelnickej banskej oblasti **boli osobne slobodní**. Rozdiel bol v ich finančnej sile. Oproti bohatému patriciátu stáli najmä individuálni baníci so svojimi rodinami, ktorí, ako sa domnieva Ondrej R. Halaga, vykonávali **baníctvo ako slobodné remeslo** vo vlastnej rézii spolu s členmi rodiny, učňami a nádenníkmi. Vzhľadom na písomný výskyt taviacich zariadení a iných vodou poháňaných strojov už v prvom sledovanom dokumente je potrebné sa domnievať, že osobne slobodní boli i tí, ktorí obsluhovali a vyrábali v listine zmienené kovolejárske či vodou poháňané mechanizmy. Okrem tejto zložky obyvateľstva najmenej od konca 14. storočia môžeme aj na príklade Gelnice sledovať prílev ďalších hostí (*hospites*), s ktorými prichádzal do mesta zahraničný a domáci kapitál. Takto sa zabezpečovali investície v meste i v jeho okolí, ako na to poukazuje príklad Jakuba Stojana z 23. 10. 1395 (ale aj iných). Gelnici potvrdzovali jej práva všetci uhorskí králi, a to od čias, kedy táto právna zvyklosť vznikla, až po Žigmunda Luxemburského. Aj to potvrdzuje nezvyčajný význam výsad, ktorým sa Gelnica tešila, a ktoré dokonca v mnohom prevyšovali aj výsady iných miest, ba „dokonca aj výsad spišských Sasov“. Privilégium Žigmunda Luxemburského, ktorým sa v roku **1435** stáva z Gelnice aj **de iure slobodné kráľovské mesto**, okrem potvrdenia starých práv Gelnice ďalej posilňuje slobody mešťanov Gelnice i celého Gelnického banského okruhu. Ako poznamenáva Ivan Chalupecký, privilégium Žigmunda Luxemburského sa vôbec Gelnica, pokiaľ ide o jej status, priblížila k iným stredoslovenským banským mestám.

Z hľadiska vývinu banského práva, ale nielen jeho, na území dnešného Slovenska tvorí **vývin Gelnického banského poriadku** taktiež osobitnú kapitolu. Gelnica sa totiž už v 13. storočí vďaka privilégiám posledných Arpádovcov dokázala definovať ako jedno z najvýznamnejších centier baníctva v celouhorskom rámci. Vďaka svojej ekonomickej i politickej moci si dokázala ekonomicke i politicky podriaďovať prakticky všetky osady vo svojom chotári. Je preto prirodzené, že tieto sa usilovali o svoju právnu a ekonomickú nezávislosť od nej. Treba však povedať, že ako jedinej sa to nakoniec podarilo až osade / mestečku **Smolník**, ktorý sa na základe privilégia Karola Róberta z roku **1333 vymanil z chotára Gelnice**. Smolník, podobne ako o niečo viac vzdialená Dobšiná, preto radšej prijal iné ako Gelnické banské právo. V prípade Smolníka šlo o právo Banskej Štiavnice. V prípade Dobšinej šlo o banské právo Krupiny. Podobne ako v prípade Banskej Štiavnice, Kremnice či Krupiny, aj v prípade Gelnice právo mesta Gelnica bolo pôvodne vymožitelné na celom území jeho pôvodného chotára a vzťahovalo sa na všetkých jeho obyvateľov. V prípade banského práva potom šlo o usporiadanie vzťahov medzi jednotlivými subjektmi v zložitom banskom podnikaní. Hlavným organizátorom banského podnikania bol sám kráľ. Kráľovská moc mala výsostný záujem o kontrolu nad ťažbou najmä drahých kovov.

Pôvodne celý tento systém vzťahov podliehal iba tradícii, jednotlivým zvyklostiam. Neskôr došlo k spisaniu zvykového banského práva, a tým *de facto* k jeho kodifikácii ako oficiálneho právneho banského poriadku, záväzného nielen pre gelnickú banskú oblasť, ale aj pre ostatné východoslovenské banské mestá, ktoré vstúpili s Gelnicou od 15. storočia do jediného **Zväzu siedmich hornouhorských banských miest** (zal. 1487). Gelnické banské právo tvorí osobitné spracovanie takéhoto právneho poriadku, v niektorých témach odlišne od kremnického i banskoštiavnického banského práva (tie totiž obsahujú aj početné články mestského práva). Gelnické banské právo v 19, resp. 20 bodoch a inštrukcia pre banského majstra v 11 bodoch sú zachované s drobnými odlišnosťami v odpisoch v gelnickej mestskej knihe a v kódexe Mnichovskej knižnice. Obsahom je pridelovanie a vymeriavanie banských polí, otváranie a regulácia banských diel, prevádzka dedičných štôlní, otázky vetrania a odvodňovania baní, vzájomné spory ťažiarov, spory baníkov a ťažiarov a otázky pracovnej disciplíny, úloha,

kompetencie a povinnosti banského majstra. 4. 10. 1498 bolo gelnické právo doplnené o rozhodnutia kremnického komorského grófa Mateja Tenglera z Lichtenfeldu vo veciach prevádzky dedičnej štólne. Zdá sa, že spísanie tohto banského poriadku mohlo byť diktované prechodnou konjunktúrou v banskom podnikaní, spojenom so vznikom Zväzu siedmich hornouhorských banských miest. Jeho právna vymožitelnosť naopak klesala v čase, keď celé Uhorsko prepadlo nepokojom po Moháčskej bitke a v súvislosti s neustále sa meniacimi politickými a právnymi pomermi v celokrajinských reláciách, spojenými so zápasom Jána Zápoľského a Ferdinanda I. Habsburského o moc v krajine. Definitívny koniec tomuto právnemu poriadku priniesol jednotný **Maximiliánov banský poriadok** z roku **1573**.

Podrobnejší prehľad o zachovaných hmotných pamiatkach, spojených s banskou činnosťou, ako aj ďalšie reliqtky banskej činnosti v katastri Gelnice, na Spiši, vyplývajúce z poznania dostupných podkladov, literatúry a štúdia historických banských a katastrálnych máp, ako aj z terénneho výskumu, sú spracované v osobitnej knižnej publikácii Kling. P, Klingová A.: Technické pamiatky spojené s banskou činnosťou na Spiši, II. časť – Gelnica a okolie, vydanej v Spišskej Novej Vsi 2012. Všetky známe banské diela, štólne, šachty, haldy, pingy, prepadliny, valchy, železničné zastávky, vodné štólne, gáňové šachty, železnica, lanovka, drobné sakrálne stavby, súvisiace s banskou činnosťou, či už historické alebo jestvujúce, sú zachytené v podrobnej prílohe č. **5.2.2 - Montánnna mapa banského mesta Gelnica**, ktorú spracoval Ing. arch. R. Királ.

E.2. HISTORICKÝ VÝVOJ MESTA

Mesto Gelnica leží v severozápadnej - spišsko-gemerskej časti Slovenského rudohoria v doline, resp. na ľavobrežnej nive rieky Hnilec. Najstaršími dokladmi z Hnileckej doliny o osídlení územia mesta sú ojedinelé archeologické nálezy - **praveké kamenné nástroje**, datované na koniec eneolitu, t. j. neskorej doby kamennej (okolo r. 1900 - 2000 pred n. l.), pochádzajúce z **polohy hradného vrchu - Zámčiska**. Následné kontinuálne osídlenie uvádzanej polohy i územia dnešného mesta predpokladáme v dobe bronzovej (okolo r. 1800 - 800 pred n. l.) vzhľadom na doklady, pochádzajúce zo širšieho regiónu rudnej oblasti, o využívaní ložísk kovov, resp. o exploatacii rýdzich kovov - predovšetkým medi - napr. hromadný nález bronzových predmetov zo Švedlára, sídlisko v Mníšku nad Hnilcom a. i.. Indíciami pre osídlenie územia nositeľmi púchovskej kultúry v neskorej dobe laténskej (okolo r. 100 pred n. l. - r. 0) sú početné nálezy sídlisk na území stredného Spiša, dokladajúce využívanie, t. j. spracovávanie železnej rudy, ako aj lokalizácia dosiaľ nepreskúmaného opevneného sídliska, resp. hradiska v katastrálnom území Mníška nad Hnilcom. Treba však povedať, že toto osídlenie záviselo najmä od rozvinutosti ostatnej infraštruktúry okolitého územia vzhľadom na limitované možnosti akejkoľvek poľnohospodárskej produkcie v tejto lokalite. Vzhľadom na minimálne prebádanie tohto regiónu, ale i dlhodobú masívnu banskú činnosť, nateraz ďalšie archeologické nálezy, ktorými by sme mohli dané tvrdenie podložiť, chýbajú.

Napriek tomu, že v údolí Hnilca neboli (na rozdiel od husto osídlenej časti stredného Spiša) dosiaľ zistené žiadne slovanské nálezy, vo všeobecnosti sa tu počiatky stredovekej ťažby dávajú do súvisu s osídlením v dobe veľkomoravskej (9. storočie). Poukazujú na to jednak metalografické analýzy železných predmetov z veľkomoravských stredísk, ktorých surovinová základňa (dľa chemických rozborov) pochádza pravdepodobne z ložísk Slovenského rudohoria, ako aj následný vývoj osídlenia po páde Veľkej Moravy, odzrkadľujúci sa v miestnych i vodopisných slovanských názvoch, prevzatých maďarským a neskôr, pravdepodobne až po tatárskom vpáde (1241), aj nemeckým etnikom. Analogicky so susednými Spišskými Vlachmi možno v prípade Gelnice predpokladať **3 vlny príchodu hostí (kolonizácie) v období od pol. 12. stor. do 2. pol. 13. stor..**

Z 13. storočia sú už priamo v centre dnešného mesta - **v polohe Banického námestia - zachytené sídliskové objekty - polozemnice (1. pol. 13. stor.) a takmer v celej dĺžke Slovenskej ulice sídlisková kultúrna vrstva** (so zvyškami polozemnice), dokladajúce intenzívny predmestský vývoj. Nepochybne ide o pozostatky baníckej osady, resp. viacerých osád, eventuálne o centrum väčšej sídliskovej aglomerácie, ktorej rozsah sa zachoval v najstarších hraniciach Gelnického chotára, a ktoré predchádzali potvrdeniu banských a mestských práv, udelených hostom z Gelnice (Gylmpnuchbana) uhorským kráľom Belom IV. pravdepodobne okolo r. 1248 - súčasne s výsadami Košiciam, Veľkému Šarišu, Prešovu a Sabinovu.

V súvislosti s ochranou kráľovských regálnych práv bol pravdepodobne tiež **kráľovský hrad, vybudovaný až po tatárskom vpáde** nad centrálnou osadou rozsiahlejšej sídliskovej aglomerácie. Na základe doteraz uskutočnených prieskumov možno predpokladať, že išlo pôvodne o viacpodlažnú obytnú vežu, postupne prebudovanú na výlučne obranný objekt, nachádzajúci sa vo výstupku vrcholovej plošiny neskoršieho hradného areálu. V tom čase už zaiste existovala kryštalizujúca sa zástavba (drevená aj kamenná architektúra - v skôr rozvoľnenej zastavovacej štruktúre) v priestore utváraného hlavného - dnes Banického - námestia, na spomínanej Slovenskej ul., a azda aj v hornej časti dnešnej Hlavnej ulice.

V roku 1287 kráľ Ladislav IV. (na žiadosť richtára, prisazných a komunity mešťanov z Gelnice) potvrdil mestu staré výsady, udelené už Belom IV. a Štefanom V. a súčasne ich rozšíril o nové, pričom vymedzil aj chotár na slobodné vykonávanie činnosti rybárov, uhliarov, drevorubačov, baníkov a. i.. V tomto období mala už pravdepodobne Gelnica vlastnú cirkevnú samosprávu (poloha

staršieho / prvotného kostola s cintorínom býva stotožňovaná s dnešným, vybudovaným v 2. tretine 14. storočia a v ďalších storočiach viackrát prestavaným), pričom od r. 1288 tu preukazne pôsobia aj dominikáni v komplexe v zatiaľ nezistenej polohe. V roku 1290 Ladislav IV. konfirmuje privilégia Gelnice, ktorá veľmi utrpela povstaniami spišského župana Rolanda.

O význame Gelnice v 13. storočí - najstaršieho a pôvodne najvýznamnejšieho banského mesta na východnom Slovensku (jeho výsady nespomínali žiadne povinnosti mesta a mešťanov voči panovníkovi a ďaleko presahovali privilégia iných miest, dokonca aj výsady spišských Sasov), ktoré bolo strediskom banského podnikania pre celý úval Hnilca a jeho prítokov - napokon svedčí aj zachovaný **mýtny register z roku 1278**. Kráľ Karol Róbert v r. 1314 potvrdil na žiadosť richtára Perregera a mešťanov Gelnice privilégia mesta z roku 1287.

V rokoch 1326-1327 vymohol Viliam Druget, neskorší spišský župan, u panovníka mestské privilégia pre Smolník. Oficiálne ho vyčlenili z katastra Gelnice v roku 1333 vytýčením hranice nového katastrálneho územia a súčasne tu zriadili mincovú komoru. Kráľ Karol Róbert v roku 1338 daroval mestu Gelnica spolu s mestom Smolník do užívania osady Švedlár a Mníšek nad Hnilcom. Neustále spory mesta o hranice chotára s okolitým panstvom (Bebekovci, Jekelfalušiovci) podnietili kráľa Ľudovíta I. v roku 1343 na prevedenie donácie banskej obce Tichý Potok (Stilbach) pod správu Gelnického hradu. Voči Gelnici sú v písomných prameňoch zaznamenané útoky a hraničné spory so Smolníkom a Jasovom v roku 1359 a 1368. Ľudovít I. na žiadosť gelnického richtára Petra a prisázných Michala a Jána potvrdzuje v roku 1359 Gelnici privilégia svojho otca Karola Róberta. Ľudovít I. na prosby gelnického richtára Hermana Stengla a gelnického prisázného Jana Gefolda a správy kráľovninho taverníka Juraja Bubeka potvrdil v roku 1368 všetky predchádzajúce majetky a staršie práva mesta Gelnice. Potvrdzuje tiež jej ekonomickú i politickú zvrchovanosť nad všetkými jej zverenými územiami a osadami, menovite nad obcami Kropachy, Žakarovce, Slovinky, Jaklovce, Folkmár, Margecany, Kojšov, Prakovce, Mníšek nad Hnilcom, Švedlár a ich chotármí. Neskoršie privilégia ešte pridávali Margecany, Jaklovce a Kojšov. Ľudovít I. rokom 1374 potvrdil staršie privilégia Gelnice a zároveň nariadil, aby obce, ktoré podliehajú tomuto mestu, ako Žakarovce, Folkmár, Prakovce, Helcmanovce, Mníšek, Švedlár a Slovinky, dodržiavali povinnosť predávať početné tovary nie na vlastných, ale na trhu v Gelnici. Týmto im zakazuje čapovať víno, ale len pivo, mať vlastný výsek mäsa, predávať plátno a piecť chlieb. V prípadoch, ak sporná kauza presahuje 1 ferto (= hrivny), mali sa obyvatelia týchto obcí obracať k mestskému súdu v Gelnici.

Po zálohovaní spišských banských miest sa v roku 1424 dostala Gelnica spolu s hradom a banskými dielami do zálohu manželke cisára Žigmunda, ale už v roku 1437 dal cisár Gelnický hrad s baňami do zálohu bamberskému mešťanovi Eberhardovi Chieberovi.

V roku 1460 prišiel medzi spišských banských podnikateľov Ján Thurzo z Levoče s predsavzatím oživiť erárne banské podnikanie zavedením modernej techniky. Spolu s nemeckou magnátskou rodinou Fuggerovcov a s finančnou podporou grófov Zápoľských investovali do rozvoja baníctva a hutníctva na celom území niekdajšej veľkej Gelnice, násilne však zasahovali do jej právomocí. V bojoch o uhorský trón medzi Habsburgovcami a Zápoľskými v 80. rokoch 15. storočia stála preto Gelnica na strane Ferdinanda Habsburského. Medzi rokmi 1465 – 1520 Gelnica stratila väčšinu svojich slobôd a za neznámych okolností pripadla Zápoľskovcom.

Na spoločnom zasadnutí zástupcov banských miest: Gelnice, Smolníka, Rudy, Jasova, Rožnavy, Spišskej Novej Vsi a Telkibáne v Košiciach roku 1487 sa dohodli na ustanovení spoločného banského súdu, ktorým sa stala na základe starého zvykového práva mestská rada v Gelnici. V Združení siedmich spišských banských miest mala Gelnica spolu so Smolníkom

vyššie postavenie, ktoré ich oprávňovalo jednať v zásadných veciach aj bez účasti ostatných členov združenia.

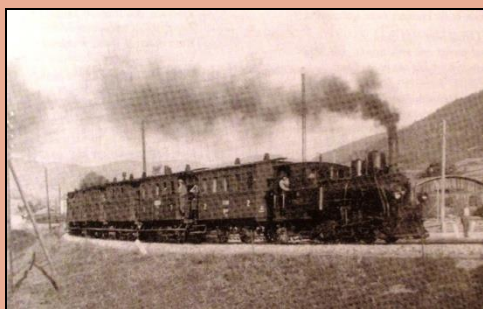

Gelnica ako kráľovské mesto často doplácala na dynastické spory. V roku 1527 napadli mesto vojská Jána Zápoľského a po prechodnom úspechu Gelničanov sa im podarilo dobyť Gelnický hrad, ktorý napokon v roku 1531 dostal od Ferdinanda I. za verné služby Alexius Thurzo, ktorý hrad obnovil. Gelnica stratila postavenie slobodného kráľovského mesta na dlhú dobu, obnovilo sa až po roku 1846.

V pokračovaní bojov o Gelnický hrad trpelo aj mesto. V roku 1551, 1552 a 1556 vypálili Gelnicu Bebekovci, obhajujúci nároky dedičov Jána Zápoľského. Škody, ktoré spôsobili Gelnici v 16. storočí nepriaznivé okolnosti, prinútili mestskú radu v roku 1573 k žiadosti cisárovi Maximiliánovi II. zjednať nápravu vo veci obnovenia starých mestských slobôd a neustále porušovaných majetkových hraníc. Aj z tohto podnetu zaviedol panovník v roku 1576 nový banský poriadok, ktorý pomohol Gelnici spolu s ostatnými banskými mestami v tomto regióne k rastu prosperity.

V 17. storočí sa stal Gelnický hrad majetkom rodiny Csákyovcov, ktorí ho dali vzápätí do zálohu krakovskému mešťanovi pôvodom z Florencie – Julianovi Attavantimu. Spolu so svojimi príbuznými Vincentom a Benediktom Joaneliovcami tu v rokoch 1650-1681 úspešne pôsobili v banskom podnikaní, najmä v mediarstve.

V rokoch 1676, 1678 a 1682 Gelnicu viackrát vydrancovali povstalecké stavovské vojská a mesto ohrozovali aj Turci. V roku 1685 obsadilo mesto cisárske vojsko. Majetok sa v roku 1696 dostal do zálohu spišskému opátovi Ladislavovi Matyašovskému a od neho Štefanovi Sirmaimu. Po prechodnej okupácii mesta povstaleckými vojskami v rokoch 1703-1710 obsadili Gelnicu v roku 1712 cisárske vojská, pričom hrad znovu vyhorel. Jeho ruiny sa na začiatku 19. storočia stali zdrojom stavebného materiálu pri výstavbe domov mesta. Hradný areál slúžil ako vojenské cvičisko už od polovice 18. storočia, v druhej polovici 19. storočia plošinu medzi hradbami upravili a vysadili na nej stromovú alej, kde mesto každoročne usporadúvalo mestské slávnosti. V roku 1813 postihla Gelnicu veľká povodeň, ktorá zaplavila bane po prvý horizont, a prerušila tak ťažbu v baniach, čo malo za následok mohutnú vlnu vyst'ahovalectva z radov baníkov do iných banských regiónov v rámci Uhorska. K oživeniu banskej činnosti došlo až v roku 1870 otvorením ťažby pyritu na výrobu kyseliny sírovej, čo podnietilo výstavbu súkromnej úzkokoľajovej trate z Margecian do Gelnice a ďalej do Smolníckej Huty (1878-1883). Využívala sa na dopravu osôb aj tovaru.

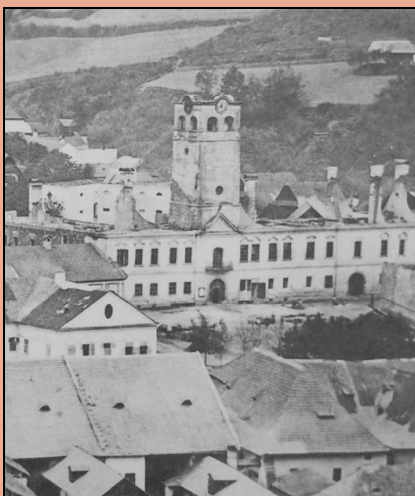
Úzkorozchodná železnica z Gelnice do Smolníckej Huty, postavená v roku 1878 - 1884

Rozvoj regiónu značne ovplyvnila výstavba železničnej trate Margecany - Červená Skala v rokoch 1931 - 1936, ako aj výstavba ciest a viacerých mostov cez Hnilec. V posledných desaťročiach 19. storočia prechádzali banské a železiarske podniky rozsiahlou modernizáciou strojového parku z parného na elektrický systém, čo podnietilo vznik početných súkromných elektrární a popri priemysle aj elektrifikáciu domácností a verejných priestranstiev. Dolnospišská oblasť tým patrí k priekopníkom výroby a spotreby elektrickej energie u nás. S bankským podnikaním v 19. storočí úzko súvisel rozvoj peňažníctva v regióne, najmä po opätovnom nadobudnutí svojbytného postavenia mesta po roku 1846. V roku 1868 založili v Gelnici Zipser VII. Bergstädter Bank A. G., ktorú v roku 1923 začlenili do Spišskej banky v Kežmarku.

V období prvej svetovej vojny (1914 – 1918) začali rudné ložiská zaznamenávať vyťaženosť (a tým aj nedostatok práce). Výroba i ťažba sa obmedzila. Na obyvateľstve sa to prejavilo vlnou vystažehovalectva do Ameriky.

Do roku 1918 prebiehalo vzdelávanie detí väčšinou v maďarčine. V r. 1920 z podnetu československej vlády v bankských sídlach Dolného Spiša boli obnovené školy s nemeckým vyučovacím jazykom. V Gelnici (ale aj v Spiš. Novej Vsi) boli otvorené meštianske školy. Takáto škola stojí dnes na Slovenského ulici (dom Slovenská 16). V Gelnici bola aj celodenná materská škôlka. V cirkevnej maďarskej a nemeckej škole boli deti vzdelávané tri roky v maďarčine a tri roky v nemčine, takže po ukončení ľudovej školy ovládali dva jazyky. V roku 1913 zoštatnili evanjelickú a katolícku ľudovú školu a v roku 1928 dostali novú budovu na Slovenskej ulici (dnešný dom zdravia – Slovenská 48, 50). Neskôr bola v Gelnici už iba štátna a obecná škola. V budove Strednej odbornej remeselnej školy na Hlavnej ulici (Hlavná 50) bol okresný súd, daňový súd, colný úrad, katastrálny úrad, úrad pre starostlivosť o mládež a okresné riaditeľstvo polície.

Najväčší význam pre posilnenie kultúry Nemcov na Slovensku mal Nemecký kultúrny zväz (DKV, vznik v 1919). V roku 1921 sa politické strany dohodli na rozdelení Spiša, podľa ktorého bol Dolný Spiš priradený ku Košiciam a Levoča sa stala samostatným mestom. Spoločenský život mesta prebiehal na Baníckom námestí, v spoločenských budovách a na Hlavnej ulici. Ďalší okruh budov, ktorý bol spoločenským životom rozvíjaný a využívaný, boli budovy na Lutherovom námestí. Na *Zámčisku* sa konali pravidelné majálesy.

Banické námestie s radnicou, s vyhoreným krovom aj na veži (okolo roku 1865 – 1870). Severozápadná časť Banického námestia, pod Zámčiskom po požari v 1918 (foto: Artur Antony)

V rokoch 1921 - 23 postihla československé hospodárstvo kríza, ktorá bola začiatkom likvidácie slovenského železiarskeho priemyslu a podstatne postihla Hnileckú dolinu. Banské podniky v Máriahute zostali po I. svetovej vojne v rukách spoločnosti Rakúskej banskej a hutnej, ktorá zmenila názov na Banskú a hutnú spoločnosť. V dôsledku zastaraného a málo výnosného spôsobu dobývania sa spoločnosť orientuje na rudu z cudziny a zastavuje v rokoch 1921 - 23 prevádzku. Sprievodným javom bolo vyst'ahovalectvo do cudziny. Hnilecká dolina dostala názov "Hladová dolina". V období celosvetovej hospodárskej krízy nezamestnanosť opäť prudko vzrástla a závody Banskej a hutnej spoločnosti v rokoch 1933-36 znovu zastavili prevádzku v Máriahute. V r. 1934 sa likvidovala gelnická továreň Wálkocov. V prevádzke zostal len podnik Antóny a syn, ktorý zamestnával 80 ľudí.

V roku 1925 mesto zachvátil veľký požiar, ktorému podľahlo 55 domov. Pomoc postihnutým podporovala aj vláda republiky. Následne sa prebudovali a najmä zastrešili nanovo viaceré domy, pričom došlo k tvarovej redukcii a zjednodušeniu tvaru striech. Archaické krovky s vysunutou prednou časťou nahradili sedlové alebo valbové strechy. Drevenice, ktoré sa počas požiaru najviac poškodili, zbúrali a postavili nové murované domy, ktoré ale stále nadväzovali na uličnú čiaru a zachovávali si isté špecifiká miestnej zástavby, ako sú drobné medzery medzi domami a prechodové úzke priečne cestičky a uličky, spájajúce hlavné komunikačné trasy a východiskové miesta (mosty, stanica a pod.).

Po požiaru sa isté zmeny udiali aj vo verejnom priestore, na Baníckom námestí, kde sa dlhé obdobia konali aj trhy (raz za štvrt'rok). Do roku 1933 bol medzi priestorom námestia a Hlavnou ulicou kamenný oporný múr (kvôli výškovému rozdielu oboch priestorov, čo vyplýva z geomorfológie celého územia sídla), a cez priestor námestia viedla monumentálna gaštanová alej. Nová mimoriadne veľkorysá úprava námestia, ktorej autor bol mestský inžinier Emmerich Fuchs, zahrnula do priestoru námestia aj časť Hlavnej ulice. Reliéf námestia bol upravený do terénnej vlny, oporný múr bol preto odstránený. Na mieste vtedajšej mestskej studne s murovanou ohradou bola vytvorená nová dominanta - na vysoký murovaný postament bola ako slobodný dar z cintorína (z osobitnej hrobky Ernsta Jacobsa) premiestnená socha modliaceho sa baníka, v rovnošate so zopätými rukami a v spodnej časti s nápisom „Glück auf!“ s letopočtom „1230 – 1930“, ktorý bol zvolený len približne. Jej slávnostné odhalenie sa nieslo v duchu osláv sedemstoročnice baníctva v Gelnici. Sochu vytvoril na objednávku baróna Jacobsa z Matilda huty sochár Ödön Szamovolsky.

Banické námestie pred rokom 1933. Slávnostné odhalenie sochy baníka ako novej dominanty námestia - 1933. (foto: Artur Antony) Grafická 3D rekonštrukcia histor. námestia pred rokom 1933 (Hypotetická vizualizácia: Igor Cziel)

Pri úprave námestia bola odstránená aj budova na východnej hranici námestia, ktorá bola solitérom. Zachovaný však zostal polyfunkčný objekt, ktorý popri obytnej funkcii mal na prízemí aj obchodné prevádzky. Zásadnou zmenou bolo v 1929 adaptovanie objektu banského riaditeľstva na sídlo Spišskej banky (tzv. ZipserBank), resp. daňového úradu. Po vojne bol krátko sídlom novozaloženého gymnázia.

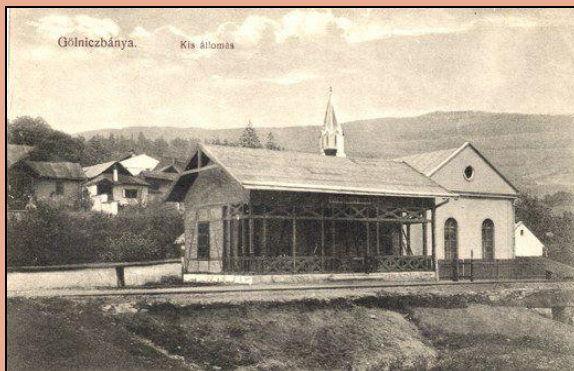

Medzi zmeny, ktoré ovplyvnili vzhľad intravilánu v jednej z dominánt mesta – rím. kat. kostola, bola v 1933 aj náhrada pôvodných drevených schodov, ktoré boli kryté šindľovou strechou, za nové betónové, ktoré realizoval murársky majster Johann Sauer, pravdepodobne podľa plánov vtedajšieho mestského inžiniera Emmericha Fuchsa.

V roku 1938 bolo v jednej z radničných budov pre verejnosť zriadené Banícke múzeum, o ktoré sa výrazne pričínili Leopold Gruss a Samuel Fabriczy. Zadné trakty radnice boli dostavané už v 1869. Aj pôvodná strecha vyzerala inak, avšak zlikvidoval ju požiar v roku 1872. Je rozsiahlo podpivničená. V 19. storočí prešla rozsiahlou prestavbou, vytvorili sa v nej spoločenské priestory, v ktorých sa odohrávalo spoločenské dianie mesta. Bolo tu zriadené i kino (15. z celkového počtu na Slovensku), reštaurácia *Eck* (podľa nárožia), kaviareň a požiarňa stanica. Aj radnica v roku 1921 vyhorela.

V roku 1938 bola na Hlavnej ulici znovu otvorená odborná priemyselná škola (Metallindustrie Fachschule). Budova stojí na rozhraní horného a dolného konca mesta, v blízkosti vjazdu na kamenný most. Pôvodne bola postavená ako typická masívna budova, ukážka staviteľstva monarchie – Prvá štátna železiarska odborná škola.

V období druhej svetovej vojny v Slovenskom štáte (1939 – 1945) vzrástli perzekúcie židovského obyvateľstva. Židovskí obyvatelia začali Gelnicu osídľovať v 19. storočí. Prichádzali väčšinou z východného Slovenska a náboženská obec patrila k rabínstvu Spišského Podhradia (cca 180 obyvateľov v Gelnici). V Gelnici sa venovali obchodu aj remeslám. Jedným z dramatických zásahov nemeckých nacionalistov bolo aj podpálenie, a tým pádom aj definitívne zničenie židovskej synagógy, ktorá nenápadne v jednoduchej hmote stála za budovou železničnej stanice Mesta Gelnica. Gelnický židovský cintorín bol z rozhodnutia Mestského úradu v roku 1983 oficiálne zrušený.

Situácia na kraji mesta, pri železničnej trati, pred rokom 1938. V popredí je budova železničnej stanice a za ňou skromne stojí židovská synagóga, ktorú podpálili nemeckí nacionalisti v roku 1938. (foto: Artur Antony)

Nasledujúcim rokom 1940 sa začali presadzovať ideológie národného socializmu. Rómom sa v roku 1941 zabránilo kočovať a boli im odobraté koče a kone. Rovnako im bolo zakázané žiť na hlavných uliciach mesta a boli im vymedzené oblasti mimo obce. Dochádzalo k násilným vyst'ahovaniam a likvidáciám rómskych usadlostí (najmä Hlinkovou gardou).

Dňa 21. januára 1945 oslobodila Gelnicu Sovietska armáda. Postupne sa obnovovala práca v priemyselných podnikoch. Bane v Máriahute, patriace Banskej a hutnej spoločnosti, boli

poštátnené. Antónyho továreň a Kučerova píla sa dostali pod národnú správu. Antónyho továreň, ktorá prechodne vyrábala mechanické hračky, prešla na výrobu strojov pre potravinársky priemysel. V rámci obnovy Slovenska sa začal rozvíjať aj okolitý priemysel a podstatne sa zvýšila zamestnanosť obyvateľov. V súčasnosti je mesto Gelnica znovu v hospodárskom útlme.

E.3. URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÝ VÝVOJ MESTA

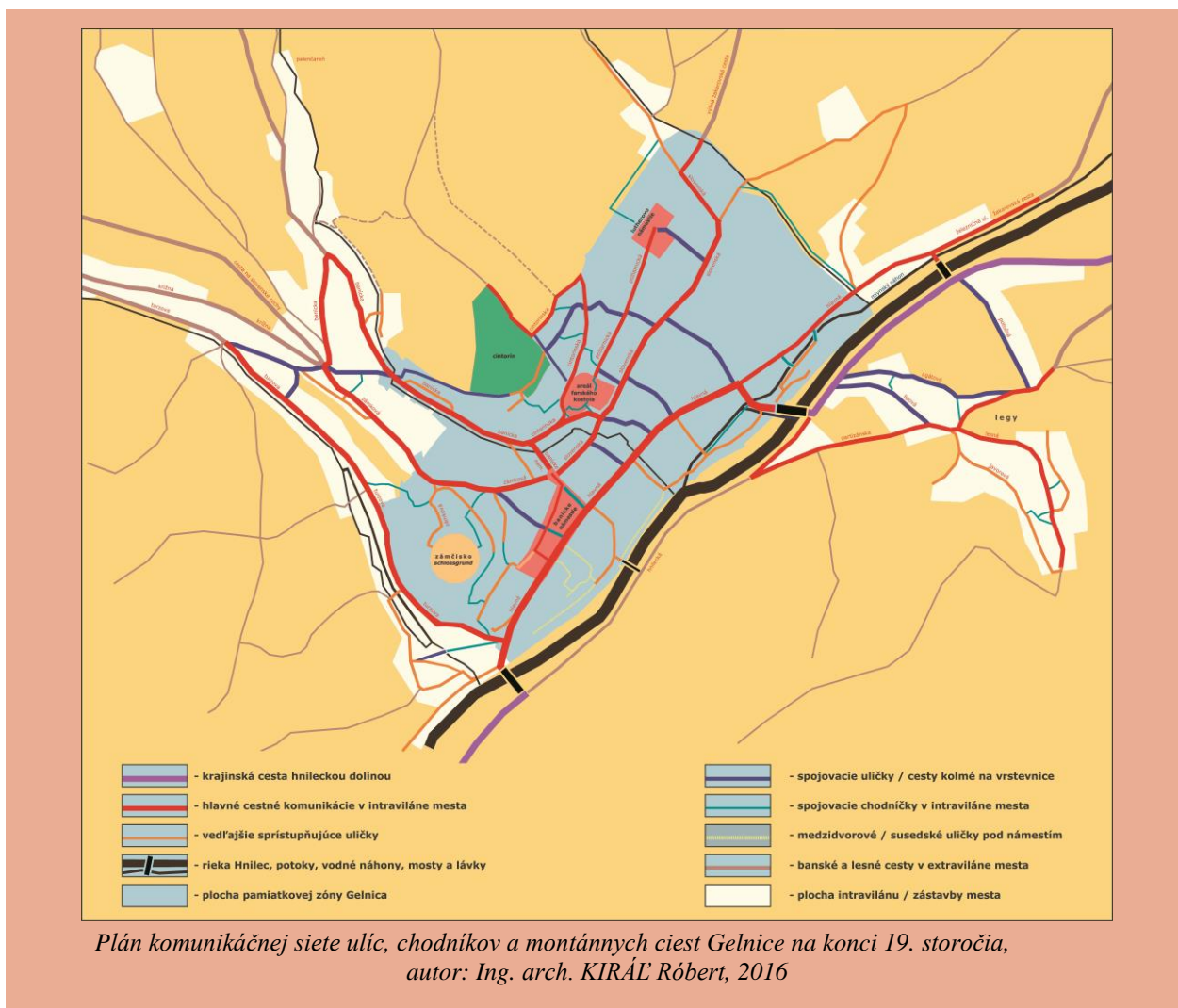
V základných črtách je spôsobom založenia a neskorším vývojom Gelnica podobná s iným banským mestom - Banskou Štiavnicou. Zatiaľ skromné archeologické nálezy (mesto nebolo systematicky skúmané) preukázali kontinuálne osídlenie okolo hlavných dominant mesta - Gelnického hradu a rímskokatolíckeho farského kostola už v prvej polovici 13. storočia. Na základe poznatkov z Banskej Štiavnice možno analogicky predpokladať, že aj tu vznikalo osídlenie na banskom diele (hradný kopec a jeho bezprostredné okolie, smerom na Banický vrch) a svahy pod farským kostolom, kde sa však takisto nachádzali štôlne. Sídlikové pomery boli zložitejšie, pretože pôvodne vznikli z viacerých roztrúsených osád, usadlostí, sústredených pri jednotlivých šachtách. Primárne vznikla hromadná sídelná štruktúra, ktorá sa postupným zahusťovaním zástavby a jej koncentrovaním v nižších polohách od miesta ťaženia a bližšie k hlavným cestným trasám lokálne pretransformovala až do blokovej štruktúry.

Základná uličná sieť sa vo vnútri mesta vyvinula z cestičiek, vedúcich popri vodných tokoch, stekajúcich z vrchov na ľavej strane Hnilca, pri akceptovaní prirodzenej geomorfológie terénu. Najdlhšiu, pozdĺžnu os celého sídla vytvorila cesta (Hlavná ulica), vedúca popri Hnilci. Spájala banské diela a vodné diela (takmer všetky sú situované za hranicou Pamiatkovej zóny) a sídla, vytvárajúce sa v ich bezprostrednej blízkosti v dĺžke celej doliny. Do nej z vrchov (od hlbinných ťažiskových šacht) smerom nadol ústili všetky ostatné ulice, ktorých trasy viedli popri menších miestnych potokoch, dnes z väčšej časti zakanalizovaných. Potok, stekajúci z Cechov, vytvoril na západnej strane spolu s cestou do Turzova uličnú os, ktorá viedla pomedzi banské diela a ešte v 19. storočí sa vyznačovala pomerne riedkou obytnou zástavbou. Centrálnou osou samotného mesta bol potok, stekajúci od *Pfandhofu*. Paralelne s ním viedla cesta (dnes Banická ulica), ktorej kľukatosť pred vyústením na Hlavnú ulicu spôsobila konfigurácia terénu - akýsi šev medzi dvomi návršíami s hlavnými mestskými dominantami. Zástavba po oboch stranách tohto potoka sa v radovej forme rozvíjala skôr v hornej polovici sídla. V úrovni hradu a farského kostola sa prispôbovala terénnym vrstevniciam a pravdepodobne aj starším cestičkám, vedúcim do hradného areálu, rešpektujúcim vtedy živé banské dielo. Okrem uličnej siete vznikali postupne aj jednotlivé terasy s upraveným terénom – podmurované z kameňa, ktoré zároveň dotvárajú uličný interiér jednotlivých ulíc. Nábehové plochy medzi podmurovkami a komunikáciou sú s trávnatým porastom a prirodzene zapadajú do prírodného konceptu okolitej krajiny. V rámci kultivácie prostredia ich obyvatelia často upravili ako predzáhradky alebo kultivované zelené plochy verejného priestranstva.

Podľa najnovšieho pamiatkového výskumu Ing. arch. M. Janovskej (2015) pod farou možno približne určiť zatiaľ archeologicky nepreverenú lokalitu dominikánskeho kláštora. Podľa zvyklostí tohto rádu sa kláštor zakladal vždy v okrajovej časti mesta - pri hradbách, ktoré v Gelnici zrejme nahrádzala prirodzená ochrana - rieka Hnilca - celou dĺžkou toku v tomto úseku. Mesto narastalo potom v smere toku rieky popri dnešnej Hlavnej ulici typickou mestskou radovou zástavbou, s domami hĺbkovo situovanými na dlhých parcelách, kolmých na hlavnú uličnú os. Podobnú zástavbu mala ešte Slovenská ulica, poprepájaná s Hlavnou niekoľkými krátkymi uličkami, pôvodne samostatnými s vlastným názvom, dnes pripojenými k Slovenskej ulici. Aj v rámci prírodnej krajiny dochádzalo k zmenám. Keďže spotreba dreva bola v banskom meste výrazná, došlo v tesnej blízkosti sídla k odlesneniu celých kopcov, čím sa

zvýraznil charakter terénneho reliéfu. Zároveň sa v potrebnom rozsahu kvôli ťažbe umelo vybudovala vodná nádrž na Thurzove (vodná nádrž, umelé jazero, evidovaná v ÚZPF).

Gelnické námestie nebolo pôvodne také rozsiahle, ako je dnes. Tvoril ho vlastne len rínek na juhozápadnej strane medzi objektom bývalej nemocnice (Banské námestie č. 6) a dnešným parkoviskom. Stred dnešného Banického námestia bol pôvodne vyplnený dvojpodlažnými meštianskymi domami, podobne ako západná strana námestia, kde na mieste dnešnej radnice a múzea stáli veľké tzv. waldburgerské domy už v stredoveku. Námestím v tomto rozsahu sa stalo až začiatkom 19. storočia, keď podľa analogického predpokladu z materiálu stredovekého hradu postavili dnešné budovy, tvoriace dominantu námestia. V jeho severnom rohu však ešte dlho stál dvojpodlažný mohutný objekt a priestor bol od Hlavnej ulice spevnený pomerne vysokou kamennou podmurovkou. Priestor medzi ňou a novým objektom radnice vyplňal malý parčík. Nie je však vylúčené, že menšie priestranstvo existovalo v počiatkoch aj pod farským kostolom.

Stredoveké mesto po období jeho najväčšieho rozkvetu ku koncu 15. storočia bolo typické nerovnomernou hustotou osídlenia, skoncentrovanou do pásu medzi hradným vrchom na západnej strane a koncom Slovenskej ulice v jej pôvodnej dĺžke so zužujúcim sa blokom domov popri Hnilci na východnej strane sídla.

Na západnej strane sa hneď od starého rínku zástavba prudko zúžila do akéhosi hrdla, naznačujúceho ukončenie sídla bránou, vyúsťujúcou logicky k mostu cez Hniliec. Táto situácia sa v urbanizme mesta zachovala dodnes aj vďaka terénnej konfigurácii.

V priebehu 16. - 18. storočia sa zástavba posunula popri Hlavnej ulici smerom na východ a za hradným kopcom na sever a na západ skôr v podobe banského diela, okolo ktorého sa však vždy nachádzali okrem správnych aj obytné budovy. Na východnej strane Slovenskej ulice vznikol v rámci pôsobenia tolerančného patentu komplex evanjelického kostola s farou a školou, ktorý tvoril v tom čase východnú hranicu mesta. V 19. storočí v súvislosti s otvorením nových štôlní a hutníckych či kováčskych zariadení sa mesto rozšírilo na obidve strany popri Hnilci, ba aj za riekou do juhovýchodných priestorov a vyplnili sa aj niektoré prieluky v okrajových častiach.

Hlavná ulica v prvej polovici 20. storočia s prelinajúcimi sa stavebnými štýlmi, kde drevenice s archaickým typom krovov a striech koexistovali súbežne s murovanými meštianskymi domami (foto: Artur Antony)

Krajinný rámeč na severnej strane nad Gelnicou už v 19. storočí tvorili zalesnené vrcholy kopcov, pod nimi lúky a pasienky s pruhmi obrobenej pôdy. Viedli tadiaľ na viacerých miestach typické drevené žľaby, pomocou ktorých „približovali“ drevo k poľným cestám. Tvorili charakteristickú súčasť krajinného obrazu v okolí Gelnice. Po celý čas - do druhej polovice 20. storočia - sa urbanizmus Gelnice v podstate držal zaužívanej schémy, charakteristickej pre toto sídlo, zachovával hmotu a výšku objektov v celkovo prijateľnej miere. Závažným nevhodným zásahom do vnútornej štruktúry mesta bola úprava, resp. vytvorenie severnej časti Banického námestia s nezvládnutou mierkou schodiska (1933), spojenou s odstránením rozsiahlej parkovej zelene v jej južnej časti a v podstate aj porušením štruktúry tohto priestoru likvidáciou bloku domov na jeho severnej a východnej strane - oproti múzeu a radnici, ktorú do Hlavnej ulice uzatvorili nevhodnou hmotou školy s predimenzovaným nástupným schodiskom (orientované do nárožia a do Hlavnej ulice).

Nevhodným zásahom do krajinného rámca mesta, ktorým sa výrazne porušila štruktúra aj výšková hladina hmôt, ako aj charakter zástavby z drobných, roztrúsenejších foriem do kompaktných blokov, bola výstavba sídliska na severovýchodnej strane mesta a v podstate aj komplex budov OÚNZ nad evanjelickým kostolom, ktorý tu predtým pôsobil ako ďalšia dominantna sídla na krajinnom pozadí (a tento stav pretrval až dodnes).

V 50-tych rokoch 20. storočia boli veľmi charakteristické drevené prestrešené mosty nahradené železobetónovými, podporenými nastupujúcim obdobím automobilovej dopravy. Ich podobu dnes dokumentuje už len maketa (v Banickom múzeu mesta).

Južná a juhovýchodná strana mestského chotára - za Hnilcom - bola pre rozširovanie sídla limitovaná v podstatnej miere morfológiou krajiny, čím sa zachovala bez väčších rušivých momentov. Nová výstavba sídliska sa rozvinula východným smerom.

F. CHARAKTERISTIKA PAMIATKOVÝCH HODNÔT ÚZEMIA

F.1. PAMIATKOVÉ HODNOTY ÚZEMIA HMOTNEJ POVAHY

F.1.1. Obraz krajiny, charakteristické pohľady, krajinný rámec sídla

Gelnica sa rozprestiera v severovýchodnej časti Slovenského rudohoria, na nive a terasovej plošine rieky Hnilec, 372 m n.m. Kataster obce po oboch stranách toku tvorí zväčša pahorkatina, južná časť siaha až na hlavný chrbát Slovenského rudohoria. V krajinnom obraze sídla sa výraznejšie uplatňuje vrch Veľká Knola (1266 m), Volovec (1284m), Zlatý Stôl (1323m) a Kojšovská Hoľa (1246m).

Mesto je rozložené na veľmi členitom teréne, ktorý sa postupne zvažuje smerom na juh k rieke Hnilec. Dynamický terénny reliéf vytvára mimoriadne pôsobivé prostredie a kompozičný rámec krajiny. Prírodný priestor umožňuje malebný pohľad na mesto z prístupových strán, prehľadne dokumentuje jeho urbanistickú štruktúru, citlivo zakomponovanú do územia a zároveň vytvára pôsobivú prírodnú scenériu.

Širší okruh mesta tvorí diverzifikovaná krajina, od minulosti tvárnená ľudskou rukou a umom. Charakter prírodného prostredia v značnej miere ovplyvňovala banská činnosť, vytvárajúca v okolí mesta rôzne banské zariadenia (šachty, štôlne, huty a pod.). Pomerne rozsiahle plochy zelene, najmä v bezprostrednej blízkosti mesta a na úbočiach sú tiež dielom človeka, ktorý tu vytváral malé políčka a lúky, lesný porast nahrádzal úžitkovými stromami, čím aspoň čiastočne kompenzoval nedostatok možností rozvoja poľnohospodárskej produkcie vo väčšom meradle. Na mnohých miestach sa prelína krajina, kultivovaná človekom, s voľnou prírodou. Úzky vzťah sídla k okolitému prírodnému prostrediu sa prejavuje vrastaním krajiny do intravilánu a naopak.

F.1.1.b Špecifikácia typov štruktúr a prvkov územia

Hodnotná prírodná a historická stavebná konglomerácia bola ovplyvnená prírodnými podmienkami, komplikovanou morfológiou terénu spišsko-gemerského Rudohoria s charakteristickým lineárnym centrálnym údolím a výskytom rúd, obsahujúcich drahé kovy, ktoré sa stali príčinou vzniku prvotnej sídliskovej štruktúry mesta. Rovnako mali vplyv aj na formovanie historických komunikácií, námestí a stavebného rozvoja mesta. Zásadný vplyv na vývoj tejto montánnej krajiny mal aj príchod nemeckých kolonistov zo západnej časti Európy. Priama determinácia (prelínanie) štruktúry prírodného priestoru s náleziskami (striebra, medi, zlata, ortuti, olova a železnej rudy) sa stala dôvodom, prečo sa historická štruktúra vyformovala ako hierarchizovaná v urbanistickej kompozícii, využívajúca možnosť voľnej zástavby vo svahu, kde sa pozvoľne zo solitérov smerom do úpätia údolia (údolie rieky Hnilec – hnilecké údolie) kompiluje lineárna zástavba, koncentrovaná do hlavných komunikačných osí ulíc.

Špecifikum kultúrno-historických hodnôt pamiatkového územia tvorí prelínanie prírodných zložiek kultúrnej krajiny (biotické prvky) s prvkami stavebno-technickými (abiotickými prvkami), ktoré vytvoril človek. Vznikol tak fyzický odkaz a doklad o ťažbe a využívaní nerastného bohatstva so vznikom a vývojom zástavby, ktoré sú vo vzájomnej kontinuite predmetom verejného záujmu a pamiatkovej ochrany.

F. 1.1.c Urbanistická kompozícia

Urbanistická kompozícia má výrazný gradačný koncept nepravidelného rastlého sídla, determinovaného konfiguráciou terénu a spojnicami komunikácií (pozdĺžnych a priečných). Prelínanie prírodného prostredia s urbanizáciou je základným determinantom, ktorý ovplyvnil

koncept tvorby sídla od počiatku urbanizačného procesu. Gradácia sa tak prejavuje v spôsobe zástavby, ako aj vo výškovom zónovaní.

F. 1. 2. Vonkajší obraz mesta - silueta, dominanty

Terénny reliéf, štruktúra prírodného priestoru a jeho prirodzená kompozícia v podstatnej miere ovplyvnili vonkajší obraz mesta. Prírodný rámec i samotná morfológia terénu predurčili polohu dnes už neexistujúceho stredovekého hradu i pôvodného gotického kostola. Zalesnené hradné návršie, kostol a veža radnice sú najvýraznejšie historické dominanty, ktoré sa uplatňujú v panoramatických pohľadoch na mesto, sú charakteristickou súčasťou jeho siluety. Vo východnej časti mesta sa ako menej výrazná dominanta uplatňuje evanjelický kostol, situovaný na Lutherovom námestí. Novodobou, a voči zachovanej historickej zástavbe proporčne nevyváženou, dominantnou štruktúrou je stavebný komplex školských budov z konca 30-tych rokov 20. storočia, tvoriaci východnú stranu Banického námestia.

Typický vonkajší obraz mesta dotvára tiež nepravidelná zástavba banických domčekov, vystupujúca v dvoch líniiach k severným svahom. Ďalšia línia smeruje na sever k Thurzovským kúpeľom. Najpôsobivejší pohľad na mesto s prírodnou scenériou Spišsko-gemerského rudohoria v pozadí je spod Šibeničného vrchu, mimoriadne výrazné a hodnotné sú aj pohľady z rôznych protiahlých priestorov Hnileckej doliny i návršia bývalého hradu.

Na území mesta sú pre zachovanie a ochranu vonkajšieho obrazu Pamiatkovej zóny v Zásadách definované v prílohe 5.2.5. ako Chránené charakteristické diaľkové pohľady a priehľady na PZ Gelnica a v prílohe 5.2.8 ako Chránené charakteristické pohľady v interiéri PZ Gelnica (viď. spracované v prílohe 5.2.1 výkres A – Širšie vzťahy).

V rámci Chránených charakteristických diaľkových pohľadoch na Pamiatkovú zónu Gelnica sú pohľady P1, P6 vo vnútri Pamiatkovej zóny a pohľady P2, P3, P4, P5, P7, P8, P9 a P10 mimo Pamiatkovej zóny. Takúto netypickú situáciu ovplyvňuje svahovitá, zvažujúca sa morfológia dotknutého územia. Podrobnejší popis osí viď v prílohe 5.2.5 a 5.2.8

DOMINANTY - Na území PZ sú definované 3 hlavné architektonicko-historické dominanty:

1. Rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie s panoramatickou vyhlídkou z veže kostola
2. Radnica so strážnou vežou s panoramatickou vyhlídkou na Banickom námestí
3. Evanjelický kostol na Lutherovom námestí

Pohľad na mesto Gelnica spod Špicatého vrchu

F. 1. 3. Vnútorný obraz mesta - pôdorys, historicko -urbanistická štruktúra

Historicko-urbanistická štruktúra mesta je charakterizovaná značne nepravidelnou zástavbou, okrajovo rozvoľnenou, reagujúcou na terénnu konfiguráciu pomerne úzkeho údolia rieky Hnilec i okolitých svahov. Na západnej strane sa v dominantnej polohe nachádza zalesnené návršie so zvyškami múrov bývalého hradu. Pôdorys mesta je nepravidelný. Hlavnú komunikačnú os, takmer paralelnú s vodným tokom rieky Hnilec, tvorí Hlavná ulica, ktorá je pôvodnou spojovacou údolnou komunikáciou. Priestor po oboch stranách cesty poskytol podmienky pre kompaktniejšiu radovú zástavbu.

Rovnobežne s Hlavnou ulicou vznikla ďalšia ulica, väčšinou s hospodárskymi budovami, vedúca k cintorínu, s prístupom k farskému kostolu. Z tejto ulice sa pri rozširovaní mesta vyvinula ďalšia mestská komunikácia - Slovenská ulica. Medzi obidvomi komunikáciami sa postupne včleňovali priečne uličky. Okrem priestoru námestia a pozdĺžnych východo-západných komunikačných ťahov sa mesto rozrastalo nepravidelnou individuálnou zástavbou baníckych domov severozápadným smerom popri vidlicovite sa rozvetvujúcich komunikáciách, vychádzajúcich z priestoru podhradia. Mesto má všetky znaky postupne sa rozrastajúceho pôdorysu, ktorý bol determinovaný obmedzenými terénnymi podmienkami.

Parcelácia mesta je pomerne pravidelná len popri hlavných komunikáciách - Hlavnej a Slovenskej ulici. Nepravidelná parcelácia v ďalších častiach územia je ovplyvnená terénnymi danosťami alebo výsledkom dodatočného delenia záhrad a pozemkov. Pre štruktúru zástavby ulíc, najmä tých, ktoré sú vo svažitých terénoch, nie je evidentná snaha o optické vyváženie hmotovej kompozície zástavby, práve naopak, najvyššie hmoty sa nachádzajú v priestore Banického námestia, ktorého poloha je vrcholom stúpania Hlavnej ulice s prevažne prízemnou zástavbou. Charakteristické pre štruktúru zástavby sú priečne úzke uličky zástavby, najmä Hlavnej ulice a Banického námestia, smerujúce kolmo ku komunikácii, zvažujúce sa smerom k údolnej časti doliny k rieke Hnilec. Boli súčasťou vývinu prírodnej a historickej konglomerácie sídla, ako aj stáročia fungujúceho systému odvedenia povrchových vôd zo severných svahov do Hnilca.

Doterajšie poznatky o vzniku a vývoji Gelnice nepreukázali existenciu mestského opevnenia v minulosti okrem opevnenia stredovekého kat. kostola s cintorínom a fortifikačného systému stredovekého hradu. Verejných priestranstiev je v meste pomerne málo aj vzhľadom na terénnu členitosť. Najväčším priestranstvom je Banické námestie a nadväzujúca plocha so začiatkom vidlice Banickej, Zámkovej a Slovenskej ulice. V severovýchodnej časti historického jadra je to obdĺžniková plocha Lutherovho námestia s komplexom solitérov z 18. storočia. Väčšina ulíc, najmä priečných a v strmších častiach svahov, má charakter širších chodníkov alebo vidiecky charakter. Novodobým verejným priestranstvom, vytvoreným po asanácii historickej radovej zástavby, je plocha pred Domom služieb, priamo nadväzujúca na Hlavnú ulicu. Samostatnú časť tvoria dva mestské cintoríny, situované vo svahu severne od rím. kat. kostola.

F.1.4. Strešný reliéf mesta – tvar striech, výšky hrebeňov a ríms, strešné krytiny, komíny, vetracie prvky, vikiere, štíty, atiky

Historický obraz mesta – strešný reliéf v roku 1967

Aktuálny strešný reliéf mesta.

Obraz strešného reliéfu krajiny historickej architektonicko-urbanistickej štruktúry pamiatkového územia v Gelnici je premenlivý, v závislosti od morfológie terénu a od charakteru zástavby. Strechy kultúrnych pamiatok, ale aj ostatných nehnuteľností v pamiatkovo chránenom území spolu s konštrukciou krovu, krytinou a historickými detailmi tvoria neoddeliteľnú súčasť ich stavebnej, architektonickej a slohovej podstaty, a preto sú nezastupiteľným predmetom pamiatkovej ochrany územia. Pre vytvorenie vonkajšieho obrazu a siluety mesta sú strechy veľmi dôležitým determinantom. Spoluvytvárajú prostredie historických sídiel. Sú súčasťou architektonickej kompozície. Pre vzhľad strechy je dôležitá nielen konštrukcia krovu a strešný plášť, ale aj charakteristické detaily, ktoré v mnohých prípadoch majú na vnímanie strechy a strešného reliéfu väčší vplyv než krytina. Vytvárajú ich klampiarske prvky (z hľadiska vývoja výstavby mladšie), komíny, vetracie okienka (s prevahou typu tzv. volského oka), vikiere, technické prvky. Aktuálny strešný reliéf sa vyvíjal v každom slohovom období s ohľadom na požiadavky, ktoré kládli obyvatelia na svoje obydlia. Každé slohové a časové obdobie prináša typické konštrukčné a tvarové riešenie striech, ktoré je pre dané obdobie typické. Pozoruhodné je, že práve krovky a strechy sú v historickom vývoji architektúry najstabilnejšie a najmenej menené konštrukcie. Väčšinou ich menia, alebo sú príčinou ich zániku živelné katastrofy – najčastejšie požiare, veterné smršte či napadnutie drevokaznými škodcami (hmyz, huby). Zánik

alebo zásadné zmeny strechy vznikajú pri komplexných prestavbách domov alebo pri momentálne populárnych vstavbách do podkrovi.

V pamiatkovej zóne Gelnica je strešný reliéf jedným z významnejších prvkov pamiatkového územia, nakoľko objekty, situované v postupne gradujúcej morfológii terénu, charakterizujú v diaľkových pohľadoch najmä strechy a strešný reliéf so všetkými prvkami, ktoré ich spoluvytvárajú.

Vývoj striech

Historický vzhľad mesta, jeho vonkajší obraz a charakter strešného reliéfu z jednotlivých období dokladajú dnes aj archívne podklady a grafické a fotografické dokumentácie. Zásadný vplyv na tvar strechy vrátane jej konštrukcie mal príchod nemeckých kolonistov (saskí Nemci), ktorí uplatňovali vlastné konštrukcie. Dodnes sa mnohé z typov krovov a striech uplatňujú na objektoch. Ako aj u iných banských miest Dolného Spiša, prevládali na baníckych a meštianskych domoch sedlové strechy s doskovým alebo aj murovaným štítom, vo vrchole s polvalbou. Rovnocoene vznikali aj domy so sedlovou strechou s valbami. Často mali domy s valbami aj námetky a pultové štrbinové vikiere. Takéto domy sa začali stavať až s rozvinutím poľnohospodárskych aktivít v meste. Medzi jeden z vývojovo najstarších typov domov a striech patrí tzv. dom spišských Nemcov, ktorého pôvodná strecha bola sedlová so štítom, ktorý dosadal na väzný trám, nesený po obvode domu trámami s pásikmi (zachovaný posledný objekt v objektovej skladbe mesta na Zámkovej ulici č. 3). Štíty boli prevažne drevené, v hornej časti ukončené polkruhovým „kabrincom“, vo vrchole s drevenou makovičkou. V ploche štítu býval výzorník. Neskôr sa vývoj tohto typu strechy zmenil tak, že sa druhá polovica štítu presunula na druhú krokvu a vznikla tak stredová podlomenica a spodný štít bol ukončený priamo na prvom priečnom tráme. Štít aj naďalej po obvode niesli stĺpy s pásikmi. Neskôr sa podlomenica presunula už len na spodný priečny trám. Z takéhoto typu strechy sa približne v polovici 18. storočia vyvinul veľmi obľúbený typ strechy s častým výskytom. Ide o typ strechy, ktorá v spodnej časti pod stredovou podlomenicou mala uzavreté pokračovanie štítu. Často mala táto časť otvorenú pavlač alebo posuvné „okenice“. Strechy boli pomerne mohutné, vysoké, so sklonom v rozpätí od 30° do 45°. Ak boli domy s podlomenicami zakomponované v línii radovej zástavby, vystupovali podlomenicou pred časť chodníka. Strecha sa využívala pre uskladnenie poľnohospodárskych surovín a slamy či sena. Domy s takýmto typom strechy sa v Gelnici zachovali veľmi dlho, až do r. 1960. Neskôr boli v celom rozsahu postupne asanované a značná ich časť, situovaná na Hlavnej ulici, ustúpila novej, modernej výstavbe.

*Banický dom, v pozadí dom s balkónom.
Banické námestie č. 18*

*Strechy hospodárskych objektov so
stredovou podlomenicou. Stav z roku 1955.*

Domy so strechou s podlomenicou na Hlavnej ulici.

Dom ľudový na Hlavnej ulici č. 88 zachytený v roku 1967.

V Gelnici sa na významnejších profánnych stavbách mesta uplatňovali manzardové strechy (v regióne sa presadzujú približne od druhej polovice 18. storočia, s výraznejším nárastom na začiatku 19. storočia). Spolu s vývojom nových konštrukcií domov nastali i zmeny v strechách. Sedlové strechy s polvalbou vo vrchole alebo aj bez nej majú murovaný štít, do ktorého sú vkladané okná. Strechy domov sa na prelome 18. a 19. storočia otáčajú a hrebeň strechy, pôvodne vedený kolmo na uličnú čiaru, sa s ňou v novej pozícii stáva rovnobežným. Vzniká tak konštrukčne jednoduchšia skladba striech a vznikajú nové detaily strešného reliéfu.

Strešný reliéf mesta zásadným spôsobom dopĺňajú strechy dominantných objektov – rímskokatolíckeho kostola, predovšetkým jeho veže s ihlanovou strechou, radnice so strážnou vežou s vysokou cibulovou strechou a mohutná sedlová strecha s polvalbami evanjelického kostola na Lutherovom námestí.

Strešný reliéf mesta je aktuálne tvorený viacerými typmi striech: sedlovými, sedlovými s polvalbami, valbovými, manzardovými a pultovými.

Štítové steny

Od druhej polovice 18. storočia sa začali budovať murované štíty sedlových striech s podlomenicou, čím nahradili drevené štíty. Predĺžili tak vizuálne fasádu napriek prechováanej konštrukcii podlomenice. Na začiatku 19. storočia sa do murovaných štítov začalo osadzovať jedno alebo aj dvojica okien. Postupom času sa okná zväčšovali. Súviselo to s potlačením rozvoja hospodárskych funkcií domu a začatím ich využívania na obytné účely. V závere 18. storočia sa v radovej zástavbe predovšetkým na Hlavnej ulici začali stavať objekty, ktoré už mali fasády s murovanými štítmí, na ktoré dosadali sedlové strechy s polvalbami (napríklad dom Dr. Alexandra von Breuera na Hlavnej 36, Banické námestie č. 6, ...). V rámci radovej zástavby sa po prvých veľkých požiaroch (1865 – 1870, 1918) začali meniť situovania hrebeňov striech rovnobežne s uličnou čiarou a medzi domami sa začali v zmysle proti požiarneho nariadenia stavať aj požiarne múry medzi strechami domov. Stali sa cenným a určujúcim prvkom strešného reliéfu mesta. Kopirovali tvar strechy a mierne ju v styku so susednou strechou prevyšovali. Ukončené bývali keramickými prvkami alebo maltovinovým poterom, neskôr aj plechmi a pálenými keramickými škridlami. Ich základnou úlohou bolo zabránenie šírenia požiaru z jednej strechy, resp. krovu na druhý. Sú prejavom funkčnosti, vyplývajúcej zo starostlivo nastavených a dodržiavaných protipožiarneho predpisov. Príznačná je pre ne úprava jadrovou nehladenou, väčšinou len zatieranou omietkou, bez architektonického členenia.

Strešná krytina

U striech pamiatkového územia záleží nielen na tvare, ale aj na štruktúre a farbe povrchu. Od prvotného zakladania urbánnej štruktúry mesta sa ako krytina používal výhradne štiepaný šindel. Ten bol uplatňovaný najmä na baníckych solitérne stojacich domoch, a to tak na strešných rovinách, ako aj na podlomeniciach. Na strechách vytváral drobný raster a reliéf. Dodnes je zachovaný na národnej kultúrnej pamiatke Banícke námestie č. 18 a 19, hospodárskej budove Banícke námestie č. 60 a na niektorých dvorových objektoch pamiatkovej zóny. V období rozkvetu kovospracovateľského odvetvia v meste (v 17. a predovšetkým v 18. storočí) – spracovávanie medi a železa, sa na strechách začali uplatňovať plechové krytiny. Medzi prvými boli plechové šablóny, neskôr to boli plechy valcované, spájané na ležatú i stojatú drážku. Spočiatku to bol plech medený a bol použitý na významných meštianskych a verejných budovách mesta. Po požiaroch v meste (1865 – 1870, 1918) sa pristúpilo k použitiu pálenej keramickej krytiny. Používala sa maloformátová plochá keramická krytina červenej farby (bobrovka a tzv. francúzske škridle). Hrebenáče mali hrebenok a boli ukončované nosikom. Hrebenáče boli kladené do maltového lôžka. Tvrdá pálená strešná krytina, ale rovnako aj drevený šindel a plechová krytina sa opravovala a v prípade potreby vymieňala len lokálne. Takýmto spôsobom strecha získala nenahraditeľnú patinu a zachovala si tradičný materiál a primárny výraz. Pri manzardových strechách prevládala plechová krytina a je tomu tak i dnes (Slovenská ul. č. 16, Slovenská ul. č. 9, č. 11, Banícke námestie č. 50).

Od druhej polovice 18. storočia až dodnes sú používané keramické maloformátové strešné krytiny bez výraznej vlny, červenej farby, a to tak na pamiatkové objekty, historické objekty, ako aj na novostavby (v značnej prevahe ide o rodinné domy). Istú tradíciu tu mali aj cementové strešné škridle (začiatok 20. storočia až do 30-tych rokov 20. storočia), pričom priamo v meste tento tovar distribuoval obchod *Rudolfa Brutovského*. Bola maloformátová, kladená podobne ako keramická strešná krytina (Zámková ul. č. 25).

Začiatkom 20. storočia prináša priemyselná revolúcia z Francúzska nový materiál – azbestocementovú ľahkú skladanú strešnú krytinu – Eternit. Bola ohňovzdorná, ľahká, pevná, vodotesná a použiteľná už od 15° sklonu strechy. V prevahe sa tu používala hladká štvorcová krytina sivej farby (používala sa aj červená). Táto ľahká krytina sa v danom prostredí zžila a je súčasťou strešného reliéfu mesta (Banícka ulica č. 8, č. 10, č. 12 a č. 14, Banícke námestie č. 42 a č. 44, Lutherovo námestie č. 7 a mnoho ďalších).

Komíny

Neodmysliteľnou súčasťou stavieb a striech sú komínové telesá. Zásadným spôsobom sa podieľajú na charaktere strešného reliéfu. Komínové telesá sa v zásade vo vývoji stavieb až tak veľmi nezmenili. Ide o komíny, vymurované z tehál, prevažne na jeden alebo dva prieduchy. Situované sú na okraji striech ale aj pri hrebeni a v strešných rovinách. Z dobových vyobrazení a fotografií poznáme, že plášť komínových telies býval nahrubo omietaný, ale býval aj neomietaný. Od druhej polovice 18. storočia bývali komínové hlavice ukončené dvojstupňovými hranolovými konzolami. Často bývala v drieku komína (pod hlavicou alebo v spodnej časti) vymurovaná aj dekoratívna jednoduchá manžeta. Hlavica bola priama alebo ukončená aj murovanou sedlovou strieškou. Niekedy mávali komíny aj keramickú krytinu. Takýchto komínov je v pamiatkovom území zachovaných pomerne veľké množstvo. V Pamiatkovej zóne Gelnica sú zachované aj komíny, ukončené polkruhovou komínovou hlavicou (Banícke námestie č. 6 a pod.).

Vikiere a klampiarske prvky

Vikiere na strechách pamiatkovej zóny Gelnica majú pomerne dlhú tradíciu. Slúžili na presvetlenie mohutných striech (predovšetkým manzardových). Tie bývali a až dodnes majú tvar volského oka (Banícke námestie č. 8, č. 7). Strešnú krytinu majú zhodnú s tou, ktorá je použitá na streche (keramická pálená krytina). Ďalším veľmi častým typom vikierov sú malebné drobné vikiere s výklopnými alebo odnímateľnými okennými výplňami. Sú to vikiere jednoduché sedlové so sedlovou strieškou alebo s valbovou strieškou. Strieška je plechová (Lutherovo námestie č. 3, č. 5, č. 7 a ďalšie). V rámci striech sú v mnohých strechách vložené aj väčšie vikiere. Niektoré majú murovaný štít s vloženým oknom. Iné majú drevené alebo plechové otváracie dvierka, resp. výplne, ktoré umožňovali transport poľnohospodárskych plodín alebo výrobkov do podkrovia. Z hmoty objektov sa do roviny strechy dostávali aj striešky veránd, s rovným štítom (dreveným, často aj vyrezávaným) so sedlovou strechou.

V rámci kovospracovateľskej výroby sa na strechách uplatňovali aj kovové vikiere. Zvyčajne to boli malé typizované polkruhové vikiere, niekedy v tvare „volského oka“, prípadne vikiere so sedlovou strieškou s malým otvorom. Takéto drobné prvky slúžili najmä na prevetrávanie podkrovného priestoru a čiastočne aj na presvetlenie. Ide o prvky, ktoré sa v značnom rozsahu na strechách zachovali aj dodnes.

Súčasťou striech boli aj klampiarske detaily: žľaby, rúry, odkvapy, kotlíky, chrliče, úžľabia alebo kováčsky spracované prvky vikierov, snehových zábran, dekoratívnych držiakov žľabov, hrotníc a pod. – popri inej krytine strechy sa však plech klampiarskych výrobkov vyznačuje úspornou aplikáciou. Súčasné neprimerané používanie plechu v úžľabiach, na okrajoch striech, nadmernom oplechovaní štítov, lemovaní styku striech so štítmí, zalomení rovín striech vytvára nežiaduce výrazné línie v obraze strešného reliéfu.

Zatiaľ čo v minulosti súviseli úpravy zastrešenia najmä s požiarmi, v súčasnosti sa strešný reliéf čoraz viac mení v súvislosti s vytváraním obytných podkrovií a zjednodušením prvkov striech pri utilitárnych opravách. V ostatných desaťročiach vidieť viaceré negatívne zmeny v strešnej krajine pamiatkovej zóny, ako napr. výber netypických krytín (asfaltových povlakových krytín, plechových krytín imitujúcich skladbu keramickej krytiny, keramickú krytinu cudzorodých tvarov, povrchovej úpravy a farebnosti), nadmerné oplechovanie častí strechy a štítových murív, odstraňovanie nefunkčných komínov, husto osadzované strešné okná, osadzovanie technických zariadení (klimatizačné jednotky, vývody, nasávania, televízne a internetové antény prijímače a pod.). Za najnevhodnejšie však považujeme tvarové zmeny autentických striech – vytváranie strešných terás na dvorových častiach striech meštianskych domov, budovanie tvarovo netypických a najmä nadrozmerných pásových vikierov, ako aj celkovú zmenu tvarov - dvíhanie striech za účelom maximalizácie využitia podkrovia. Okrem zániku historických krovových konštrukcií majú takéto zmeny za následok deformovanie architektonického vzhľadu samotných objektov a devalváciu strešného reliéfu ako charakteristickej pamiatkovej hodnoty Pamiatkovej zóny Gelnica. Zobytnovanie podkrovií a zvyšovanie striech najviac poznamenalo chránené pohľady na Slovenskej a časť Hlavnej ulice.

F. 1.5 Prvky uličného interiéru a parteru

Uličný interiéru mesta predstavuje celý súbor prvkov: spevnené plochy komunikácií, chodníkov, parkovacích plôch, zeleň na plochách verejných priestranstiev (námestí aj ulíc a v predzáhradných plochách domov), ale aj plochy nádvorí a domov, ktoré sú bežne vnímateľné z komunikačných plôch v jednotlivých úrovniach. Najvýraznejšou súčasťou uličného interiéru sú fasády domov, vymedzujúce verejné priestranstvá, ktoré sú charakteristické svojou podlažnosťou, slohovým tvaroslovím obdobia, v ktorom vznikli alebo boli prestavané, počtom osí otvorov, tvarom a situovaním vstupov (brány, portály, dvierka a pod.), rytmom, veľkosťou a charakterom okien, dverí a brán, typmi ich výplní, farebnosťou, spôsobom riešenia parteru fasád a ich výkladov. Na výraze fasád sa podieľajú ich umelecko-remeselné, architektonické a výtvarné prvky (balkóny, atiky, rímsy, konzoly, sokle, ostenia, šambrány, mreže, kovanania, zábradlia, pamätne tabule a pod.). Fasády dopĺňajú technické zariadenia (osvetlenia nad vstupmi, bezpečnostné zariadenia, domové zvončeky, kamerové systémy, ...), informačné, reklamné a propagačné zariadenia, ako aj prvky verejného osvetlenia, rozvodov, mestského rozhlasu a pod.. Súbor prvkov uličného interiéru dopĺňajú aj prvky verejného priestranstva ako verejné osvetlenie, vzduchom vedené rozvody, sochy, pomníky, či prvky drobnej architektúry, mestského mobiliáru a ostatného vybavenia, umelecké artefakty, oplotenie, typ dlažby a úpravy spevnených plôch, koše, lavičky. Ich situovanie, intenzita, celkový vzhľad a design výrazne ovplyvňujú obraz uličného interiéru.

Podľa dobových fotografií (1892 – knižná publikácia Gelnica história a súčasnosť, 2012) vidieť, že ulice v rámci mesta boli v minulosti nespevnené, tvoril ich udusaný rastlý terén. V ceste boli hlbšie vychodené „kolajce“ od vozov. Na základnej komunikácii mesta - na Hlavnej ulici - boli do 30-tych rokov 20. storočia cesty nespevnené popri domoch s chodníkmi z kamenných blokov. Popri chodníkoch boli nie veľmi hlboké priekopy s prechodovými lávkami z guľatiny na prislúchajúcich miestach. Pred radnicou bol chodník s obrubníkom. Chodník bol vyhotovený z travertínovej dlažby, zachovaný je dodnes. Banícke námestie malo na začiatku 20. storočia iné spádovanie. Od chodníka až k bývalej nemocnici na námestí (dnes hotel Runa, Banícke námestie č. 6) sa terén námestia postupne zvažoval. V ňom boli vytvárané spevnené chodníky z menšieho formátu kameňa (dlažobné kocky alebo menšie platne). Ešte v roku 1956 bola plocha pred radnicou vyrovnaná do jednej roviny s asfaltovým povrchom a s parkovou plochou s dekoratívnym plotom. Už v roku 1960 bol do stredu námestia zakomponovaný pomník nezmámemu baníkovi (predtým bol na cintoríne, na hrobe manželov Jacobsovcov v Matildinej Hute, 1922), bolo vytvorené monumentálne schodisko a chodníky. Stav pretrval do r. 2008 - 2010, kedy bola v meste zrealizovaná rozsiahla prestavba komunikácií a plôch na Baníckom námestí. Cestná komunikácia je asfaltová, chodníky sú zo sivej betónovej typizovanej dlažby tzv. „zámkovej dlažby“ a schodisko z travertínových platní. Východná časť námestia bola upravená ako parkovisko s červenou betónovou dlažbou. Pri regenerácii plôch bola použitá prevažne zámková betónová dlažba. Priekopy boli vyskladané z čadičových kociek, pričom obrubníky vytvorili z druhotne použitých travertínov. Naproti tomu Lutherovo námestie nemá spevnené plochy, ani osobitne riešené komunikácie. Komunikácie tvorí udusaný rastlý terén. Ostatná časť námestia má charakter parku so stromami a rozmiestnenými lavičkami (koniec 20. storočia). Prvky mestského mobiliáru – lavičky, uličné osvetlenie, koše sú z konca 20. storočia. Verejné osvetlenie je prevažne z konca 20. storočia, v obnovovaných častiach mesta (Banícke námestie, časť Hlavnej ulice) má novodobé historizujúce lampy s guľami. Na Baníckej a Zámkovej ulici sú telesá verejného osvetlenia osadené na stĺpoch elektrického osvetlenia. Niektoré osvetlenia a rozhlas mesta sú osadené aj na fasádach domov – a to novodobé historizujúce aj z konca 20. storočia.

Banické námestie v období cca v 20.-tych rokoch 20.storočia

Hlavná ulica z roku 1959

Banické námestie, radnica, 1960

Aktuálny pohľad na verejné priestranstvá mesta – Banické námestie, Slovenského ulica

Oplotenie na banickom námestí a na Hlavnej ulici v zásade nie je uplatnené. Charakteristické oplotenie v postranných uličkách (Požiarnicka, Slovenská, Cintorínska, Thurzova) je murované plné aj kované. Murované majú tradíciu najmä nadväzujúcu na spevňované murované terasovanie ako prirodzenú úpravu morfológie lokality. V múroch sú osadené dverené dvojkridlové brány (pozostatok tradícií nemeckých kolonistov, obdobne ako v Medzeve, Smolníku a pod.). Pri rodinných domoch sa uplatňujú murované oplotenia (z novodobých tvárnic), omietané alebo kovové, pričom aj vstupné brány bývajú kovové. Medzi domami bývajú v rámci radovej zástavby murované medziparcelačné múry. Lokálne oplotenie tvorí aj vlnitý plech. Oplotenia z betónových tvárnic a vlnitých plechov v zásade vizuálne degradujú pamiatkové hodnoty Pamiatkovej zóny Gelnica. Veľkou stratou je postupný zánik drevených dekoratívne zdobených brán. V rámci oplotenia bývajú do uličnej čiary zakomponované aj murované vstavby garáží.

Pre výraz uličného interiéru sú azda najurčujúcejším prvkom **fasády domov**, ktoré ho rámcujú. V prostredí Pamiatkovej zóny sú najpočetnejšie zastúpené fasády tradičných meštianskych a banických domov (dnes značne prestavané, resp. nahradené stavbami zo začiatku 19. storočia). Mnohé vo svojej hmote obsahujú prvky a murivá od gotiky až po secesiu. Najvýraznejšie býva zastúpený eklektický - historizujúci štýl, ktorý bol aplikovaný v dôsledku stavebného rozmachu mesta od druhej polovice 18. storočia do začiatku 20. storočia. Mnoho objektov je „poznačených“ prestavbami zo socializmu, kde bolo redukovaných mnoho architektonických detailov a prvkov (okenné šambrány, sokle, rímsy,...). Je potrebné zdôrazniť, že mesto Gelnica ako banické a kovospracovateľské mesto sa v rámci svojej bežnej bytovej výstavby (rodinné domy) nesústreďovalo na príliš veľkú výzdobu fasád. Fasády boli a sú jednoduchšie a prezentujú malebnosť a pragmatickosť územia. Na námestiach sú významnejšie objekty: dvojpodlažné, viacosové s architektonicky zdôrazneným vstupom (radnica, fara, Banické múzeum, Miestny úrad, bývalý Katastrálny úrad, budovy na Lutherovom námestí, bývalá nemocnica, dnes hotel Runa a pod.). Ostatné domy sú menšie, prevažne rodinné domy s niekoľkými osami a jednoduchým vstupom alebo bránou vo fasáde. Spoločným znakom pre

fasády v zóne sú tzv. omietkové fasády alebo aj tzv. omietková architektúra. Murovaná a omietková architektúra postupne vytlačila drevené stavby a štíty baníckych domov. V rámci mesta Gelnica je ich ešte zachovaných niekoľko, avšak sú mimo Pamiatkovej zóny.

Fasády boli v minulosti remeselne dobre prepracované a napriek istej strohosti výtvaarných, sochárskych a architektonických prvkov pracovali s tradičnými materiálmi (drevo, kameň, vápenné omietky, kov, liatina) v priamej úmere podľa funkčného využitia a potrieb obyvateľov (napr. mäsiarstvo malo v rámci fasády okno s výklopným pultom).

Tradične architektonicky aj umelecko-remeselne najnáročnejším prvkom fasád býval portál s **drevenou bránou**. V meštianskych domoch to bývali často vysoké drevené brány, ktoré viedli do úzkeho dvora. Zachovaných je viacero historických brán. Typické sú drevené plné brány rámovej konštrukcie s kovanými detailami (kľučky, závesy). Medzi výnimočné patrí brána na dome na Baníckom námestí č. 2, ktorá je z roku 1790, je celá kovová, zdobená baníckymi atribútmi. Svetlíky v bránach nebývajú až také časté. Tradičných brán zostalo zachovaných menej, sú nežiadúco nahradzované novodobými, ktoré postrádajú tradičnú remeselnú kvalitu.

Podobne ako brány, fasádu charakterizujú svojou veľkosťou, členením, rytmom a výplňami aj **okná**. V prevažnej miere sú z prelomu 19. a 20. storočia, až z druhej polovice 20. storočia. Častým typom okna z prelomu 19. a 20. storočia je okno dvojitej „kastlovej“ konštrukcie v tvare „T“ alebo s dvoma krídlami, delenými priečnikmi na viactabuľkové, s pevným priečnikom, niekedy zdobeným zuborezom, s pätkou, hlavicom, s motívom diamantového rezu v spodnej časti drieku. Tento typ okien sa vyskytuje v rôznych obmenách veľmi často. Na rodinných domoch bývajú často zastúpené aj mladšie okná trojkřídlové.

Z prelomu 19. / 20. storočia a najmä v prvej tretine 20. storočia boli na niekoľkých domoch na Hlavnej ulici zrealizované hodnotné drevené umelecko-remeselné predsadené konštrukcie výkladov (Hlavná 47). Vo väčšine prípadov kombinovali rôzne historizujúce motívy, pričom však rafinovane a vkusne integrovali vo svojej konštrukcii zvinovacie bezpečnostné rolety, reklamné plochy, vetracie prvky.

Všetky zachované autentické historické dvere, brány, výkladce a okná z predmodernistického obdobia, a výberovo aj z obdobia funkcionalizmu je potrebné považovať za nenahraditeľné a ohrozené súčasti uličného interiéru a jednotlivých objektov v PZ, s výnimočnou pamiatkovou hodnotou dokumentačnou, architektonickou, výtvarnou, technickou alebo umelecko-remeselnou, ktoré je predovšetkým potrebné zachovávať v ich pôvodnej hmote a „in situ“ (na ich pôvodnom mieste). Významným pozitívnym momentom prezentácie uličného interiéru Pamiatkovej zóny Gelnice je nízky výskyt skriniek technickej infraštruktúry (prípojkových, meracích a pod.) na priečeliach objektov, a to aj v porovnaní s inými pamiatkovými územiami na východnom Slovensku. Tento pozitívny stav je potrebné dôsledne udržiavať a zlepšovať na celej ploche zóny. Negatívne sa v súčasnej prezentácii uličného interiéru uplatňuje reklama – bannery na fasádach a v úrovni poschodí priečelí, celoplošné výlepy výkladov. Rušivo v tomto smere pôsobia aj novodobé technické zariadenia ako satelity, klimatizačné jednotky či antény, alebo lesklé kovové komíny / vývody technických zariadení na strechách a fasádach - orientovaných do verejných i poloverejných priestorov zóny.

Výber zachovaných autentických architektonicko-historických a umelecko-remeselných prvkov uličného interiéru a pamiatkovej zóny.

F.1.6. Funkčné využitie územia

Počas celého obdobia, pre ktoré máme k dispozícii exaktné grafické podklady (najmä v podobe katastrálnych máp), sa funkčné využitie skúmaného územia v podstate nezmenilo. Jedinou výraznejšou zmenou je presunutie cesty zo Smolníka do Košíc južným smerom za Hnilec, pričom funkciu komunikácie si zachovala aj pôvodná trasa Hlavnou ulicou. I napriek plošnému rozvoju Gelnice a vzniku sídliskovej periférie sa centrum mesta dodnes nachádza v jeho historickom jadre. Územie pamiatkovej zóny sa v priebehu stáročného historického vývoja stalo centrom mestských a nadmestských (regionálnych) funkcií. Predovšetkým však to bol obytný celok, prezentovaný najmä architektúrou meštianskych domov a tradičných baníckych domov. Základom súčasnej atraktivity pamiatkovej zóny je sústredenie kultúrneho bohatstva, umelecko-historických hodnôt, nadštandardného bývania, obchodu a služieb. Uvedené funkcie vytvárajú identitu mesta, preto je nevyhnutné zachovať ich vo vzájomne vyvážených proporciách. Súčasnú funkčné využitie nehnuteľností v pamiatkovej zóne je priaznivé. Sú tu zastúpené plochy so zmiešanou vybavenosťou a obytnou funkciou, a aj administratíva. Viacero budov v pamiatkovej zóne si dodnes zachovalo svoju pôvodnú funkciu. Gotický farský kostol i klasicistický evanjelický kostol slúžia pre pôvodný účel. Funkcia sa zachovala i u profánnych stavieb škôl. V priestore pamiatkovej zóny nie sú také funkcie, ktoré by nevhodne zaťažili pamiatkový fond a negatívne ovplyvňovali zachovanie jeho hodnôt alebo zaťažovali životné prostredie. Tento priaznivý stav je nutné rešpektovať.

F.1.7. Architektonické a umelecko-historické hodnoty objektov v pamiatkovej zóne

Popri nesporných hodnotách, vyplývajúcich zo zachovanej historickej pôdorysnej schémy a urbanistických väzieb, si sídlo zachovalo nepomerne viac architektonických hodnôt, než možno po zbežnej ohliadke predpokladať. Až na malé výnimky v meste absentujú architektonicko-historické výskumy, následkom čoho je nedostatočná miera poznania jednotlivých objektov z architektonického hľadiska. Prejavuje sa to v pomerne nízkom počte pamiatok, zapísaných do ÚZPF. Je však zrejmé, že pod nevhodnou úpravou fasád je skrytá renesančná či baroková hmota, dispozícia, a nezriedka aj pôvodné stavebné konštrukcie či architektonické detaily (kamenné šambrány, štuková výzdoba, kované mreže a pod.) v interiéroch. Najcennejšia hodnota pamiatkovej zóny je v prelínaní prírodných zložiek kultúrnej krajiny s prvkami stavebno-technickými. Okrem ťažby pamiatková zóna dokladá dôkaz o vývoji stavieb a tvorbe urbanistickej štruktúry. Zároveň prezentuje históriu rozvoja i poklesov v ťažobnom odvetví.

Najstaršia zástavba s kamennou meštianskou architektúrou sa v súlade s vývojom urbanistickej štruktúry a sociálno-ekonomickým rozvojom mesta nachádza na parcelách, obklopujúcich Banícke námestie. Dnes tvorí suterény stredovekých domov, v nadzemných podlažiach konštrukčne včlenených do zväčša barokovo-klasicistických prestavieb. Staršie renesančné jadrá obsahujú viaceré objekty v radovej zástavbe Hlavnej ulice, aj hmoty v niektorých objektoch, situovaných vo svažitom teréne medzi Hlavnou a Slovenskou ulicou. V centrálnej časti pamiatkovej zóny sa vyskytujú prevažne prízemné dvoj- alebo viactraktové domy s priechodmi alebo prejazdmi do vnútorných dvorov. Širšie barokové domy s vysokou podlomenicovou strechou stoja častejšie ako solitéry na voľných parcelách. Striedajú sa s vidieckymi typmi jednopodlažných domov s prednou a zadnou izbou a pitvorom uprostred, aké sú typickými baníckymi domami.

Azda najvýraznejšie sa dodnes v štruktúre historickej zástavby mesta prejavuje hmotovo a dispozične výrazná architektúra poslednej tretiny 18. a 1. polovice 19. storočia, ku ktorej sa zachovali spravidla aj hospodárske objekty, a teda aj štruktúra zástavby parciel z tohto obdobia. V tejto etape urbanistického vývoja mesta vznikol na jeho východnom okraji samostatný komplex budov evanjelického kostola, fary a školských budov, ktorý si dodnes zachoval slohovú jednotu. Z prvej polovice 19. storočia sa zachovali úpravy mnohých fasád, ale najmä dominanta Banického námestia - radnica spolu so susediacimi budovami, hmotovo konkurujúca dovtedy jedinej mestskej dominante - farskému kostolu, ktorý je zatiaľ najstaršou a najhodnotnejšou architektúrou Gelnice, reprezentujúcou bohatstvo a postavenie mesta v 14. storočí.

Architektonický výraz gelnických domov, ktorý im vtláčil stavebný rozmach 18. a 1. polovice 19. storočia, vytvára charakteristický obraz tohto sídla, ktorý je vhodné rešpektovať aj v rámci ďalšieho rozvoja. Dôležitým prvkom tohto obrazu je však aj historická strešná krajina, ktorú tvoria väčšinou sedlové strechy so štípmi či polvalbami alebo manzardové strechy (najmä u solitérov). Štípy sú murované, len banícke domčeky si zachovali drevené štípy. Hrebeň striech niektorých úsekov radovej zástavby tvorí súvislú líniu, rovnobežnú s priečeliami, v iných kaskádovito uskakuje v nadväznosti na konfiguráciu terénu.

Charakteristickým regionálnym znakom historickej zástavby boli mohutné šindľové strechy s prvkami nemeckej baníckej ľudovej architektúry, často so zložitým dekoratívne riešeným dreveným štíptom s dvojitou podlomenicou nad pomerne jednoduchou nízkou murovanou prízemnou časťou domu. Tieto typy, vyskytujúce sa kedysi hlavne v ťažiskových priestoroch pamiatkovej zóny - na Hlavnej a Slovenskej ulici a na Baníckom námestí, podľahli vo väčšine veľkým požiarom v r. 1921 a 1925. Viaceré strechy si však dosiaľ, i po rekonštrukcii a zmene druhu krytiny, zachovali svoju pôvodnú proporcionalitu. Pôvodné strechy sú zdokumentované na mnohých dobových fotografických záberoch.

Nádvoria objektov, ktoré tvoria strednú časť parcely, sú zväčša obostavané z dvoch, príp. z troch strán. Zástavba na južnej strane Hlavnej ulice má vo viacerých prípadoch dvor uzavretý aj zo zadnej – štvrtej strany, a to drevenou, príp. murovanou stavbou, ktorá má charakter záhradného domčeka s výhľadom do záhrady, zvažujúcej sa južným smerom k Hnilcu. Domy, osadené na severných svahoch, majú dvory, ktoré plynulo prechádzajú do okolitého terénu záhrad, sádov a lúk.

V centrálnej časti mesta, najmä na Banickom námestí, sa zachovali úseky chodníkov s pôvodnou travertínovou dlažbou. Väčšina chodníkov v meste má však už asfaltový povrch. Malá architektúra, ktorá bývala súčasťou vybavenia domov či ulíc, sa okrem zachovaných hodnotných úsekov oplotenia a oporných múrov takmer nezachovala. Na Banickom námestí je to socha baníka, premiestnená do priestoru námestia z hrobky baróna E. Jacobsa. Niektoré hodnotné liatinové a kamenné náhrobky sa nachádzajú na hlavnom cintoríne i na cintoríne pri ev. kostole. V prostredí pamiatkovej zóny sú typické kamenné oporné múriky v strmších terénoch, ktoré vymedzujú komunikačné koridory i kaskádovité plochy zadných častí parciel domov, často využívané ako zeleninové a ovocné záhrady.

F.1.8. Kategorizácia objektov

Národné kultúrne pamiatky (kat. A)

Národná kultúrna pamiatka (ďalej aj „NKP“) je podľa pamiatkového zákona hnutelná alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za NKP. Objekty nehnuteľných NKP sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. B,C,D) vyznačené červenou farbou.

V katastri mesta Gelnica je evidovaných spolu 35 nehnuteľných NKP. Na území PZ Gelnica je evidovaných 31 nehnuteľných NKP.

Národné kultúrne pamiatky a ich rámcový opis dokladuje tabuľka 5.2.9 v prílohe.

Banické námestie č. 8 a č. 7

Slovenská ul. č. 11

Historické objekty v PZ (kat. B)

Do tejto kategórie sú zahrnuté objekty, ktoré nie sú samostatne zapísané v ÚZPF, ale dosiaľ sú nositeľmi historických, urbanistických, architektonických či umeleckoremeselných hodnôt. Ide predovšetkým o objekty, postavené do roku 1868-9 (zobrazené na katastrálnej mape s týmto datovaním), s historickým pôdorysným založením a hmotovo - priestorovým riešením, historickými konštrukciami, prípadne s hodnotnými historickými detailmi interiéru či exteriéru. V prevažnej miere ide o tradičné banícke a meštianske domy na Hlavnej, Slovenskej, Zámkovej a Cintorínskej ulici, ako aj na Banickom námestí. Do tejto kategórie však patria aj mladšie architektonicko-historicky autentické objekty, napríklad hodnotné objekty z obdobia funkcionalizmu. Historické objekty sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. C, D) vyznačené

oranžovou farbou. Objekty, zaradené v tejto kategórii, sa potenciálne môžu v budúcnosti stať národnými kultúrnymi pamiatkami. Podkategóriu historických objektov preto tvoria objekty, vytypované na zápis do ÚZPF.

Objekty vytypované na zápis do ÚZPF (podkategória BA)

Historické objekty kategórie B so zachovanými pamiatkovými hodnotami vo významnej miere, pre ktoré môžu byť navrhnuté na vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky. K objektom je žiaduce pristupovať ako k potenciálnym NKP až do rozhodnutia Pamiatkového úradu SR. V rámci spracovania aktualizácie Zásad bolo na zápis vytypovaných 9 nehnuteľností. Ich základné charakteristiky dokladá tabuľka 5.2.10 v prílohe.

Slovenská ulica, parcela č. 582

„Zámčisko“

Zámková 3

Banické námestie 60

Ostatné nehnuteľnosti v PZ (kat. C)

Do tejto kategórie sú zahrnuté objekty, postavené po roku 1950, alebo objekty (resp. dvorové krídla meštianskych a banických domov), ktoré sú výsledkom výraznej prestavby historických stavieb bez zachovania ich individuálnych pamiatkových hodnôt. Pri týchto objektoch sa kladie dôraz na udržiavanie ich dobrého stavebno-technického stavu a skvalitnenie ich architektonického výrazu úpravou striech a fasád, s možnosťou úpravy ich dispozície podľa požiadaviek, vyplývajúcich z navrhovanej funkcie. Ostatné nehnuteľnosti sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. C, D) vyznačené hnedou farbou.

Viacere z objektov tejto kategórie sú zároveň zaradené v podkategórii X - objekty s rušivými atribútmi.

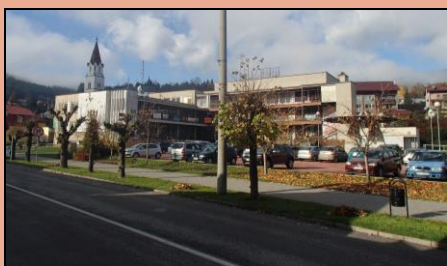
Objekty s rušivými atribútmi (podkategória X)

Niektoré objekty v kategórii C a B svojimi viacerými charakteristikami (pôdorysným založením, výškovým a priestorovým usporiadaním, výrazom exteriéru) vyznievajú v kontexte s pamiatkovými hodnotami územia PZ rušivo. Objekty s rušivými atribútmi je žiaduce v budúcnosti korigovať, eliminovať ich negatívne pôsobenie v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ.

Okrem objektov s rušivými atribútmi sú v PZ evidované aj individuálne rušivé prvky, vyznačené v grafickej časti Zásad na výkrese C - Rozbor pamiatkových hodnôt. Tieto prvky, resp. úpravy objektov pôsobia v území rušivo, avšak nie v takej miere, aby bol celý objekt zaradený do podkategórie X. Rušivé prvky sú na výkrese C značené v piatich evidovaných kategóriách:

- rušivým atribútom je celkový objem, tvar alebo umiestnenie objektu
- rušivým atribútom je strecha objektu, jej tvar, sklon, strešná krajina, vikiere
- objekt je v havarijnom alebo ruinálnom stave
- objekt je provizórnym/ utilitárnym prístreškom
- rušivým atribútom je farebnosť fasády, t. j. netradičné / dominantné / intenzívne farby, prípadne aj nekontextuálna farebná kompozícia

Najviac rušivé nehnuteľnosti sú spracované v tabuľke 5.2.7, vid' príloha.

Hlavná 29

Hlavná 23

Slovenská 42

F.1.9. Zeleň pamiatkového územia

Sídlo je obkolesené lesnými spoločenstvami, trvale trávnatými porastmi, nelesnou drevinovou vegetáciou, ktorá je tvorená krikmi, stromami, rastúcimi jednotlivo alebo v skupinách mimo lesa. Na pamiatkovom území sa nenachádzajú samostatné objekty historickej zelene, vyhlásené za kultúrne pamiatky v zmysle ustanovení pamiatkového zákona. Všetky objekty zelene v ich plošnej a priestorovej štruktúre sú súčasťou systému zelene pamiatkového územia. Systém zelene je ako celok jednou z pamiatkových hodnôt pamiatkového územia.

Zeleň v jednotlivých etapách vývoja urbanistickej štruktúry sídla

Urbanistická štruktúra sídla sa začala formovať v závislosti od rozsahu banskej činnosti, čo malo za následok odlesňovanie územia a úpravu prirodzenej terénnej modelácie, t. j. územie v čase intenzívnej banskej činnosti bolo takmer bez zelene. Osídľovanie územia baníkmi a stavba banických domov dáva predpoklad vzniku úžitkových záhrad, ktoré boli pravdepodobne prvým typom zámerne vysádzanej vegetácie. Po svahoch rozptýlené banické domy boli obklopené väčšinou veľkými pozemkami, ktoré boli využívané ako lúky na kosbu a ovocné sady. Ukončením banskej činnosti na začiatku (20. storočia) došlo k postupnej likvidácii banských budov a zariadení a k postupnému zalesňovaniu odvalov (háld) stromovou vegetáciou. Použité boli hlavne ihličnaté dreviny (smreky, borovice, smrekovce a dreviny prirodzenej obnovy). Technická a biologická rekultivácia starých banských háld prebehla v roku 2002 v rámci útlmu baníctva (info MsÚ Gelnica, resp. kniha o histórii Gelnice).

Katastrálna mapa z roku 1868 – 1869 zobrazuje Gelnicu ešte bez zámerne vysádzanej zelene na verejných priestranstvách a v uličných priestoroch. Podstatnú časť zelene v meste tvorili úžitkové (ovocné a zeleninové) záhrady, vyplňajúce takmer zadnú polovicu parciel väčšiny domov. V areáloch sakrálnych stavieb sadovnícku situáciu do roku 1869 nepoznáme, predpokladáme však, že okolie bolo trávnaté, nanajvýš s nižšími náletovými drevinami. Hradný vrch je na mape zobrazený ešte bez zámerne vysádzanej zelene, naznačené sú len miestami menšie skupiny stromov, pričom mohlo ísť o prirodzené porasty. Okolie hradného vrchu je lemované po obvodě úžitkovými záhradami s pravidelnou parceláciou. Záhrady sú v svahovitom teréne vystupujúce až ku hradnému vrchu.

Časť z katastrálnej mapy z roku 1869 – 1934

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa začala zakladať líniová zeleň - stromoradia pozdĺž uličných línií. Išlo pravdepodobne o pôvodné druhy javorov mliečnych, líp a jaseňov, ktoré mali menšie koruny, tvarované rezom „na hlavu“. Prírodné vegetačné prvky boli prítomné predovšetkým v uliciach ako neoddeliteľný sprievodný prvok pre pohyb užívaných trás vyjazdených aj vychodených. Postupne boli založené vo všetkých hlavných verejných priestoroch a s malými výpadkami a zmenami sa zachovali dodnes. Stromy s takto tvarovanými korunami si udržiavali vyvážený hmotový pomer k architektúre. Koncom 19. storočia bola na hradnom vrchu založená cieľená sadovnícka úprava – dve aleje pagaštanov konských. Dvojradowé aleje v tvare kríža sa vzájomne pravouhlo prepájali v centrálnej časti hradného vrchu. Pagaštanové aleje sa zachovali do súčasnosti, s neskoršími dosadbami za uhynuté jedince.

V druhej polovici 19. storočia bola koncepčne založená malá parková dispozícia na dnešnom Baníckom námestí. Historické fotografie z roku 1900 zobrazujú pás vzrastlej zelene, tiahnuci sa od hotela Runa pozdĺž v dolnej tretine námestia. Bola to pravdepodobne alej z listnatých drevín, s veľkými košatými korunami, ktoré vytvárali porastovú hmotu v dolnej polovici námestia. Vysadená bola v líniových trávnatých pásoch, vyrovnávajúcich nepriaznivé výškové prevýšenie námestia a komunikácie. Tento porast vhodne zapadal do prostredia, architektonicky dotváral námestie a estetizoval prostredie. V 60-tych rokoch došlo k nevhodnej úprave, ktorá novodobými výrazovými prostriedkami zmenila celý priestor námestia. Námestie sa rozčlenilo centrálnym monumentálnym schodiskom, ktoré sa osovo napájalo na pomník baníka. Po stranách schodiska boli vybudované dva široké poloblúkové chodníky, prepájajúce spodnú s hornou časťou námestia. Pôvodný porast vzrastlej zelene úplne zanikol. Tým sa vytvorili na námestí veľké spevnené dláždené plochy prakticky bez vzrastlej zelene. Tento stav je nevyhovujúci po estetickej aj hygienickej stránke (námestie sa prehrieva). Z pôvodných drevín tu ostali len dva jedince - lípy s odhadovaným vekom cca 120 rokov. Sadovnícky bola táto plocha upravená v roku 2012 v rámci projektu Orange „Zeleň pre mesto Gelnica“, kedy sa založila novodobá sadová úprava na voľných svahovitých plochách. Uvedená úprava pôsobí v historickom prostredí rušivo (nevhodné druhové zloženie, výškové a priestorové usporiadanie drevín).

Plošne menšou a sadovnícky hodnotnejšou je zeleň na Lutherovom námestí. Jeho plocha je jasne vymedzená evanjelickým kostolom, farou a ďalšími tromi budovami. V 19. storočí vznikla sadovnícka úprava tohto námestia, ktorá sa s menšími obmenami drevín zachovala dodnes. Jej základ tvoria pagaštany konské (cca 100-ročné jedince), ktoré sú v optimálnom hmotovom a priestorovom pomere k okolitej barokovej zástavbe. Západne od evanjelického kostola sa nachádza hodnotná lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*) vo veku cca 200 rokov. Strom vhodne zapadá do historického prostredia a je ho potrebné chrániť. Lipa je v dobrom zdravotno-biologickom stave, arboristicky ošetrovaná. Napriek kompozične a druhovo nevhodným výsadbám (smreký pichľavé, jasene, stĺpovitá forma buku lesného ...), je tu zachovaná hodnotná historická zeleň, ktorú je potrebné zachovať a udržať komorný charakter celého priestoru.

Uličné stromoradia, zakladané začiatkom 20. storočia, sa kontinuálnou obnovou zachovali v uličných interiéroch dodnes. Miestami sú zachované len torzá alejí, kde druhovo prevládajú lipy a jasene. Alejové stromy sú každoročne zrezávané „na hlavu“, a to nie najvhodnejším odborným postupom. Kompozičnou súčasťou pamiatkovej zóny je aj zeleň individuálnych domových záhrad, z ktorej najmä okrasné predzáhradky ovplyvňujú uličný interiér. Pôvodne boli predzáhradky riešené jednoducho. Boli vysádzané najmä kvetinami a kríkmi, ktoré vhodne zapadali do prostredia. Zadná časť záhrad bola využívaná na úžitkové účely – pestovali sa tu ovocné stromy a zelenina. Plochy úžitkových záhrad okrem komunikácií boli prevažne zatravnené. V súčasnosti ide o rôzne formy sadovníckych úprav, ktoré sú ovplyvnené aj novodobým trendom výsadiieb. Niekde sa okrem tradičných foriem úžitkových záhrad a okrasných predzáhradok uplatňujú aj rôzne novodobé úpravy bez koncepcie, pričom sa používajú zakrpatené tvary a prísne formy drevín. Takéto netradičné úpravy pôsobia v prostredí rušivo a nesúrodo. V ojedinelých prípadoch je možné pozorovať výskyt nepôvodných druhov (*Sumach pálkový*). Z hľadiska ochrany prírody a krajiny je to nežiaduci druh so znakmi dominancie a potlačania pôvodných druhov v riešenom priestore, a tiež nevhodný zo zdravotného hľadiska ako alergénny druh.

Z juhovýchodu obtekala mesto rieka Hnilec, ktorá mala prirodzenú pobrežnú vegetáciu. Tento brehový porast sa zachoval do súčasnosti a tvorí plošno-priestorovú štruktúru zelenej hmoty, ktorá vhodne dotvára prostredie. Zároveň vegetácia lemuje a tvorí protihlukovú a pohľadovú bariéru od štátnej cesty, prechádzajúcej popri rieke.

Záhrady so sadovou výsadbou ovocných stromov. Cielene vysadená alej na vrchole Zámčiska.

F.1.9.b Súčasná zeleň v pamiatkovom území

- Plochy zelene verejných priestranstiev – sadovnícky upravená plocha na Baníckom námestí, historická zeleň na Lutherovom námestí a zeleň v okolí gotického kostola.

- Hradný kopec a jeho okolie – tvorí ho zeleň prirodzených zmiešaných listnatých porastov na svahoch kopca a cielene založená úprava na hradnom vrchu z konca 19. storočia. Južné a západné svahy sú porastené krovínami s podrastom prirodzených hodnotných spoločenstiev, z ktorých xerothermné sú v posudzovanej oblasti najhodnotnejšie. Výskyt svíba drievého (Cornus mas). V rámci MÚSES ide o biocentrum miestneho významu. Rehabilitáciu tohto priestoru zabezpečí i trvalá údržba zelene na tomto pahorku.
- Hodnotné solitérne stromy a skupiny stromov - Štátom chránená lipa veľkolistá na Lutherovom námestí, dve solitérne lipy malolisté na Námestí baníkov asi 100-ročné, borovica vejmutova (hladká) (Pinus strobus) na ulici Hlavnej pri železničnej trati, borovica vejmutova (hladká) (Pinus strobus) v záhrade objektu Centra špeciálno-pedagogického poradenstva (CSPP), Slovenská 56.
- Líniové prvky zelene - aleje - kompozičný prvok uličného interiéru pamiatkovej zóny územia. Nachádzajú sa na uliciach Hlavná, Slovenská, západne od hotela Runa.
- Pobrežná vegetácia okolo rieky Hnilec - z juhovýchodu obteká mesto rieka Hnilec, ktorá má prirodzenú pobrežnú vegetáciu.
- Plochy dvorov a záhrad – záhrady a dvory sú najvýraznejšou a najviac zastúpenou formou vegetácie v sídle, s dominantným pôsobením. Nachádzajú sa najmä pri meštianskych, banických a rodinných domoch, ale aj pri verejných stavbách – napr. za budovou Domu zdravia. V historickej zástavbe PZ je záhradná zeleň typicky zastúpená na uliciach: Banické námestie, Banická, Zámková, Hlavná, Slovenská, Lutherovo námestie, Nemocničná, Cintorínska.
- Plochy ostatnej zelene - plocha pri dome služieb, plocha oproti domu služieb – dvor, parkovo upravená plocha pri železničnej stanici Gelnica mesto, plocha pred lekárnou pod budovou OÚ Gelnica – terasy, ktoré je potrebné ozeleniť, plochy zelene, ktoré nie je možné začleniť v rámci uvedených kategórií. V pamiatkovom území sú plochy ostatnej zelene zastúpené prevažne vegetáciou, situovanou pri cestných komunikáciách, v okolí vodných plôch (tajchov) a tokov, a pod..

Pre potreby analýzy sme na mapách C a D vyznačili:

- plochy záhrad historickej obytnej zástavby
- parková zeleň
- prirodzená vegetácia hradného kopca

Podrobnejší popis stavu zelene je v tabuľke v prílohe **TAB 5.2.6 – Historická zeleň**.

F.1.10 . Archeológia pamiatkového územia

Na území pamiatkovej zóny Gelnica sa nenachádzajú archeologické nálezy - náleziská, vyhlásené za kultúrne pamiatky, čo bezprostredne súvisí s neprebádanosťou tohto sídelného celku a jeho okolia. Z rovnakého dôvodu disponujeme v súčasnosti v rámci vymedzeného územia aj malým počtom evidovaných, t. j. známych, dosiaľ však vôbec, alebo iba v malej miere preskúmaných archeologických nálezísk, ktoré za súčasného stavu poznania nemožno ohraničiť. Napriek uvádzanému zoznamu doteraz zistených nálezových polôh považujeme za územie s archeologickými nálezmi (v zmysle § 22 odseku 2 pamiatkového zákona) celé územie pamiatkovej zóny.

Osobitnú pozornosť je nutné venovať dvom lokalitám – predpokladanej polohe kláštora dominikánov a hradu. Príchod dominikánov do mesta sa datuje približne do roku 1266. Poloha zaniknutého kláštora sa predpokladá v hornej časti Hlavnej ulice, situovanej pod hradom, podľa výskumu M. Janovskej však môže ísť i o areál JV od dnešnej katolíckej fary. Okrem zaniknutého kláštora a hradného kopca poznáme z mesta Gelnica ešte niekoľko archeologických lokalít – na Slovenskej ulici boli zachytené slovanské sídelné objekty, Banické námestie vykazuje znaky najstaršej banickej činnosti, objekt s obsahom železnej trosky zo 16. storočia bol odkrytý aj pri

mlynskom náhone. Praveké osídlenie – z obdobia neolitu - bolo dodnes dokumentované iba na hradnom kopci. Okrem hradu s obrannou a pevnostnou funkciou sa na hradnom kopci nachádza aj systém banských štôlní z obdobia stredoveku a novoveku.

Gelnický hrad stál nad mestom Gelnica na homolovitom kopci, situovanom západne od jeho centra (kóta 425). Začiatky hradu nie sú zatiaľ jasné, vybudovaný bol pravdepodobne po tatárskom vpáde v polovici 13. storočia na ochranu kráľovských regálnych práv. Vrcholová plošina má rozmery 100 x 85 m, bola obkolesená múrom, hrubým 130 cm. Jeho fragmenty, vystupujúce nad dnešnú úroveň terénu, sa zachovali na štyroch miestach v nedostupnom teréne. Na juhovýchodnej strane plošiny sa zachovalo torzo vežovitej stavby. Bola viacpodlažná, s hrúbkou múrov 130 – 170 cm. Z architektonických prvkov objektu sú zachované: štrbinová strieľňa v pôvodnom druhom podlaží, okenný otvor nad druhým podlažím a dvojica oporných múrov smerom do svahu. Stavebné cezúry umožňujú sledovať vývoj stavby z obytnej na vežu čisto vojensko-obranného charakteru. Jej pôvodné rozmery boli asi 10 x 10 m. Vstup do areálu sa nachádzal oproti veži – v zameraní spreď takmer dvadsiatich rokov bolo zachytené nárožie vstupu, dnes stojí už len múr, vbíhajúci do areálu hradu. V areáli hradu sa konal jediný zisťovací výskum – v 60. rokoch 20. storočia, ktorý zistil v mieste vstupu priestor s chodbou a vetracou šachtou. Hrad vyhorel v roku 1685, odvtedy pustol. Z jeho materiálu bola údajne vystavaná mestská radnica na začiatku 19. storočia. Hrad vlastnili Jiskrovci, Zápoľskovci, Thurzovci, podľa nich je hrad známy ako turzovský, nakoniec ho vlastnili Csákyovci.

Areál hradu je dnes využívaný ako výletné a oddychové miesto. Na hradnej plošine je niekoľko ohnísk a lavičky. Na východnej strane je priestor otvorený výhľadom na Gelnicu, tento priestor bol vyčistený cielene v rámci aktivít mesta, väčšina ostatného okolia plošiny je zarastená hustým porastom. Na severozápadnej strane plošiny je postavený vysielateľ. Západná strana dotknutého územia tvorí zároveň západnú hranicu Pamiatkovej zóny mesta Gelnica, sever, východ a juh ohraničujú parcely väčšinou záhrad rodinných domov. Okrem porušenia a úbytku hmoty múru pri vstupe do hradu neboli ohliadkou objektu zistené žiadne významné deštrukcie. Svahy hradného kopca pokryla vegetácia, avšak na múroch, vystupujúcich nad úroveň terénu, sa zachytila len výnimočne. Múr za vysielateľom pokryla vegetácia už úplne. Všetky vymenované konštrukčné prvky vežovitej stavby sa zachovali. Dá sa predpokladať, že bez úmyselnej deštrukcie hradných murív by sa narušenie prírodnými mechanizmami a prirodzeným zvetrávaním malty dotklo hradu len minimálne. Stavba, položená na pevnom podlaží, je vymurovaná z lomového kameňa, spájaného tvrdou maltou. Steny sú pravidelne lícované, fragmentárne sa zachovala aj vonkajšia omietka. K múru na západnej strane bolo pristavané vyvýšené ohnisko. Viditeľné terasovité stupne na horných úrovniach svahu sú pravdepodobne zvyškami valových opevnení. Na okraji hradnej plošiny pri vstupe je viditeľná vyvýšenina, možno ju tvoria zanesené deštrukcie ďalších architektur. Južne od vysielateľa sa nachádza oktogonálny vyasfaltovaný priestor, na východnej strane hradnej plošiny je niekoľko nízkych betónových múrikov.

Na hrade bol realizovaný iba jeden amatérsky výskum v roku 1963 vlastivednými pracovníkmi M. Badíkom a J. Bernáthom. Okrem toho sa predpokladajú amatérske zbery, dokumentujúce praveké artefakty. Územie gelnického hradu predstavuje v širšom okolí jedinú lokalitu s evidovaným pravekým osídlením. Toto osídlenie s prerušeniami pokračovalo do stredoveku, kedy na kopci vznikol hrad s obrannou, správnu a politickou funkciou. Hoci samotný objekt hradu je takmer úplne zlikvidovaný, pod povrchom sa dajú predpokladať významné nálezy, dokumentujúce osídlenie hradu v stredoveku a v novoveku, ako aj osídlenie hradného vrchu v obdobiach praveku a staroveku.

Systém pamiatok by zrejme dotvárali existujúce štôlne a stopy po banskej činnosti v stredoveku aj novoveku. Vyššieuvedené archeologické lokality sa nachádzajú v systéme súčasnej zástavby a svojím významom nepresahujú rámec sídla. Gelnický hrad, naopak, je

geograficky a archeologicky samostatnou jednotkou. Úmyselná devastácia hmoty objektu hrad takmer úplne zničila. Na hradnom kopci bol v ostatnom období postavený vysielateľ, čo ešte viac potláča význam polohy a z kopca robí historicky a archeologicky nezaujímavú súčasť mesta, slúžiacu dnes len ako oddychový areál, hoci jeho osídlenie siaha až do doby kamennej.

F.2. PAMIATKOVÉ HODNOTY ÚZEMIA NEHMOTNEJ POVAHY

Historické názvy mesta

V roku 1246 sa sídlo nazývalo Gylnychbanya. V ďalšom historickom vývoji sa jeho názov menil: z roku 1276 je písomne doložený názov Gelnic, z roku 1280 Gulnychbana, z roku 1379 Gulnicia, Gulnych, z roku 1773 Gelnicza. Po maďarsky sa mesto úradne nazývalo Gölnicbánya. Po nemecky sa úradne nazývalo Göllnitz.

Ulice v pamiatkovej zóne

Hlavná ulica, Grosse Gasse
Slovenská ulice, Slawische Gasse
Banická ulica, Pfändhof Gasse
Thurzova ulica
Zámková ulica, Hundsrücken Gasse
Nemocničná ulica
Cintorínska ulica
Banické námestie
Lutherovo námestie

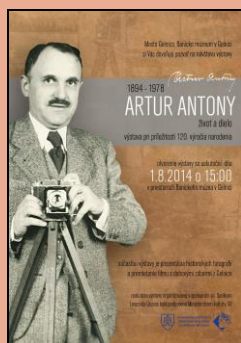
Historické osobnosti

Rodina Antonyovcov:

Adalbert Antony (*4.10.1891 Gelnica – † 1984 Bratislava) – spolumajiteľ firmy na výrobu stavebného kovania na dolnom konci Thurzovskej doliny, člen mestského zastupiteľstva, člen ev. presbytéria a obce, dlhoročný člen Spoločenského kasína a jeho mužského spevokolu.

Artur Antony (*17.7.1894 Gelnica – † 7.10.1978 Gelnica) – pracoval v rodinnej firme ako technický vedúci a hlavný konštruktér, spolumajiteľ továrne na výrobu zámočnického a klampiarskeho tovaru, člen Spoločenského kasína, člen odbočky Karpatského spolku, vášnivý amatérsky fotograf a filmár.

Ludwig Antony (*29.9.1838 Gelnica – † 28.10.1917 Gelnica) – jeden z najvýznamnejších obyvateľov mesta, založil manufaktúru na výrobu stavebného a umeleckého kovania, vybudoval továreň na spracovanie plechu, zakladateľ Spoločenského kruhu živnostníkov, člen obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach, presbyter evanjelickej náboženskej obce, mestský poslanec.

Plagát k výstave na počesť Artura Antonyho

Karl Štefan Király Ing. arch. (*22.1.1925 Prakovce - †28.4.2008 Geislingen) najvýraznejšia tvorivá osobnosť, naprojektoval mnoho známych stavieb na Spiši a v Tatrách.

Ottokar Jacobs I. (*1811 Gotha - †1878 Gotha) – zo severného Nemecka, pôsobil v službách kniežat a panovníkov, založil železiareň Matilda huta (podľa mena jeho manželky barónky), neskôr založil aj ďalšiu železiareň huta Wilhelm, v jeho šľapajach pokračoval jeho synovec Ottokar Jacobs II. (*14.11.1839 Wettelkamm - †10.10.1920 Gelnica).

Géza Pásztor (*5.2.1877 Bačka – †26.10.1964 Gelnica) – finančný radca v Bratislave a v Prešove.

Rodina Walkovcov:

Gábor Walko I. (*19.3.1836 Gelnica) - † 11.11.1905 Gelnica) – zakladateľ hámru, výrobca mydla

Gábor Walko II. (*29.5.1889 Gelnica) - †6.10.1943 Gelnica) – majiteľ hámru „Martin Walko“, pôsobil ako okresný notár, hlavný pokladník na mestskom úrade, správca knižnice

Gábor Walko II. (*29.5.1889 Gelnica) - †6.10.1943 Gelnica) – dedič hámru, aktívny vo viacerých spolkoch mesta, hlavný veliteľ dobrovoľného hasičského zboru

Jozef Walko (*11.3.1813 Gelnica – †10.11.1866 Gelnica) – majiteľ rudných baní v chotári Žakarovce, správca Spoločenstva gelnických ťažiarov, jeden z najbohatších Gelničanov

Leopold Gruss (*1.11.1871 Zlatá Idka - † 12.11.1944 Krompachy) – riaditeľ meštianskej školy. Celý život sa venoval histórii Dolného Spiša a histórii baníctva tejto oblasti. Zaujímal sa o osídľovanie tohto kraja nemeckými prisťahovalcami „Gründlermi“, o ich život, prácu, kultúru a jazyk – nemecký „mantácky“ dialekt. Cielene vyhľadával historické pramene vo verejných a súkromných archívoch, nadviazal spoluprácu s vtedajšími historikmi, jazykovedcami, literátmi, ktorí mali vzťah k dolnému Spišu a Hnileckej doline. V archíve mesta Gelnica r. 1928 objavil cennú Mestskú knihu so zápismi z r. 1434 - 1780 (Miscelaneum protocollorum ab anno 1434 – 1780). Na základe jej skúmania a ostatných do toho času zrealizovaných výskumov spracoval v roku 1934 ucelené dejiny Gründlerov v diele „Chronologische Geschichte Der Gründler“ a v roku 1938 vydal významné dielo: „Urkundliche daten zur Geschichte der Zipser Bergstadte“ („Pôvodné listinné údaje k dejinám spišských banských miest“), kde podrobne spracoval dejiny siedmich banských hornouhorských miest. Druhý diel knihy už pre vojnové udalosti nevyšiel tlačou. Vrcholom jeho snaženia a zberateľskej činnosti bolo zriadenie Banického múzea v Gelnici, ktoré bolo sprístupnené verejnosti v roku 1938. Od roku 2011 v Gelnici pôsobí Spolok Leopolda Grussa.

F.3. VYHODNOTENIE PAMIATKOVÝCH HODNÔT ÚZEMIA A ODÔVODNENIE JEHO OCHRANY

Pamiatkové hodnoty pamiatkovej zóny sú výslednicou zložitého vývoja štruktúr, ktoré spoluvytvárajú jednotlivé objekty, ich skupiny a priestranstvá. Sú autentickým dokladom historického rozvoja a významu územia. Vymedzené územie pamiatkovej zóny je výsledkom kontinuálneho formovania podhradského, avšak právne slobodného mesta, ktoré prebiehalo od stredoveku v celom historickom období, a ktorého všetky etapy zanechali v jeho štruktúre výrazné doklady a pamiatky.

Vznik a vývoj Gelnice bol podmienený mimoriadne priaznivými geologickými pomermi regiónu, predstavujúceho súčasť rozsiahlejšej zásobárne užitočných nerastov v stredoeurópskom meradle. Mesto, vložené do hlbokého údolia, rozložené po terasách a úvaloch, poskytuje neustále premenlivý pohľad na sakrálne dominanty, meštiansku aj ľudovú architektúru s mnohotvárnym, často skrytým slohovým vývojom. Štruktúra mesta nesie stopy postupného prerastania od včasného stredoveku po súčasnosť v spojitosti so zmenou prírodného rámca a krajinného obrazu od typickej

priemyselnej krajiny s haldami a banskými či metalurgickými komplexmi ku krajine, ktorá sa znovu postupne vracia do svojej prírodnej podoby.

V rozmedzí viac než dvoch tisícročí sa tu sústreďovali stopy ľudskej činnosti rôznych národov a etnických skupín. Každý z ich príslušníkov tu zanechal okrem svojho podielu na zásahoch do okolitej krajiny aj časť svojej kultúry, umocnenej vplyvmi z kontaktných oblastí Európy. Všetky uvedené činitele spolu s prírodným reliéfom, neopakovateľnými priehľadmi a panorámou vrchov, vytvárajú genius loci mesta a jeho okolia, s ktorým je neoddeliteľne späté.

Všetky sústredené pamiatkové hodnoty hmotnej, ako aj nehmotnej povahy potvrdzujú autenticitu hmotovo-priestorovej štruktúry a potrebu ich ďalšej ochrany. Miera jej zachovania je podstatná pri koncepcii stanovovania požiadaviek v rámci zásad ochrany a pri regulácii stavebnej a inej činnosti.

V území pamiatkovej zóny sme identifikovali nasledujúce urbanisticko-historické hodnoty:

Zachovaná historicky vyvinutá urbanistická štruktúra, čitateľná v pôdorysnej osnove pamiatkového územia: pretiahnutý rastlý pôdorys s hlavnou komunikáciou, paralelnou s vodným tokom rieky Hniliec - dnešná Hlavná ulica, ktorá je pôvodnou spojovacou údolnou komunikáciou.

Mesto je rozložené na veľmi členitom teréne, ktorý sa postupne zvažuje smerom na juh k Hnilcu. Mesto má všetky znaky postupne sa rozrastajúceho pôdorysu, ktorý bol determinovaný obmedzenými terénnymi podmienkami. Parcelácia je pravidelná len popri hlavných komunikáciách - Hlavnej a Slovenskej ulici. Nepravidelná parcelácia v ďalších častiach územia je ovplyvnená terénnymi danosťami.

Zachovaná historicky vyvinutá silueta a panoráma, prezentovaná vo významných interiérových i diaľkových pohľadoch na pamiatkové územie, determinovaná situovaním historických architektonických dominant v pamiatkovom území; výškovým zónovaním - gradáciou historickej zástavby od centrálného námestia po okrajové časti sídla; konfiguráciou terénu.

Zachovaná historicky vyvinutá objektová skladba pamiatkového územia, pozostávajúca z objektov NKP, historických objektov, vhodne dotvárajúcich prostredie, a objektov, vytypovaných na vyhlásenie za NKP: radová uličná zástavba meštianskych domov i baníckych domov na námestí a v prilahlých úsekoch ulíc a rozvoľnená zástavba baníckych a ľudových domov v okrajových polohách; architektonické a urbanistické dominanty územia – solitéry; ostatná hodnotná historická zástavba z rôznych období, reprezentujúca obdobie svojho vzniku a rešpektujúca základné princípy historického urbanizmu v pamiatkovom území; zeleň záhrad a ostatných plôch; nosné prvky systému zelene; historicky vyvinutý komunikačný systém, plochy komunikácií a verejných priestranstiev.

Zachovaný historicky vyvinutý architektonický výraz zástavby pamiatkového územia: exteriérový výraz historických stavieb, nezastavaných plôch i prvkov uličného interiéru; piata fasáda – tzv. „strešná krajina“.

Ďalej sme v území pamiatkovej zóny identifikovali nasledujúce architektonicko-historické, a umeleckohistorické hodnoty:

Pôdorysná a dispozičná schéma objektov v pamiatkovom území: rozsiahlejšie verejné meštianske budovy, ako napr. budova radnice so strážnou vežou ako súčasť radovej zástavby námestia, tvorenej individuálnou architektúrou, s autentickou dispozíciou, podmienenou funkciou, dobou vzniku a ich ďalším vývojom, stavebné a remeselnícke konštrukcie a prvky historických objektov v pamiatkovom území, najvýznamnejšie hodnoty meštianskej radovej zástavby: neskorostredoveké jadro, resp. jadro z obdobia včasného novoveku, zvislé murované konštrukcie meštianskych domov prevažne prejazdového typu, klenbové konštrukcie z obdobia renesancie a včasného baroka (valené klenby s lunetovými výsečami), barokové a klasicistické klenbové konštrukcie, suterénne priestory – často najstaršie časti meštianskej zástavby;

historické strechy, historické krovové konštrukcie; historické komínové telesá; historické výplne otvorov, podlahové konštrukcie a iné hodnotné remeselnícke prvky; ostatné sakrálne, verejné a iné stavby (kostol rímskokatolícky a ev. a. v. kostol) – solitéry i začlenené v zástavbe – autentické konštrukcie, determinované funkciou, dobou vzniku a ďalšími prestavbami a úpravami.

Hmotovo – priestorové riešenie a architektonický výraz exteriéru objektov NKP, historických objektov, vhodne dotvárajúcich prostredie, a objektov, vytypovaných na vyhlásenie za NKP v pamiatkovom území: osadenie objektov na pozemku, výškové zónovanie zástavby – podlažnosť, výška korunnej rímsy a úroveň hrebeňa strechy, tvar základných hmôt objektu – členenie hmôt, gradácia, členenie fasád a tvar striech, historické architektonické tvaroslovie uplatnené na exteriéri objektov.

Ostatné historické architektonické prvky v pamiatkovom území: nezastavané plochy dvorov, zeleň a ich vzájomné proporcie.

Komplexné architektonické riešenie objektov v pamiatkovom území z hľadiska historického dokumentu: historické objekty, prezentujúce dosiahnutú úroveň vývoja stavebných technológií a konštrukčných riešení v prostredí južného Spiša, objekty ako hodnotné doklady stavebno-historického a architektonického vývoja konkrétneho typologického druhu stavby od doby vzniku po súčasnosť.

Výtvarné a umelecko-remeselné prvky objektov NKP, historických objektov, vhodne dotvárajúcich prostredie, a objektov, vytypovaných na vyhlásenie za NKP v pamiatkovom území: štuková architektonická výzdoba fasád, tesané historické kamenné prvky, kovové prvky. Ostatné výtvarné a umelecko-remeselné prvky v pamiatkovom území.

Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk
Celá plocha PZ Gelnica je evidovaná archeologickou lokalitou s nasledujúcimi hmotnými prameňmi: nehnuteľnými (obytnými či hospodárskymi) nálezmi, dokumentujúcimi prvotnú nemurovanú zástavbu, nehnuteľnými nálezmi, dokladajúcimi vývoj zástavby na jednotlivých parcelách, ako aj zmeny v parcelácii územia; murovanými konštrukciami najstarších stavebných fáz objektov sakrálnej architektúry; plochou príkostolného cintorína; a hnutel'nými nálezmi, dokumentujúcimi materiálnu kultúru meštianskej a baníckej domácnosti, ako aj inventár tunajších hutníckych dielní.

Všetky vyššieuvedené pamiatkové hodnoty vytvárajú jedinečný integrálny celok, v ktorom každá zo špecifikovaných hodnôt spolupôsobí a má nezastupiteľné miesto v jedinečnom a pre Gelnicu charakteristickom vzhľade a výraze. Pamiatková zóna tvorí podstatnú časť historického sídla so zachovanou urbanisticko-historickou štruktúrou. Požiadavky na zachovanie, obnovu a úpravu týchto hodnôt je nutné okrem všeobecných, ktoré sú súčasťou tohto materiálu, doplniť pri obnove jednotlivých objektov na základe formou samostatných pamiatkových architektonicko-historických výskumov, keďže územie pamiatkovej zóny je z tejto stránky neprebádané. Urbanisticko-historickú štruktúru skúmaného územia je nutné aj v budúcnosti rešpektovať tak, ako je charakterizovaná v rozborovej časti, a ako sa zachovala do súčasnosti.

■

G.

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA PAMIATKOVEJ ZÓNY MESTA GELNICA

· P O Ź I A D A V K Y ·

NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE ÚZEMIA, NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE, MATERIÁLOVEJ A OBJEKTOVEJ SKLADBY, VÝŠKOVÉHO A PRIESTOROVÉHO USPORIADANIA OBJEKTOV, ARCHITEKTONICKÉHO VÝRAZU, PRVKOV ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, HISTORICKEJ ZELENE, CHARAKTERISTICKÝCH POHLADOV, SILUETY A PANORÁMY, ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK A ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Gelnica (ďalej aj „Zásady PZ GE“ alebo „Zásady“) **obsahujú** podľa § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov („pamiatkový zákon“) **požiadavky** na: primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálovej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk a ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

Zásady PZ Gelnica sú verejným dokumentom, ktorý je zverejnený na oficiálnej stránke Pamiatkového úradu SR (www.pamiatky.sk - v sekcii na 'NA STIAHNUTIE'). Zásady sú zároveň právnym dokumentom, pretože o nich hovorí zákon: § 29 pamiatkového zákona.

Zásady pamiatkového územia sú:

- dokumentom pre vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, a teda majú slúžiť predovšetkým ako základný smerodajný podklad pre Krajský pamiatkový úrad Košice („KPÚ“) a v odvolacom konaní aj pre odvolací orgán - Pamiatkový úrad SR („PÚ SR“), ktoré v súčinnosti s orgánmi územnej samosprávy a vlastníkami nehnuteľností rozhodujú v správnom konaní o zabezpečení zachovania pamiatkových hodnôt územia;
- odborným a právnym dokumentom, ktorý ma za cieľ definovať pamiatkové hodnoty PZ a vytvoriť podmienky pre ich zachovanie na ploche celej PZ do budúcnosti a pre budúce generácie;
- súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom pre spracovanie územnoplánovacej dokumentácie.

Okrem toho **Zásady majú umožniť:**

- maximálnu možnú objektivizáciu rozhodovania Krajského pamiatkového úradu Košice v individuálnych správnych aktoch vo veciach, ktoré je možné principiálne upraviť v Zásadách, a definovať pravidlá, podľa ktorých KPÚ ako špecializovaná štátna správa - od 1. apríla 2002, teda od účinnosti pamiatkového zákona - postupuje;
- transparentne riešiť rozpory, vznikajúce medzi uplatnením záujmov ochrany pamiatkového fondu a právami, povinnosťami a právom chránenými záujmami vlastníkov nehnuteľností;
- prezentáciu zmyslu, opodstatnenia a cieľov ochrany pamiatkového územia v súvislosti so záujmami regionálneho rozvoja, budovania cestovného ruchu, skvalitňovania životného prostredia, vzdelávania a iných cieľov.

Za historické urbanistické usporiadanie územia PZ Gelnica pre účely týchto Zásad v ich aktuálnej štruktúre považujeme stav, ktorý korešponduje so stavom, zdokumentovaným v katastrálnej mape z roku 1868 (reambulovaná v medzivojnovom období) a ďalším vývojom, odčitateľným napríklad na leteckej mape z prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia.

Za historické nehnuteľnosti, konštrukcie a prvky pre účely týchto Zásad považujeme objekty, konštrukcie a prvky na ploche pamiatkovej zóny Gelnica, ale aj celého katastra Mesta, ktoré boli postavené, resp. vznikli **do konca 50-tych rokov 20. storočia**, pričom sú nositeľom pamiatkových hodnôt, resp. vykazujú znaky pamiatkovej hodnoty. Avšak aj po roku 1950 vznikli niektoré ojedinelé stavby so špecifickými architektonickými hodnotami, ktoré vhodne dotvárajú prostredie PZ a pre tento dokument ich budeme radiť k historickým stavbám (napr. budova Okresného úradu v štýle Sorela, ...).

G .1. Všeobecné požiadavky pre pamiatkové územie PZ Gelnica

1. **Zachovať, chrániť a regenerovať historické urbanistické usporiadanie PZ Gelnica, tvorené historickou pôdorysnou štruktúrou sídla, historickou parceláciou, pôdorysnou a hmotovou skladbou historickej zástavby, plochami historickej zelene, dominantami a vzájomnými kompozičnými vzťahmi jednotlivých prvkov a priestorov.**
2. **Základnou zásadou ochrany PZ Gelnica je zachovanie všetkých pamiatkových hodnôt, koncentrovaných v pamiatkovom území.**
3. Pojem „**pamiatková hodnota**“ je v zmysle § 2 odseku 2 pamiatkového zákona vymedzený ako „súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko – remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany“.
4. Rozsah pojmu „pamiatková hodnota“ predstavuje súbor charakteristík jednotlivej veci alebo súboru vecí – celistvosť (integrita), autenticita, kvalita, kvantita, forma, obsah, spôsob, doba vzniku, zmeny vplyvom času (patina, deformácia), vývoj, jedinečnosť, výskyt, funkcia, lokácia, typ, autor, kontext, materiál, vzťah a tiež vzájomné vzťahy medzi jednotlivými charakteristikami v možných kombináciách. **Celistvosť a autenticita** tvoria nosné charakteristiky rozsahu pojmu „pamiatková hodnota“.
5. Nositeľmi pamiatkových hodnôt pamiatkového územia sú jednotlivé nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (ďalej aj „NKP“) a ostatné nehnuteľnosti v pamiatkovom území PZ Gelnica (ďalej aj „nehnuteľnosti“), ktoré vykazujú znaky pamiatkovej hodnoty (najmä nehnuteľnosti, zaradené do kategórie historických objektov - kat. B a BA) a nositeľom pamiatkových hodnôt je tiež plošne vymedzené územie pamiatkovej zóny ako urbanistický celok.

6. **Princíp zachovania materiálnej a ideovej autenticity** NKP a nehnuteľností ako historického originálu vyjadruje všeobecnú požiadavku na dôslednú ochranu hodnotnej zachovanej hmotnej súčasti NKP a pamiatkového územia so zachovaním jej podoby a formy s rešpektovaním historického vývoja a premien jednotlivých NKP a nehnuteľností v pamiatkovej zóne.
7. **Princíp zachovania kontinuity** vyjadruje základnú požiadavku na uprednostňovanie takých materiálov, remeselných, technologických postupov a architektonických prvkov, ktoré sú pre NKP a nehnuteľnosti z hľadiska ich pamiatkových hodnôt charakteristické.
8. **Princíp zaistenia reverzibility** predstavuje požiadavku, aby všetky súčasné zásahy do hmotnej podstaty NKP a nehnuteľností mohli byť v budúcnosti odstránené bez podstatných úbytkov alebo iných vážnych narušení hmotnej podstaty NKP alebo historických nehnuteľností.
9. Na území PZ Gelnica možno situovať len také stavby, prvky a zariadenia, ktoré svojím významom a charakterom môžu aktívne umocňovať pamiatkové hodnoty priestorov pamiatkového územia, bez porušenia ich mierky a autentického charakteru.
10. Základnou a všeobecnou požiadavkou je zásada zabezpečenia primeraného a vhodného funkčného využitia pamiatkového fondu na území sídla v súlade s jeho pamiatkovými hodnotami.
11. Požiadavky a odporúčania kapitoly G.9 - o ochrane obrazu mesta - a ich súvisiace krajinnoplánovacie nároky premietnuť v blízkej budúcnosti v optimálnom rozsahu a forme do územného plánu mesta.

G.2. Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia

1. Územie PZ Gelnica, ktoré tvorí plošne podstatnú časť intravilánu sídla (jeho západnú polovicu), má i naďalej tvoriť prirodzené centrum, saturujúce väčšinu jeho sídelných funkcií. Vzhľadom na zjavnú a identifikovanú funkčno-výrazovú odlišnosť jednotlivých častí urbanistickej štruktúry PZ Gelnica možno v jej území jednotlivé funkcie rozčleniť / diferencovať takto:
  - a. **Banické námestie a Hlavná ulica:** funkcia kultúrno-spoločenská a administratívno-správna, funkcia centra lokálneho cestovného / turistického ruchu, ale aj funkcia maloobchodná a drobnej výroby popri tradičnej obytnej funkcii v príslušných objektoch - majoritne v typických historických meštianskych domoch (event. ľudových banických, a novodobých rodinných domoch či vilkách) v domoradiach po stranách ústredného námestia PZ a Hlavnej ulcie.
  - b. **ulice Banická, Zámková, Cintorínska, Požiarnická, Slovenská, Nemocničná a spojovacie uličky A - D:** majoritne obytná funkcia a doplnkovo funkcia maloobchodu, drobných služieb, aj chalupárska, prípadne pestovateľská a drobnochovateľská.
  - c. **Luthерово námestie:** vyvinutá a zachovaná výlučne sakrálna a školská funkcia objektov, s perspektívnou možnosťou k pamiatkovým hodnotám citlivej adaptácie niektorých budov na funkciu prechodného ubytovania - turist. ubytovne či penziónu nižšieho štandardu.
  - d. **účelové monofunkčné novodobé objekty z 2. pol. 20. storočia** v PZ: je žiaduce akceptovať ich v zásade vhodnú pôvodnú - administratívnu, obchodnú či inú účelovú (napr. požiarna zbrojnica) funkciu.
  - e. **výrobné / hospodárske areály** - za farským kostolom (parcela č. 6 / Gelnické lesy s. r. o.) a v zadných častiach parcel domov na Hlavnej ulici
  - f. **plocha pri železničnej trati** a v okolí bývalého bitúnku

2. Objekty NKP a ostatné historické nehnuteľnosti v PZ Gelnica majú byť využité prednostne pre ich pôvodnú historickú funkciu.
3. V prípade požiadavky na umiestnenie nových funkcií do objektov NKP a historických nehnuteľností môžu v nich byť umiestnené len také nové funkcie, ktoré sa dajú zosúladiť s ich danosťami, charakterom, výrazom a pamiatkovými hodnotami a vyžadujú minimálne zmeny či zásahy do budovy a jej blízkeho okolia v kontexte pamiatkových hodnôt prostredia a budovy.
4. Vkladanie novej funkcie do objektu v PZ Gelnica je prípustné len vtedy, ak nespôsobí úbytok výpovedných pamiatkových hodnôt objektu. Dôsledky nového funkčného využitia objektov a priestorov v pamiatkovom území nesmú spôsobiť úbytok či zánik ich pamiatkových hodnôt alebo znemožniť ich vhodnú prezentáciu.
5. Pri využívaní objektov a priestranstiev v pamiatkovom území je nutné prihliadať k ich kapacitným a stavebno-technickým možnostiam tak, aby výsledné riešenie nenarúšalo pohľadovo, prevádzkovo alebo svojím technickým riešením hodnoty pamiatkového územia.
6. **O každej zmene využitia objektov a plôch objektov a parciel NKP vydáva záväzné stanovisko KPÚ Košice** ako dotknutý orgán štátnej správy v konaní stavebného úradu.
7. Zachovať priechodnosť tradičných historických dvorov a prejazdov objektov.
8. **Pri kontinuálne nezastavaných plochách** v PZ Gelnica - na verejných priestranstvách, ako sú námestia, ulice, uličky sprístupňujúce zadné dvory, chodníky, parkové plochy a pri tradične nezastavaných funkčných plochách historických dvorov, nádvorí a záhrad meštianskych aj banických domov - **je potrebné zachovať ich historickú funkciu.**
9. **Zachovávať a regenerovať stabilizovaný hustý a pestrý komunikačný systém v PZ a hierarchiu jednotlivých komunikácií** ako doklad stáročného vývoja mesta a jeho montánnej minulosti a charakteru tak, ako je definovaný na Výkrese D (sivá šrafa: plochy historických komunikácií a verejných priestranstiev), teda vo vrcholnom stupni jeho vývoja na konci 19. storočia.
10. **Zachovať plochu zaniknutého mlynského náhonu** na ploche PZ a odporúčane aj v jeho pokračovaní SV smerom až po rieku Hnilec tak, aby ostala umožnená jeho prípadná budúca regenerácia, resp. revitalizácie jeho plochy novou líniovou funkciou. Plochu po historickom mlynskom náhone (viď výkres D - červená šrafa) je preto **neprípustné zastavať.**
11. **V prípade typických meštianskych domov, u ktorých sa vyvinula iba obytná funkcia,** je žiaduce ju zachovať - prípadné obchodné priestory, prevádzky služieb, drobnú remeselnú výrobu a iné nebytové prevádzky riešiť s ohľadom na pamiatkové hodnoty domu - jeho dispozície a fasády. Vytváranie obchodného parteru či výkladov v autentických historických fasádach so zachovanými tradičnými uličnými oknami (proporciami, polohou, príp. aj výplňami) je neprípustné u objektov kat. A a u najhodnotnejších objektov kat. B, u ostatných je to nežiaduce. Zmenu tradičnej obytnej funkcie objektov v kat. A a B na inú možno pripustiť len na dobu určitú s možnosťou navrátenia funkcie bývania po ukončení novej prevádzky.
12. **U poschodových meštianskych domov** prioritne zachovávať obytnú funkciu na poschodiach, ktoré boli tradične určené na bývanie u tohto typologického druhu historickej architektúry v meste.
13. **V prípade typických hospodárskych budov (stodôl)** v zadných častiach parciel meštianskych domov a na dvoroch banických domov je v prípade neudržateľnosti ich pôvodnej (skladovej) funkcie vhodná ich citlivá (kontextuálna) adaptácia na objekty otvorených dielní, garáží alebo ateliérov a pod.

14. Typizované garáže alebo združené garážovacie objekty sú na území PZ Gelnica **nežiaduce**, v polohe charakteristických / chránených uličných pohľadov **neprípustné**.
15. Rozšírenie plôch statickej dopravy (hromadné garáže, verejné parkovacie plochy) riešiť prioritne mimo územia PZ.
16. **Neprípustné funkcie** v PZ Gelnica sú funkcie, poškodzujúce pamiatkové hodnoty územia - najmä: priemyselná veľkovýroba, poľnohospodárska veľkovýroba, skladové hospodárstvo, výroba (solárnej) energie, dopravné areály, zariadenia služieb pre motoristov, monofunkčné parkovacie domy, veľkopredajné priestory a funkcie, ktoré vyvolávajú neprimerané sprievodné nároky na dynamickú alebo statickú dopravu.

G.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať historický pôdorys pamiatkového územia, ktorého základom je historicky vyvinutá uličná sieť, historicky vyvinutý zastavovací systém, štruktúra zástavby a jednotlivé objekty vo vzťahu k historicky nezastavaným pozemkom a plochám.
2. Predmetom ochrany pamiatkového územia sú vzťahy a proporcie medzi rôznymi mestskými priestormi a zeleňou, ako aj nezastavanými priestormi, ktoré majú ostať zachované.
3. **Asanácia je v princípe vylúčená** v prípade objektov NKP a historických objektov v PZ. Realizovať asanácie NKP a hodnotných autentických častí historických objektov s odkazom na dopravné problémy a parkovacie nároky je **neprípustné**. V prípade, že z objektívnych príčin bude asanácia povolená, je nutné predmetný objekt graficky i fotograficky zdokumentovať a tieto dokumenty archivovať na KPÚ.
  - 3.a V prípade prípustnosti asanácie historického objektu, resp. jeho časti bude pred vydaním búracieho povolenia, podľa charakteru objektu paušálne **nutné**: spracovať pre archívne účely a možnosť budúcej regenerácie - **detailné zameranie objektu** (M 1:50 / 1:25) - inventarizáciu hodnotných architektonických či umeleckých prvkov - prehľadnú fotodokumentáciu (celkov a detailov, s popisom) - a v závislosti na pamiatkovej hodnote aj príslušný pamiatkový výskum. Zároveň KPÚ určí, ktoré hodnotné prvky objektu (okná, dvere, mreže, kovanie a pod.) budú deponované alebo sekundárne použité. Podľa povahy objektu KPÚ individuálne posúdi aj nutnosť realizácie **fotogrametrického zamerania** (metóda skenovania 3D mračien) pred fyzickým zánikom pamiatkovo hodnotných objektov, resp. ich častí či interiérových súčastí.
4. Zachovať, udržiavať a regenerovať **historickú parceláciu** (tvar, veľkosť, hustota a orientácia parciel) v jej vyvinutých nepravidelnostiach ako základnú plošnú jednotku na území PZ Gelnica.
5. Historické parcely je nežiaduce zlučovať navzájom alebo rozdeľovať na menšie funkčné celky (parcely). Je potrebné zachovať hĺbkovú parceláciu meštianskych domov a nemeniť ju zlučovaním alebo delením parciel na menšie časti tak, aby nedošlo k zmene stavebných princípov, ustálených historickým vývojom, a aby nevznikali veľké kompaktné hmoty zástavby, ktoré by svojou mierkou nevhodne narúšali hmotovo-priestorovú skladbu PZ. Opodstatnené **zmeny parcelácie** – tam, kde bola sekundárne narušená - sú prípustné **len so súhlasom KPÚ** v rámci regenerácie pamiatkových hodnôt pamiatkovej zóny.
6. **Vylúčiť prierazy v historických medziparcelálnych konštrukciách.** V medziparcelálnych múroch a štítových stenách nezriaďovať prechody, okenné a dverné

- otvory, strešné terasy a loggie, orientované do susednej historickej parcely - a to bez ohľadu na aktuálne vlastnícke pomery.
7. Rešpektovať **historickú uličnú čiaru** vrátane jej nepravidelností. Priestorové usporiadanie pri obnove NKP, úprave nehnuteľností a novostavbách nesmie presahovať ani ustupovať za historickú uličnú čiaru.
  8. Pôdorysné a priestorové riešenie novej výstavby musí korešpondovať s historickou priestorovou štruktúrou (zastavovacím systémom) a parceláciou. Bezpodmienečne musí zohľadňovať princípy historického urbanizmu daného mestského / stavebného bloku a pomer zastavaných a nezastavaných plôch parcely.
  9. **Novostavby sa odporúčajú na definovaných revitalizačných plochách**, ktoré sú na výkrese C a D značené modrou hrubou čiarou, a aj na plochách zaniknutej dvorovej zástavby po individuálnom posúdení KPÚ.
  10. Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov sa majú spravidla realizovať na mieste zaniknutej historickej zástavby. V prípade historicky nezastavovanej časti stavebného pozemku alebo jeho časti možno novostavby realizovať tam, kde je odôvodnene potrebné doplniť prerušenú stavebnú čiaru. **Pôdorys novostavby musí analogicky rešpektovať tradičnú zastavovaciu schému v danom území a nesmie výrazne prekročiť tradičnú mieru zastavanosti parciel v danej časti PZ.**
  11. Bezpodmienečne vylúčiť výstavbu nových obytných domov či iných plnohodnotných samostatných objektov v zadných častiach tradičných parciel historickej obytnej zástavby - teda **výstavba domov v druhom pláne tradičných parciel je neprípustná.**
  12. Je nežiaduce meniť pôdorys zástavby parcely zastrešovaním dvorov a nádvorí. Vznik tzv. monoblokovej zástavby úplným zastrešovaním, resp. uzatváraním dvorov je neprípustný.
  13. Vytváranie novodobých cestných a peších komunikácií na území PZ je **neprípustné** – (napr. v uzavretom mestskom bloku od Nemocničnej ulice, ako to je zakreslené v Územnom pláne sídelného útvaru Gelnica z roku 2007, ktorého autormi boli Ing. arch. Viktor Malinovský, Ing. arch. Július Rybák).
  14. Zástavba plôch historických komunikácií a verejných priestranstiev je v PZ Gelnica **neprípustná** - plochy sú taxatívne vymedzené na výkrese D.
  15. **Plochu bývalého mlynského náhonu je neprípustné zastavať** - vid' výkres D: červená šrafa.

G.4. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej objektivej skladby pamiatkového územia

1. Zachovať a udržiavať objektívnu skladbu pamiatkového územia, pozostávajúcu z národných kultúrnych pamiatok (NKP) a ostaných autentických historických objektov (kat. B) - tvoriacich historické sídelné usporiadanie PZ Gelnica.
2. Zachovať dominantné, resp. akcentujúce pôsobenie objektov NKP a objektov, vytypovaných na zápis do ÚZPF (podkat. BA) v rámci ich okolitej historickej urbanistickej štruktúry.
3. Zachovať a podľa možnosti regenerovať typickú objektívnu skladbu radovej zástavby meštianskych domov, definovanú hlavným uličným krídlom, k nemu prislúchajúcim dvorom a spravidla postupne ustupujúcim dvorovým krídlom s klesajúcou výškou objektov.
4. Zachovať a podľa možnosti regenerovať typickú objektívnu skladbu solitérnych a združených baníckych domov.

5. V optimálnom rozsahu **zachovať a regenerovať funkciu dvorov a záhrad** baníckych i meštianskych domov – ich plochy zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene. Je potrebné zachovávať a regenerovať záhradný charakter plôch na konci ich parciel s možnosťou výstavby drobných hospodárskych objektov (do 30 m² plochy zastrešenia) v tradičných a nekolíznych polohách (zväčša solitérnych) voči domu na parcele, susedným objektom, a zohľadňujúc terénne danosti aj charakter konkrétneho pozemku - **viac vid' G.4.4 bod 5.**
6. Pri stavebných úpravách objektov a plôch v PZ je **žiaduca úprava identifikovaných rušivých atribútov** jednotlivých objektov a plôch tak, aby sa eliminoval ich nepriaznivý vplyv na pamiatkové hodnoty PZ, objektov NKP a ich prezentáciu. - **vid' tabuľka 5.2.7**
7. Základným princípom, ktorý je nutné rešpektovať pri zásahoch do objektov v pamiatkovom území, je **princíp autenticity a reverzibility**. Prípadný zásah, nová konštrukcia, susedná alebo súvisiaca novostavba majú byť realizované takým spôsobom, aby ich bolo možné v budúcnosti odstrániť bez poškodenia kultúrnej pamiatky alebo historickej nehnuteľnosti v pamiatkovom území.
8. Na ploche pamiatkového územia neuplatňovať typologické druhy stavieb a areálov, ktoré nie sú v súlade so zachovaním pamiatkových hodnôt územia – najmä nie objekty s neprípustnou funkciou podľa kapitoly G.2. - bod 16.

G.4.1. Požiadavky diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe objektov

Objektovú skladbu PZ Gelnica tvoria **národné kultúrne pamiatky - kat. A.** ("NKP") a ďalšie nehnuteľnosti v pamiatkovom území, rozdelené do kategórií (vid' kap. **F.3** - kategorizácia objektov - vyznačená vo výkresoch C a D):

- **historické objekty v PZ - kat. B**
  - **ostatné nehnuteľnosti v PZ - kat. C.**
  - **plocha historických dvorov a nádvorí;**
  - **plochy historických komunikácií a verejných priestranstiev;**
  - **historická zeleň územia** - tvorená komponovanými plochami zelene verejných priestranstiev, stromovými alejami uličných interiérov, parkovými dispozíciami a zeleňou dvorov a záhrad tradičnej historickej obytnej zástavby;
- A. Národné kultúrne pamiatky (NKP)** - sú objekty, samostatne zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ďalej len „ÚZPF“). Objekty NKP požívajú najvyšší stupeň ochrany v zmysle pamiatkového zákona pre svoje zachované významné architektonicko-historické, umelecko-historické, urbanistické a ďalšie hodnoty. Pri ich ochrane, obnove alebo údržbe je potrebné dôkladne poznať ich stavebný vývin, rozlišovať mieru zachovania originálu stavebných konštrukcií a detailov, ako aj potenciál a dôsledky ich súčasného alebo plánovaného využitia. Z týchto dôvodov je potrebné zameriť ich obnovu hodnotiť z hľadiska realizovaných výskumov alebo ho podmieniť vypracovaním výskumov v zmysle pamiatkového zákona a vyhlášky MK SR č. 231/2014 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „Vyhláška MK SR“). V mnohých prípadoch je tiež potrebné vypracovať prípravné dokumentácie ako napríklad statický posudok, dendrologický posudok, posudok sanácie vlhkosti alebo posúdenie a návrh sanácie iných porúch, či reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie. Až na základe exaktne získaných poznatkov je možné pristúpiť

k optimálnemu posúdeniu navrhovaných zámerov, architektonických a stavebných riešení. Najvhodnejšou metódou pri obnove NKP je metóda konzervačná, rešpektujúca a prezentujúca maximum jej pamiatkových hodnôt.

- B. Historické objekty v PZ** - objekty, postavené do roku **1950**, ktoré predstavujú najmä pôvodný, resp. tradičný typ objektov so zachovaným historickým hmotovo-priestorovým usporiadaním (podlažnosť, výška objektu, tvar strechy), umiestnením na parcele, a historickým architektonickým riešením exteriéru (fasáda, strešná krytina a pod.), príp. aj so zachovaným historickým funkčným využitím. Po ich bližšom preskúmaní môžu byť tieto objekty navrhnuté na zápis do ÚZPF. V prevažnej miere ide o tradičné meštianske domy a typické banícke, resp. ľudové banícke domy a ich autentickú podružnú hospodársku zástavbu (stodoly, ban. diela, histor. prístrešky, ...). Do tejto kategórie však patria aj mladšie architektonicko-historicky autentické a urbanisticko-historicky hodnotné objekty. V prípade kategórie historických objektov je potrebné zachovať a podľa možností regenerovať ich hmotovo-priestorové členenie a ostatné pamiatkové hodnoty exteriéru. Zároveň je však žiaduce dbať na fyzickú ochranu hodnotných historických prvkov interiérov.
- **Podkategória BA: Objekty vytypované na zápis do ÚZPF** – sú historické objekty kategórie B s pamiatkovými hodnotami, zachovanými vo významnej miere, pre ktoré sa výhládovo odporúča (po ďalšom, podrobnejšom posúdení Krajským pamiatkovým úradom alebo Pamiatkovým úradom SR) spracovať návrhy na vyhlásenie objektov za kultúrne pamiatky. K ochrane a obnove týchto objektov je potrebné pristupovať tak, aby ich pamiatkové hodnoty zostali zachované – v exteriéroch aj interiéroch v čo najväčšej miere.
  - C. Ostatné nehnuteľnosti v PZ** – objekty, postavené po roku **1960**, alebo objekty, ktoré vznikli výraznou prestavbou historických stavieb bez výraznejších individuálnych pamiatkových hodnôt. Ich architektonické stvárnenie nevykazuje pamiatkové hodnoty a ich asanácia nie je v zásade obmedzená.
  - **Podkategória X: Objekty s rušivými atribútmi** – niektoré objekty v kategórii A , B a najmä C viacerými charakteristikami (pôdorysným založením alebo výškovým a priestorovým usporiadaním, úpravou strechy, prípadne výrazom exteriéru a priečelia) vyznievajú v kontexte s pamiatkovými hodnotami územia PZ rušivo. Objekty s rušivými atribútmi je žiaduce v budúcnosti korigovať, eliminovať ich negatívne pôsobenie, a to v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ a jej tradičného architektonického výrazu

Objekty, zaradené v podkategórii X, a sledované kategórie rušivých atribútov sú rozvedené v **kap. F.3.5.** Identifikované objekty s rušivými atribútmi sú katalogizované v tabuľke **TAB. 5.2.7 – Rušivé atribúty**, v grafickej časti Zásad - spolu s popisom ich rušivého atribútu a požiadavkami na ich odporúčané vhodné, resp. nevyhnutné úpravy a korekcie. Na výkrese C a D sú tieto objekty označené žltými a zelenými značkami s indexami v evidovaných rušivých kategóriách.

---

poznámka k diferenciacii objektov: Zatriedenie nehnuteľností v pamiatkovej zóne do kategórií B a C, vyznačené na Výkresoch C a D, je vo všeobecnosti platné – individuálne však po miestnom zisťovaní môžu byť niektoré objekty, alebo ich časti (dvorové krídla) v zmysle príslušných kategórií predefinované na základe exaktnejšieho poznania, najmä u tých častí objektov, ktoré neboli v čase spracovania Zásad pohľadovo prístupné alebo na základe pamiatkovej hodnoty v ich interiéroch. Obdobne pri individuálnom posúdení jednotlivých objektov môžu byť rušivé atribúty v zmysle zvolenej koncepcie Zásad identifikované aj na

ďalších objektoch v PZ, resp. v ich dvorových častiach - teda nad rámec tabuľky **TAB. 5.2.7.**

G.4.2. Základné požiadavky na zachovanie a údržbu NKP

1. Podľa § 27 odseku 1 pamiatkového zákona je základná ochrana kultúrnej pamiatky súhrn činností a opatrení, vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky, a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu.
2. Obnova kultúrnych pamiatok je jedinečný proces, založený na individuálnom prístupe ku konkrétne zdokumentovaným hodnotám, overeným a zisteným archívnym, pamiatkovým a iným výskumom, prípadne historickou dokumentáciou.
3. Výtvarné a umelecko-remeselné prvky kultúrnych pamiatok sú predmetom osobitného druhu obnovy – **reštaurovania**, podľa § 33 pamiatkového zákona.
4. Obnova kultúrnej pamiatky sa riadi podľa príslušných ustanovení § 32 pamiatkového zákona, pričom ku každej z nich sa pristupuje individuálne.
5. Podľa odsekov 1 až 4 § 32 pamiatkového zákona:
  - (1) Obnova kultúrnej pamiatky (ďalej len „**obnova**“) je súbor špecializovaných umelecko-remeselných činností a iných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia alebo rekonštrukcia kultúrnej pamiatky alebo jej časti s cieľom zachovať jej pamiatkové hodnoty. Obnovou na účely pamiatkového zákona sa rozumejú aj činnosti, ktoré nepodliehajú ohláseniu ani povoleniu podľa osobitného predpisu.
  - (2) Pred začatím obnovy je vlastník NKP povinný KPÚ predložiť žiadosť o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy. Ak vlastník začne obnovu bez právoplatného rozhodnutia o zámere obnovy, KPÚ začne konanie o obnove vydaním oznámenia o začatí konania o obnove, ktoré doručí vlastníčkovi kultúrnej pamiatky a vyzve ho, aby práce až do vydania rozhodnutia zastavil.
  - (3) K žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy priloží vlastník zámer obnovy, ktorý obsahuje identifikačné údaje o kultúrnej pamiatke, majetkovoprávne údaje o kultúrnej pamiatke, plánované budúce využitie kultúrnej pamiatky a špecifikáciu predpokladaných zmien kultúrnej pamiatky.
  - (4) V rozhodnutí o zámere obnovy podľa odseku 2 KPÚ uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky, za ktorých možno predpokladaný zámer obnovy pripravovať a vykonávať tak, aby sa NKP neohrozila, nepoškodila alebo nezničila, najmä či tento zámer obnovy možno pripravovať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie. V rozhodnutí o zámere obnovy podľa odseku 2 KPÚ zároveň uloží vlastníčkovi kultúrnej pamiatky povinnosť oznámiť mu vopred začiatok obnovy a predpokladaný koniec obnovy.

G.4.3. Základné požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností v PZ, ktoré nie sú NKP

1. Podľa § 28 odseku 4 písm. b) pamiatkového zákona je vlastníkom nehnuteľnosti, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou, a ktorá sa nachádza v pamiatkovej zóne, povinný s nehnuteľnosťou nakladať a užívať ju tak, aby neohrozoval pamiatkové hodnoty NKP alebo PZ.
2. **Požiadavky, uvedené v týchto Zásadách, sa v prípade nehnuteľností v PZ, v zmysle § 32 odseku 7 pamiatkového zákona, vo všeobecnosti vzťahujú najmä na zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru jednotlivých nehnuteľností.**
3. Úprava nehnuteľnosti na území PZ, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou, sa riadi podľa príslušných ustanovení § 32 pamiatkového zákona, najmä odsekov 5 až 7:

(5) Pred začatím novej stavby alebo úpravy pozemku alebo stavby, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou (ďalej len "**úprava nehnuteľnosti**"), ale sa nachádza v PZ, je vlastníkom takej nehnuteľnosti povinný vyžiadať si rozhodnutie KPÚ, a to predložením žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere úpravy nehnuteľnosti v PZ. Ak vlastníkom začne úpravu nehnuteľnosti v PZ bez právoplatného rozhodnutia o zámere úpravy, KPÚ začne správne konanie vydaním oznámenia o začatí úpravy nehnuteľnosti v PZ, ktoré doručí vlastníkomu nehnuteľnosti, a vyzve ho, aby práce až do vydania rozhodnutia zastavil. Úpravou nehnuteľnosti nie je odstránenie stavby v pamiatkovom území.

(6) K žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere úpravy nehnuteľnosti v PZ priloží vlastníkom zámer úpravy nehnuteľnosti, ktorý obsahuje údaje o nehnuteľnosti, základné majetkovoprávne údaje o nehnuteľnosti, plánované využitie nehnuteľnosti a špecifikáciu predpokladaných plošných a priestorových zmien.

(7) V rozhodnutí podľa odseku 5 KPÚ uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky vykonania úprav nehnuteľnosti v PZ, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti. KPÚ zároveň určí, či tieto úpravy možno vykonať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie a uloží vlastníkomu povinnosť oznámiť mu vopred začiatok úpravy nehnuteľnosti a predpokladaný koniec úpravy nehnuteľnosti.
4. **Pri úprave historických objektov v PZ a objektov, vytypovaných na zápis do ÚZPF (kat. B a podkat. BA), je potrebné:**
  - a) Zachovať pôvodnú historickú hmotu objektov, vrátane stratigrafie úpravy povrchov exteriéru (vrstvy stierok, omietok, náterov a pod.).
  - b) Zachovať historický výraz exteriéru, hmotnú a priestorovú skladbu objektov. Realizácie nadstavieb týchto objektov o ďalšie podlažia sú nežiaduce.
  - c) Zachovať historické detaily exteriéru, najmä: architektonickú výzdobu, slohotvorné prvky, výplne otvorov, dlažby, umelecko-remeselné a remeselné prvky, dekorácie a pod.
  - d) Pri novodobom zásahu, úprave, adaptácii, zasahujúcej do exteriéru objektu, klásť dôraz na kvalitu realizácie.
  - e) Novodobé zásahy, materiály a konštrukcie v exteriéri objektu podriaďovať historickým danostiam a vzhľadu objektu.
5. **Pri úprave historických objektov v PZ a objektov, vytypovaných na zápis do ÚZPF (kat. B a podkat. BA), je vhodné:**
  - a) Návrh úpravy realizovať na základe podrobného zamerania a pamiatkového výskumu, o ktorom rozhodne KPÚ v odôvodnených prípadoch za účelom identifikácie pamiatkových hodnôt týchto objektov.

- b) Rešpektovať historický nosný systém objektu, pri jeho nevyhnutnej sanácii aplikovať totožné alebo príbuzné technológie, minimalizovať mokré procesy.
  - c) Rešpektovať základné komunikačné riešenia a dispozíciu objektu, akékoľvek zmeny v tejto oblasti totiž prinášajú značný úbytok autentickej hmoty.
  - d) Pri zmene spôsobu využitia a prezentácie prispôbiť nový režim charakteru objektu.
  - e) Hodnotné prvky interiérov (výplne otvorov, kamenné články, kované zábradlia a i.) je žiaduce fyzicky zachovať *in situ* (na mieste), v prípade nutnosti ich výmeny je potrebné prvky zdokumentovať, a buď sekundárne použiť na inom vhodnom mieste alebo bezpečne deponovať v objekte.
6. **Neopodstatnené účelové asanácie historických objektov na území PZ sú neprípustné.** To platí aj pre autentické historické dvorové objekty hospodárskeho charakteru.
  7. **Ostatné nehnuteľnosti v PZ** (kat. C) udržiavať v trvale dobrom stavebno-technickom stave vrátane ich prostredia a uplatňovať také úpravy a spôsob ich využívania, ktoré nie sú v rozpore s ochranou pamiatkového územia PZ. Pokiaľ sa u týchto objektov neidentifikuje rušivý atribút, sú objekty tejto kategórie v území PZ vo všeobecnosti akceptované. Ich stavebná podstata však nie je chránená (nemá individuálne pamiatkové hodnoty) a môže byť nahradená novou hmotou, ktorá však musí plne zohľadňovať pamiatkové hodnoty územia a všeobecné požiadavky týchto Zásad.
  8. **Ostatné nehnuteľnosti v PZ** (kat. C) vhodne architektonizovať, t. j. korigovať ich exteriérové architektonické stvárnenie a materiálové riešenie (nevhodné povrchové úpravy fasád, nevhodné materiálové a farebné riešenie zastrešenia, nevhodné materiálové a tvarové riešenie výplní okenných a vstupných otvorov), prípadne aj hmotovo-priestorové riešenie (najmä tvar zastrešenia) s cieľom ich optimálneho začlenenia do historickej štruktúry PZ.
  9. **U objektov s rušivými atribútmi** (podkategória X) - je žiaduce v budúcnosti eliminovať ich negatívne pôsobenie v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ. Každú úpravu týchto nehnuteľností je potrebné posudzovať individuálne v kontexte okolitej časti pamiatkového územia, konkrétneho rušivého atribútu nehnuteľnosti, rozsahu zámeru úpravy a podobne.

G.4.4. Požiadavky pre plochy dvorov a záhrad historickej obytnej zástavby

Plochy dvorov a záhrad meštianskych i baníckych domov pre potreby týchto Zásad sú taxatívne vymedzené na výkresoch C a D - v grafickej časti. Ide o nezastavanú časť parcely, na ktorej stojí stavebný objekt, alebo o samostatnú parcelu, ktorá bola historicky využívaná ako dvor a záhrada. Za plochy tejto kategórie považujeme aj záhrady pri objektoch inej ako obytnej funkcie či charakteru - fary, školy, úradov a pod.

1. V optimálnom rozsahu zachovať a regenerovať funkciu dvorov a záhrad v PZ Gelnica - ich plochy zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene.
2. Plochy dvorov, záhrad a ostatných voľných plôch neprestrešovať.
3. Vo dvoroch v princípe rešpektovať voľné pokračovanie historického prejazdu, resp. priechodu od hlavného vstupu po celej dĺžke dvora.
4. Spevnenie dvorov viazať na funkčno-účelové využívanie jednotlivých dvorov, neuplatňovať romantizujúce novotvary. Zriaďovanie záhradných jazierok, záhradných

skaliek, bazénov a iných cudzorodých zariadení / prvkov **neprimeraných rozmerov je neprípustné.**

5. **Na ploche záhrad meštianskych domov je prípustné** stavať IBA drobné drevené (príp. kombinované drevo-tehla: hrázené konštrukcie) stavby - **v rozsahu do 30 m² plochy zastrešenia** - v tradičných, resp. nekolíznych polohách - ako napr. altánky, pergoly, kryté státiá pre automobily, chlievy, záhradné domce a pod.. Pri návrhu týchto drobných stavieb uplatniť regionálnu architektonickú znakovosť (vid'. v kapitole G.4.5.4) a ostatné požiadavky týchto Zásad. Katalógové objekty sú v tomto zmysle nevhodné. **Výnimku z tohto pravidla tvorí možnosť regenerácie** zaniknutej dvorovej zástavby (podľa staršej dokumentácie a historických máp) a realizácia nevyhnutných drobných stavieb technickej infraštruktúry sídla.
6. **Samostatná solitérna výstavba nových domov v polohách historických záhrad je v princípe vylúčená.** Platí to aj pre záhrady na svahu juhzápadne od Lutherovho námestia a rozsiahlejšiu súvislú plochu záhrad vo východnej časti PZ - medzi domoradiami Hlavnej a Slovenskej ulice. **(protichodne s platnou ÚPD z r. 2007)**
7. Zachovať, udržiavať a regenerovať historický profil a niveletu terénu - **terén dvorov a záhrad je nežiaduce zámerne zarovnávať**. Nevytvárať nové neopodstatnené betónové terénne terasy, vysoké oporné múry a pod. – okrem miest, kde je to nevyhnuté zo statických dôvodov. Na svahovitých parcelách sú prípustné nízke kamenné terénne múriky (najvhodnejšie z lokálnych hornín).
8. Pri úprave plôch exteriérov dvorových častí meštianskych domov - prejazdov, chodníkov, dláždených plôch - je potrebné v maximálnej možnej miere zachovať, využiť a regenerovať historický podlahový (dlažbový) materiál, rovnako aj jeho historickú niveletu, terénny profil a historický plošný rozsah dláždených plôch exteriérov.
9. Pri nových úpravách dvorov uplatniť pre spevnenie (zjazdové a pešie chodníky, zhromažďovacie plochy, parkovacie miesta., a pod.) najmä prírodný kameň - alternatívne jeho kvalitné náhrady.
10. Nevyhnutné spevnené plochy, parkovacie státiá realizovať na priepustnom podklade (napr. zatrávňovacie tvárnice, zhutnené prírodné – mlatové povrchy). Súvislé spevňovanie plôch dvorov na betónovom podklade je neprípustné.
11. Na ploche dvorov a záhrad podporovať vzrastlú zeleň a voľné trávnikové plochy. Princíp úžitkových záhrad je možné ponechať pre širšie pestovateľské a drobnochovateľské účely s možnosťou voľnejších výsadiel ovocných drevín, avšak budovanie pestovateľských objektov (rozmerné skleníky, senníky, fóliovníky, pareniská, kompostoviská, a pod.) cudzorodej povahy či neprimeraných rozmerov je na území PZ neprípustné.
12. **Líniu bývalého mlynskeho náhonu** (aj na definovaných plochách dvorov a záhrad) je neprípustné zastavať a je žiaduce zachovať ju v celom profile a dĺžke a možno ju v budúcnosti využiť vo forme pešieho chodníka s prašným či mlatovým povrchom.
13. Spojovacie (banické / montánne) chodníky (definované na výkrese D ako revitalizačné plochy peších komunikácií), ktoré zarástli náletovou zeleňou, je žiaduce vyčistiť a obnoviť ich komunikačnú funkciu vhodnou úpravou a údržbou ich povrchu. Žiaduce je ponechať im charakter prašnej / nespevnenej cestičky s kamennými či betónovými stupňami a jednoduchým dreveným zábradlím v prípade nutnosti.

G.4.5. Všeobecné požiadavky pre novostavby a prístavby

1. Základnou požiadavkou pre novostavby a prístavby v PZ Gelnica je zásada kontinuity – teda architektonické riešenie novostavieb musí korešpondovať s tradičným urbanistickým a architektonickým utváraním jednotlivých typov objektov a priestorov, a to pri vyváženom uplatnení tradičných materiálov a architektonických prvkov prostredia PZ.
2. Novostavba v PZ Gelnica musí byť nositeľom takých architektonických kvalít, ktoré budú prínosom pre dané prostredie a budú ho dlhodobo pozitívne zhodnocovať. Novostavba sa nesmie svojím pôsobením negatívne alebo dominantne presadzovať na úkor historického prostredia a jeho pamiatkových hodnôt.
3. Novostavba na mieste zaniknutej stavby alebo voľnej ploche, aj každá nadstavba alebo prístavba historickej stavby má rešpektovať vzájomný vzťah medzi starým a novým, nemá vytvárať ich protirečenie. Koexistencia modernej architektúry (novostavieb) a historických stavieb sa má zakladať na vzájomnom súlade. **Nová architektúra nesmie byť budovaná tak, aby sa mohla stať dôvodom a argumentom pre následné likvidovanie okolitej historickej zástavby.**
4. Pod pojmom **regionálna znakovosť** pre drobné / doplnkové stavby na dvoroch a záhradách (kap. G.4.4. bod 5.) ju uvažovaná znakovosť tradičných stodôl, ďalej znaky architektúry domov vernakulárneho charakteru v dolno-spišskej baníckej oblasti (materiály, tvary hmôt / dispozície, tvary a krytiny striech, úprava podbitia strechy, tvary otvorov a ich výplne, tesárske viazanie drevených trámov a ďalšie regionálne detaily tohto typu architektúry), prípadne aj inšpirácie drobnou štýlovou hrádzenou architektúrou z prelomu 19. a 20. stor. v tomto regióne (uplatňovanou napr. v kúpeľných areáloch).

*Dva inšpiračné príklady regionálne typických starších dvorových drobných stavieb:
 vľavo : zrubová hospodárska stavba s chlievikom vľavo, dielňou v strede, sklodom vpravo a tradičným transportným vikierom do podstrešia (Úhorná);
 vpravo : záhradný altán zo zač. 20. stor. hrádzenej konštrukcie s tieniacimi trelážami a so vstupom, akcentovaným drobným štítom s ornamentálne / insitne vyrezávaným doštením (Ochtiná);*

5. Tradičné architektonické princípy, najmä: zastavovacia schéma, uličná čiara, celková kompozícia, pôdorysné a priestorové usporiadanie, tvar a komponovanie stavebných otvorov v rámci fasád, orientácia, základný tvar strechy, materiálová skladba, farebnosť sú záväzné pre celé hmotné a priestorové usporiadanie prístavby, nadstavby alebo novostavby.
6. Novostavba alebo nadstavba v pamiatkovom území musí rešpektovať a zohľadňovať výškovú gradáciu okolitých a susedných historických objektov v ich autentickej podobe,

- resp. skladbe. Novostavba nesmie byť najvyšším objektom vo svojom bezprostrednom okolí.
7. Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov meštianskych domov majú v základných princípoch regenerovať tradičnú objektovú skladbu, ktorá bude vychádzať z mapových podkladov z roku 1869, 1926 a prípadne 1950. Tam, kde regenerácia nie je objektívne možná, musí pôdorys novostavieb a prístavieb analogicky rešpektovať tradičnú zastavovaciu schému dvorov meštianskych domov a nesmie prekročiť obvyklý rozsah (miera zastavanosti, celkový objem), a polohu obdobných tradičných stavieb v území.
  8. Vytváranie priečných dvorových krídiel v historicky neopodstatnených polohách je nežiaduce. V koncových polohách parciel meštianskych domov je vytváranie kompaktnej zástavby na celú šírku parciel, alebo výstavba solitérnych domov na parcelách meštianskych domov neprípustná.
  9. Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov meštianskych domov musia zohľadniť klesajúcu gradáciu výšky dvorových objektov v smere od uličného krídla. Spájanie korunných ríms či hrebeňov striech dvorových objektov do jednej úrovne je v tomto zmysle nežiaduce.
  10. Zachovaná stavba ani novostavba nesmie byť kapacitne predimenzovaná voči možnostiam prostredia saturovať plošné požiadavky naň - najmä vo vzťahu k potrebe parkovacích miest.
  11. Pri návrhu novostavieb a prístavieb je nutné dodržať aj charakteristické výškové osadenie stavby (úrovne prízemia, prejazdu, priechodu a pod.) voči terénu.
  12. Zástavbe prieluky, resp. prístavbe dvorového krídla nesmie a priori brániť okolnosť, že v štítových stenách susedných objektov boli druhotne prerazené okná alebo iné stavebné otvory, smerujúce do prieluky.
  13. Navrhované novostavby a prístavby je nutné vyhodnocovať na základe overovania v predkladaných alternatívach, resp. architektonických štúdiách na podklade preukazných 3D fyzických alebo digitálnych modelov.

G.4.6. Požiadavky pre zástavbu na revitalizačných plochách

V rámci PZ Gelnica je definovaných 16 revitalizačných plôch po zaniknutej obytnej zástavbe v celom rozsahu PZ, tak v radovej, ako aj solitérnej. Väčšie revitalizačné plochy vznikli pri hromadnej asanácii obytnej zástavby v radovej zástavbe mesta, kde boli vystavané budovy občianskej vybavenosti. Osobitnou plochou je R-01, ktorá predstavuje zaniknuté rameno vodného toku Hnilca, ktoré bolo využívané ako technické médium, ďalej R-02, ktorú predstavujú zaniknuté pešie chodníčky po obvode hradného kopca a pod cintorínom, ktoré viedli k jednoduchej baníckej bytovej zástavbe. Všetky rezervné plochy sú graficky vymedzené **na Výkrese D** modrou čiarkovanou čiarou.

Revitalizačné plochy a ich regulatívy:

- **R1: Banícke námestie**, západný kraj námestia, severná strana radovej zástavby – ide o rozsiahlejšiu prieluku po zániku viacerých baníckych domov v radovej zástavbe námestia na jej severnej strane. Je tu možnosť regenerovať 5 domov pri dodržaní vzájomnej štrbinovej medzery medzi domami, kde bývajú vložené malé prechodové dvierka, pričom sú súčasťou radovej zástavby. Nutné je dodržať výškové parametre a rytmus zástavby námestia po zaniknutých zástavbách. Hmotovo by mali byť domy v rozsahu šírky parcely, do jedného podlažia s obytným podkrovím, ktoré by mohlo byť na fasáde aj priznané (čiastočne alebo v celom rozsahu). Strechy zvoliť tradičné – sedlové, sedlové s polvalbami, valbové alebo

manzardové z tradičných materiálov – drevo, tvrdá strešná krytina. Je prípustné, aby domy mali v dvorovej časti aj krídla, primerané k výške hlavného objektu. Nezlučovať stavby na parcelách, nevytvárať monobloky.

- **R2: zaniknutá pešia ulička (nadväzovala na Zámkovú ul.)** – opäť ide o rozsiahlejšiu prieluku po zaniknutých jednoduchých banických domoch, ktoré boli voľne ako solitéry postavené pod hradným kopcom. Pri regenerácii je nutné dodržať výškové parametre jednopodlažných nízkych domov jednoduchého charakteru a výrazu tak, ako sú zachytené na historickej fotografii. Funkčne je možnosť vytvoriť zástavbu zázemia vo vzťahu k rekreačnému areálu mesta – *Zámčisku*.
- **R3: Banické námestie č. 37** – prieluka po zaniknutom prízemnom radovom meštianskom dome: regenerácia hmoty a členenie priečelia (jedine priečelie zostalo fyzicky zachované - dosiaľ) zaniknutého domu na uličnej čiare južnej strany námestia s možnosťou dostavať dvorové krídlo (priečne). Možnosť vytvorenia obytného podkrovia. Nutné je dodržať výškové parametre jednopodlažného objektu s možným zobytnením podkrovia a rytmus zástavby námestia po zaniknutých budovách. Hmotovo by mali byť domy v rozsahu šírky parcely. Uplatniť strechu tradičného sedlového vzhľadu a materiálu so sedlom, rovnobežným s uličnou čiarou.
- **R4: nárožie na Slovenskej ulici a priečnej uličke** (tiež Slovenská, prvá východne od Banického námestia) – prieluka dosiaľ nevyužitá, kde by bolo prípustné realizovať obytnú zástavbu alebo zázemie k obytnej zástavbe pri orientovaní stavby na uličnú čiaru, s výškovým parametrom jedného podlažia, strechu zvoliť tradičného sedlového alebo manzardového tvaru a materiálu: na nároží vhodne reagovať objemom na zvolenú funkciu a okolité prostredie.
- **R5: nárožie Slovenskej ulice a priečnej uličky** (tiež Slovenská, druhá východne od Banického námestia, oproti fare a rím. kat. kostolu) – exponovaná prieluka, kde dosiaľ stojí len prízemná garáž, ktorú je prípustné asanovať a realizovať obytnú zástavbu, orientovanú do nárožia, pri rešpektovaní uličnej čiary, pričom by hmota domu nemala byť v šírke celej parcely. Je žiaduce, aby v rámci parcely bola regenerovaná i plocha záhrady alebo dvora. Nutné je dodržať výškové parametre uličnej zástavby – jednopodlažný dom, vhodný prízemný objem s uplatnením sedlovej alebo pultovej strechy tradičného tvaru a materiálu.
- **R6: Hlavná ulica v dolnej časti PZ** – parcely č. 699, č. 696 – prieluka po zaniknutých asanovaných dvoch meštianskych domoch v radovej zástavbe Hlavnej ulice: regenerácia hmoty a členenie priečelia (podľa archívnych podkladov) zaniknutých domov vo vzťahu k šírkam parciel tak, aby od seba boli primerane odlišené. Vizualne nezlučovať stavby na parcelách, nevytvárať monobloky. Hmotovo v šírke jednotlivkej parcely regenerovať prízemnú, prípadne poschodovú zástavbu obytného charakteru, s možnosťou zobytnenia podkrovia. Nutné je dodržať výškové parametre uličnej zástavby, vhodný prízemný objem s uplatnením strechy tradičného tvaru a materiálu – sedlová s hrebeňom strechy, rovnobežným s uličnou čiarou.
- **R7: Hlavná ulica 29** – obchodné centrum – roziahla prieluka, kde bol zlikvidovaných 7 parciel s obytnými domami a na ich mieste, cez všetky parcely, v duchu socializmu postavená železobetónová dvojkrídlová trojposchodová budova, výrazne odsadená od uličnej čiary. Asanácia a výstavba blokovej stavby nerešpektovaním uličných čiar a miestnych proporcií budov výrazne narušila historickú urbanistickú a hmotovú štruktúru v PZ Gelnica. Jedna z ideálnych možností, ako toto územie regenerovať, je prehodnotiť rozloženie krídiel stavby a podľa požiadaviek Mesta (ak by vznikli - potreba rozšírenia obchodného centra, prípadne rekonštrukcia, modernizácia centra) realizovať alebo preorientovať novú zástavbu centra do polohy uličnej čiary, pričom by nová dostavba analogickou formou regenerovala rytmus a parceláciu zaniknutých plôch a hmôt v objeme, ktorý by akceptoval historické prostredie. Vytvorenie obchodného partera je žiaduce. Parkovacie miesta a manipulačné

plochy pre prevádzku obchodného centra presunúť od uličnej čiary do vnútra bloku. Vhodné kombinovať s výsadbou pre vznik tieniacich plôch.

Súčasný stav je možné zmierniť výsadbou stromov (uličné stromoradie) tak, aby vznikla v polohe uličnej čiary línia, ktorá naznačí absentujúci objem, vytvorí tieniace plochy a čiastočne naruší pohľad na rušivý monoblok. (presnejší popis – viď príloha č. V). Nie je žiaduce upravovať ploché strechy, nenavyšovať objem ich prekryvaním strechami s malým spádom.

- **R8: Hlavná ulica** - č. parcely 627/3, 627/1 – prieluka po zaniknutej radovej zástavbe meštianskeho domu: regenerácia hmoty a členenia priečelia (podľa archívnych podkladov) zaniknutého domu na uličnej čiare južnej strany námestia, v šírke parcely, s prízemným objemom, prípadne zobytným podkrovím, s možnosťou dostavať dvorové krídlo. Nutné dodržať výškové parametre a rytmus zástavby Hlavnej ulici v tejto časti po zaniknutej zástavbe. Uplatniť strechu tradičného vzhľadu a materiálu.
- **R9, R10 : Hlavná ulica**, západný záver k hranici PZ, južná strana ulice - prieluka po zaniknutých asanovaných dvoch meštianskych domoch v radovej zástavbe Hlavnej ulice, ktorá v jednej časti prechádza do rozptýlenej formy kvôli línii ramena Hnilca: regenerácia hmoty a členenie priečelia (podľa archívnych podkladov) zaniknutých domov vo vzťahu k šírkam parciel tak, aby od seba boli primerane odlišené. Nezlučovať stavby na parcelách, nevytvárať súvislé monobloky.
- **R 11: Nemocničná ulica, č. parcely 672** – parcela, na ktorej je možné regenerovať výstavbu jedno- alebo dvojpodlažného solitéra - vily primeranej kvality. Nová hmota objemom, architektonickým stvárnením a výrazom bude prezentovať kvalitu aktuálneho obdobia a zároveň bude primerane dopĺňať historické prostredie. Stavbu je možné odsadiť od uličnej čiary. Na parcele nevytvárať ďalšie utilitárne stavby. Kompozícia môže byť prízemná s lokálnym prechodom do poschodového. Poschodie je v častiach možné prezentovať ako súčasť fasády.
- **R 12: Slovenská 42** – po zaniknutej historickej zástavbe tradičnej architektúry, kde nastáva prechod radovej zástavby do voľnej krajinnej zástavby (mladšieho medzivojnového obdobia), bol nevhodne a rušivo vložený trojpodlažný objekt s novodobou atypickou strechou, s úlohou zmierniť prezentáciu horných podlaží a vytvoriť dojem podkrovia. Na dvorovej fasáde, ktorá je výrazne vnímaná z diaľkových pohľadov, nedochádza už ani k formálnemu zjemneniu objemu. Objekt ustupuje od uličnej čiary, bez nadväzovania na akékoľvek tradície zástavby v PZ. Aktuálne riešenie je vzhľadom na technický stav budovy (dobrý) v budúcnosti primeraným architektonickým spôsobom zmeniť celkovú výšku a vzhľad, predovšetkým však kompozíciu z dvorovej viac vnímanej strany (vnímané najmä z chránených diaľkových pohľadov). Pri úprave používať tradičné materiály.
- **R 13: Slovenská 20** - budova Policajného zboru – jednoduchú hmotovú kompozíciu v štýle funkcionalizmu postavili ako solitér, odstúpenú od uličnej čiary, s hlavnou fasádou neštandardne situovanou do dvora. Koncipovanie tohto objektu s istou kvalitou a štýlom architektúry v rámci PZ je rušivé. V ostatnej časti parcely sú rezervné plochy. V polohe uličnej čiary je plot. Pre ďalšie užívanie nie je žiaduce nad plochou strechou objektu občianskej vybavenosti vytvárať ďalšiu strechu, čím by došlo k navýšeniu objemu. Nerealizovať obkladanie fasád novodobými materiálmi.
- **R 14: nárožie na severovýchodnom nároží PZ, R 15: parcela vo vnútri mondánnej časti PZ, pri cintoríne** - parcely, kde je možné regenerovať výstavbu bytových domov pri orientovaní stavby do stredu parcely, s výškovým parametrom jedného podlažia, strechu zvoliť tradičného vzhľadu a materiálu: na nároží vhodne reagovať objemom na zvolenú funkciu a okolité prostredie. Uprednostniť najmä obytnú funkciu.

- **R 16: za budovou železničnej stanice** - prieluka po zaniknutej budove židovskej synagógy (podpálená 1938), ktorá stála pri južnej hranici PZ, nad jednoduchým obdĺžnikovým pôdorysom, so vstupom z vnútra parcely, od priečnej bočnej uličky: regenerácia hmoty a výšky priečelia (podľa archívnych podkladov) zaniknutého objemu vo vzťahu k šírke parcely. Hmotovo regenerovať prízemnú, prípadne poschodovú zástavbu obytného charakteru alebo aj občianskej vybavenosti vrátane jej funkcie. Nutné dodržať architektonické členenie tak, aby neovplyvnilo diaľkové pohľady z náprotivnej strany údolia rieky Hnilec. Uplatniť strechu tradičného tvaru a materiálu.

G.5. Požiadavky pre výškové a priestorové usporiadanie objektov

1. Na území PZ Gelnica je potrebné rešpektovať historické zachované výškové zónovanie zástavby a historickú priestorovú skladbu územia a jednotlivých objektov.
2. Pre zachovanie a ochranu výškového zónovania zástavby je neprípustná výstavba novodobých dominánt v podobe výškových objektov.
3. Rešpektovať výškové a tvarové členenie terénu - historickú niveletu a profil terénu, ako doklad stáročného vývoja mesta (uličnej siete, námestia i dvorov a záhrad domov), ktoré sú pamiatkovou hodnotou. Zároveň je žiaduce rehabilitovať historickú profiláciu terénu, kde bola nevhodne pretvorená.
4. Každý autentický objekt v PZ Gelnica je považovaný za fyzický doklad historického vývoja pamiatkového územia. Zmeny, ako je napríklad za účelom „skrášlenia“ pridanie vymyslených znakov alebo architektonických prvkov z iného historického obdobia, objektu či z cudzieho regiónu, ktoré neodôvodnene vytvárajú falošný dojem historického vývoja, sú **neprípustné**.
5. Objekty NKP a historických nehnuteľností v priebehu času podliehajú zmenám. Tie zmeny, ktoré predstavujú stopy ich pozitívneho architektonického vývoja, majú byť zachované a chránené ako autentický doklad ich vývoja a časového vrstvenia.
6. Jestvujúce objekty (resp. ich uličné krídla), orientované do ústredného námestia a Hlavnej ulice, nie je prípustné nadstavovať o ďalšie podlažia, s výnimkou objektov, kde je autentická vyššia podlažnosť historicky doložená. Zároveň je nevyhnuté zachovať historickú úroveň korunných ríms uličných fasád, resp. absolútnu výšku uličných fasád týchto objektov v kat. A a B a absolútnu výšku ich striech.
7. **Zástavbu na ul. Banícka, Zámková, Cintorínska, Požiarnická, charakteristickú prevažujúcimi baníckymi domami, je potrebné udržiavať celoplošne v prízemnej úrovni** - s výnimkou autentických solitérnych poschodových objektov - tzn. **maximálna prípustná podlažnosť** nových a upravovaných objektov v predmetných častiach PZ je jedno nadzemné podlažie (voči úrovni ulice) a prípustné je zobytnené podkrovie.
8. **Maximálna prípustná podlažnosť** nových a upravovaných dvorových objektov meštianskych domov je jedno, príp. dve nadzemné podlažia a zobytnené podkrovie, podľa charakteru a výšky zástavby príslušnej a susedných parciel a ostatných požiadaviek týchto Zásad.
9. Úpravy historických dvorových krídiel najmä tradičných meštianskych domov, ale aj novostavby, resp. prístavby dvorových traktov pri meštianskych domoch musia **zohľadniť klesajúcu gradáciu výšky dvorových objektov** v smere od uličného krídla, ako tradičný princíp utvárania hmôt tohto typu domu v PZ Gelnica. Spájanie korunných ríms a hrebeňov striech dvorových objektov do jednej úrovne je v tomto zmysle nežiaduce.
10. Zachovať a udržiavať výškové a priestorové usporiadanie objektov NKP (kat. A):
  - je neprípustné nadstavovať NKP o ďalšie podlažia;

- prípustnosť nadstavieb jednopodlažných dvorových objektov NKP bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení pamiatkových hodnôt objektu, jeho strechy a krovu, podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu;
  - prípustnosť, resp. rozsah využitia podkrovia NKP bude predmetom individuálneho posúdenia;
  - prístavby k hmote NKP v historicky neopodstatnených alebo hmotovo-priestorovo kolíznych polohách sú neprípustné.
11. Zachovať a udržiavať výškové a priestorové usporiadanie historických objektov (kat. B) a ostatných nehnuteľností PZ:
- nie je žiaduce nadstavovať autentické historické dvorové krídla o ďalšie podlažia;
  - prípustnosť nadstavieb dvorových objektov meštian. typov domov a novodobých objektov nehnuteľností v PZ bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení ich pamiatkových hodnôt, podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu;
  - prípustnosť, resp. rozsah využitia podkrovia nehnuteľností v PZ bude predmetom individuálneho posúdenia;
  - objekty, ktorých absolútna výška je rušivá, resp. limitná v kontexte uličných pohľadov a chránených charakteristických pohľadov, je neprípustné zvyšovať.
12. Novostavby dvorových krídiel pri autentických meštianskych domoch je žiaduce / nevyhnutné ukončovať plnou štítovou stenou bez presahu (cez korunu štítu) strechy, príp. valbou a je žiaduce minimalizovať perforácie nových štítových stien stavebnými otvormi. Široké loggie a pásové presklenia sú na ukončujúcich štítových stenách **neprípustné**.
13. Jestvujúce neproporčné vikiere (pásové, predimenzované, netradičných tvarov) a vstavané terasy (orientované väčšinou do dvorov), zapustené do roviny striech, je žiaduce odstrániť a obnoviť tradičný tvar a charakter dotknutých striech. Nevytvárať nové takéto prvky.
14. Zachovať kompaktnosť a tvar štítových stien v historických objektoch. V historických štítových stenách nevytvárať nové okenné či dverné otvory – už jestvujúce stavebné otvory nezväčšovať.
15. **Historické stodoly, sypance** a obdobné historické stavby hospodárskeho / skladovacieho charakteru na území PZ je nutné zachovávať a udržiavať ako charakteristický (dnes už reliktný a ohrozený) typologický a hmotovo-priestorový druh objektov, dokladajúci montánný charakter mesta. V prípade neudržateľnosti ich pôvodnej funkcie je potrebné **preferovať ich citlivú adaptáciu** pre novú funkciu bez zásadnej zmeny ich objemovo-priestorových a materiálových parametrov - napr. otvorené dielne, ateliéry, letné kuchyne či záhradné domky a altány.

G.5.1. Požiadavky pre ochranu strešnej krajiny

Strešná krajina, nazývaná aj „piata fasáda“, je výraznou a dôležitou charakteristikou obrazu mesta. Tvoria ju strechy niekoľkých základných tvarov, štítové steny, komíny, ale aj všetky ostatné prvky striech, pričom je neoddeliteľne previazaná aj s podkrovnými priestormi a krovmi objektov.

1. Základnou požiadavkou zachovania dobrého stavebno-technického stavu historických striech je ich pravidelná základná údržba, s permanentným dôrazom udržiavania dobrého stavebno-technického stavu strešného plášťa.
2. Je nevyhnutné zachovať tradičný tvar historických striech vrátane všetkých charakteristických atribútov (tvar, sklon, presah, vyloženie nad rímsou, poloha hrebeňov a

- úžľabí, podlomeníc, výška odkvapovej hrany, výška hrebeňa strechy, atika, štítové murivá a požiarne múry vrátane kovových výplní otvorov – kovových dvier a pod.).
3. Zachovať a obnovovať všetky autentické detaily ukončenia historických striech a ich doplnkové prvky – napríklad strešné okienka, snehové zachytávače, hrotnice, svetlíkové konštrukcie, vetracie prieduchy, klampiarske prvky strechy a štítových múrov a ostatné..
  4. Pri obnove historických striech NKP a historických objektov je **nežiaduce**:
    - meniť autentický tvar historických striech, sklon strešných rovín, výšku hrebeňa strechy;
    - upravovať nevhodným, resp. netypickým spôsobom priestorové vzťahy spodného okraja strešných rovín (vrátane jeho šírky) vo vzťahu ku korunnej rímse, k fasáde alebo k atike a štítu strechy;
    - odstraňovať komínové telesá vrátane ich komínových hlavíc, aj v prípade, že sú nevyužívané;
  5. Podkrovia všeobecne neboli využívané ako priestory na plnohodnotné bývanie. Z tohto dôvodu je potrebné predpokladať, že ich využívanie bude musieť rátať s obmedzeniami, vyplývajúcimi z limitovaných priestorov podstrešia, zachovania historického krovu a obmedzeniami v možnostiach priameho presvetlenia. Adaptácia podkrovia je teda prípustná len v takom prípade, ak typ krovu a strecha majú dimenzie, vyhovujúce k zmene funkcie – zobytneniu bez ich zásadných redukcií.
  6. Nové funkčné využitie podkrovia je akceptovateľné a prípustné, len ak **nedôjde**:
    - k porušeniu statickej stability, tvaru a proporcií historickej krovovej konštrukcie;
    - k nevhodnej perforácii strešného plášt'a;
    - k vytvoreniu nežiaducich novotvarov v strešnej krajine (aj z chránených diaľkových pohľadov), napríklad vložením neproporčných veľkorozmerových nových konštrukcií, ktoré narušia krovovú konštrukciu a tvar strechy;
  7. Prípustnosť adaptácie a spôsob presvetlenia podkrovných priestorov budú posúdené individuálne s ohľadom na pamiatkové hodnoty NKP, nehnuteľností v PZ a pamiatkového územia ako celku. Spôsob presvetlenia nesmie zásadným spôsobom prerušiť krovovú konštrukciu a zmeniť tvar a charakter strechy.
  8. Realizácia akýchkoľvek vstavieb do podkroví historických sakrálnych objektov je neprípustná.
  9. Realizácia vstavieb do podkroví v reprezentatívnych mestotvorných verejných objektoch je nežiaduca.
  10. Ploché strechy novodobých objektov je žiaduce optimálne redukovať, predovšetkým u reziduálnych striech novodobých objektoch a pri vytypovaných rušivých objektoch.
  11. Tvar a proporcie strechy novostavieb, dostavieb a prístavieb v PZ musia dôsledne vychádzať z architektonického a historického kontextu strešnej krajiny historickej zástavby, musia architektonickým spôsobom vhodne zhodnocovať okolitú strešnú krajinu a nesmú pôsobiť rušivo (objem, výška, proporcie, typológia, materiál a farba).
  12. Pre novostavby a úpravy dvorových krídiel sú vhodné najmä sedlové, manzardové a pultové (so sklonom do prislúchajúceho dvora objektu) tvary striech so sklonom od 35° - 42°. Ploché strechy a pultové strechy s plytkým spádom budú prípustné len v odôvodnených prípadoch – a spravidla iba u prízemných objektov.
  13. U historických striech zachovať a u novostavieb upravovať presah vyloženia strechy vodorovným záklopom (resp. podbitím) z dosiek, rovnobežných s fasádou, alebo s omietanou úpravou.
  14. Na roviny striech neosadzovať technické zariadenia, reklamné a informatívne oznamy a atypické prvky (prípadne prvky netypické pre situovanie na strechách), ktoré by narušovali kontext strešnej roviny PZ a pôsobili by akcentujúco.

G.5.1.1. Krov

1. Pri regenerácii a obnove historických krovových konštrukcií NKP a historických objektov postupovať podľa zásady zachovania autenticity konštrukcií a prvkov, a podľa zásady materiálovej a remeselnej continuity – regenerácia a obnova krovových konštrukcií je založená na konzervácii autentických konštrukcií a prvkov. V prípade nutnosti lokálnej výmeny nezvratne poškodených prvkov krovu je žiaduce použiť zhodný materiál a remeselný tesársky postup, zhodný s historickým krovom.
2. Rozsah a spôsob lokálnej opravy poškodených krovových prvkov má navrhnúť odborne spôsobilá osoba – autorizovaný statik, v odôvodnených prípadoch aj s doplnkovým podkladom - dendrologickým posúdením, biotickým posúdením drevenej hmoty a pod..
3. Chrániť všetky hodnotné historické krovky v objektoch NKP (pokiaľ sa zachovali) - historický konštrukčný systém spolu so všetkými autentickými súčasťami, spôsobom spájania prvkov, textúrou povrchu drevených prvkov, tiahkami, tesárskymi značkami a pod.. Zároveň sa odporúča adekvátne chrániť aj všetky ostatné historické krovky nehnuteľností, ktoré vznikli tradičným tesárskym remeselným spôsobom.
4. Na území PZ Gelnica je žiaduce obmedziť vstavby (zobytnenie podkrovia) do historických podkroví objektov NKP. Vstavba, ktorej realizácia si vyžaduje odstránenie podstatnej časti historického krovu v NKP, je neprípustná.
5. Nové vstavby do podkroví NKP a priestorov historických krovov je nutné realizovať maximálne v jednom podlaží. V prípade výškovo rozmerných krovov je možná realizácia otvorenej galérie v druhej úrovni. V takom prípade je dôležité zvážiť možnosti presvetlenia s ohľadom na prezentáciu celej strechy dotknutého objektu.
6. Pri obnovách NKP a úpravách objektov (vstavbách do podkroví zachovať tvarovú a veľkostnú historickú hierarchiu striech pri hlavných uličných krídlach a pri dvorovej zástavbe. Strecha dvorového krídla resp. dvorovej zástavby domu by mala byť tvarovo podriadená streche uličného objektu, pokiaľ nejde o osobitý typ technickej stavby alebo o objekt iného osobitého archetypu.
7. Pri vstavbách do podkroví NKP nadmerne nezaťažovať a neupravovať zásadným spôsobom historické krovky. Pre vytvorenie napr. galérií alebo schodísk a podláh vytvoriť nové konštrukcie, ktoré nebudú zasahovať a poškodzovať pamiatkové hodnoty krovu a budú primeraným spôsobom reverzibilné.
8. Pokiaľ sa pri obnovách krovu exaktným spôsobom overí a potvrdí existencia staršieho krovu, kompatibilného s aktuálnym nosným konštrukčným spôsobom NKP, je možné ho navrátiť / regenerovať.
9. Vstavby do podkroví primárne riešiť ako priestory s pohľadovo vnímateľnými – prezentovanými krovovými konštrukciami. Pri vstavbách je potrebné zabezpečiť minimálne možnosť revízneho prístupu v rámci bežnej údržby k dôležitým miestam krovu (strešný plášť, hrebeň strechy, päty krokiev, pomúrnice, komínové telesá, vnútorné žľaby, dažďové odpady a pod.). Novodobé zásahy v podkroví nesmú vytvoriť také podmienky, pri ktorých by mohli byť ohrozené pamiatkové hodnoty krovu, prípadne by hrozil jeho zánik.
10. Realizácia vstavieb do podkroví v prípade úzkych dvorových krídiel, hospodárskych stavieb a takých objektov, ktorých vnútorné rozmery nevyhovujú minimálnym štandardom a požiadavkám pre realizáciu podkrovných priestorov z hľadiska ich optimálnych rozmerových parametrov, je nežiaduca.

G.5.1.2. Strešná krytina

1. Pri výmene strešnej krytiny alebo pri realizácii novej strechy použiť taký druh a materiál strešnej krytiny, ktorý vychádza z poznania objektu, exaktného pamiatkového výskumu alebo z miestnych tradičných analógií.
2. Uprednostňovať sanáciu pôvodnej strešnej krytiny (lokálnu výmenu) pred jej kompletnou výmenou.
3. Najtypickejšou krytinou objektov PZ je **pálená skladaná krytina** tradičných tvarov (hladká ťahaná alebo s plytkým dvojžliabkovým profilom) a krytina **z valcovaného plechu, spájaného v pásoch na stojatú alebo ležatú drážku**, v prírodnej farbe výlisku – a záverečnej farebnej úprave červenej, červeno-hnedej, sivej a tmavosivej farebnosti, ktoré sú jediné prípustné na území PZ. Plechovú krytinu nie je prípustné natierať atypickými akcentujúcimi farebnými odtieňmi, ani používať poplastovaný plech. K typickým strešným krytinám patrí aj historicky mladšia cementovláknitá štvorcová šablónová strešná krytina (predtým značky Eternit s obsahom azbestu), kladená po diagonálach v sivej alebo lomenej červenej farbe.
4. U keramickej krytiny je vhodné aplikovať tradičné kladenie hrebenáčov a ukončujúcich škridlí aj do maltového lôžka.
5. **Krytina z valcovaného plechu** (so stojatou drážkou) je v PZ akceptovateľná najmä pre menej hodnotné dvorové krídla a v prípadoch základnej ochrany objektov, v odôvodnených prípadoch aj na uličných krídlach, orientovaných do ulice / námestia (kategória objektov – ostatné, viď výkres C).
6. Pre strechy, pochádzajúce z prelomu 19. a 20. storočia a mladšie, a v prípadoch, ak to vyžaduje statika historického krovu, je možné použiť namiesto plechovej a keramickej krytiny **ľahkú cemento-vláknitú krytinu** diagonálne kladených šablón (najmä v typickej sivej farebnosti a s možnosťou uplatnenia charakteristického kladačského vzoru).
7. Pre objekty drobnej architektúry (studne, altánky, chlievy, stodoly, nárad'ovne a i.) na plochách záhrad a dvorov je vhodná aj **šindľová alebo plechová krytina**.
8. V PZ Gelnica sú neprípustné novodobé napodobeniny historických krytín z netradičných materiálov, ako aj použitie nových druhov krytín, ktoré nemajú opodstatnenie na území PZ - napr. profilované (poplastované) plechové pláty, imitujúce kusovú krytinu, trapézový plech, profily z vlnitých vlákno-cementových, alebo plastových dielcov, bitumenové pásy, tzv. asfaltové šindľe, plastové šindľe a i.. Nežiaduce sú aj moderné či cudzorodé tvary pálených i betónových krytín (s vysokou vlnou, románska a pod.) ako aj škridle netradičnej povrchovej úpravy (s vysokým leskom, glazované) alebo netypickej farby (modrá, čierna, ...).

G.5.1.3. Strešné okná, vikiere, svetlíky a perforácia striech

1. Prípadné presvetľovanie podkroví sa musí riešiť u každého objektu individuálne s ohľadom na jeho pamiatkové hodnoty, režim užívania podkrovných priestorov, ale aj s ohľadom na pamiatkové hodnoty PZ.
2. V PZ Gelnica sú strešné nadstavby (napr. aj formou pásových vikierov), priebežné vikiere cez viacero krokiev, strešné terasy či loggie neprípustné. Jestvujúce novodobé nadstavby, terasy a loggie v rovine strechy, narušajúce obraz strešnej krajiny mesta, je pri významnejších úpravách striech, vnímateľných v PZ, žiaduce odstraňovať.
3. **Strešné okná** je možné osadiť do verejného priestoru (do ulice, námestia) roviny strechy, najviac v jednom rade, v primeranom rytme a rozmeroch (minimálna výpočtová hodnota presvetlenia v zmysle STN). Strešné okná nezdužovať do dvojíc či skupín, zároveň ich nie je nevyhnutné osadzovať podľa rytmu fasády, ale prednostne prispôbiť historickej krovovej konštrukcii.

4. **Vikiere** je možné navrhovať len v opodstatnených prípadoch, primeraných tvarov a proporcií, a iba v polohách mimo hodnotných pohľadov interiérov ulíc, diaľkových pohľadov a priestoru ústredného námestia. Nové vikiere, orientované do námestia, a smerom do hlavných pohľadových osí mesta, sú neprípustné.
5. Vikiere komponovať vo forme kontextuálneho novotvaru, prispôbeného charakteru a proporciám strechy a objektu, s architektonicky zvládnutými detailami a z tradičných materiálov. Vhodné sú najmä vikiere so šírkou rozponu medzi dvoma krokvami, so subtílnou pultovou, sedlovou alebo valbovou striedkou.
6. Vikiere je prípustné umiestňovať v streche najviac v jednom rade. Čelo vikierov musí byť ustúpené voči rovine fasády a ich šírka nesmie byť väčšia ako svetlosť tradičných okien poschodia pod strechou. V strechách s historickým krovom NKP musí novodobá konštrukcia vikiera rešpektovať chránenú krovovú konštrukciu bez redukcii.
7. Pri manzardových strechách PZ navrhovať vikier do spodnej časti strechy. Komponovať vikiere do horných častí manzardovej strechy je nežiaduce.
8. Súvislé pásové vikiere a vikiere bez dostatočného vzájomného rozostupu sú v PZ Gelnica neprípustné.
9. Realizovať vikiere v strechách domov PZ za účelom zväčšenia využiteľného priestoru podkrovia je neprípustné.
10. Zachovať a primeraným spôsobom obnovovať autentické strešné svetlíky, historické vetracie otvory, vetracie a výlezné okienka a vikiere, spolu so všetkými ich súčasťami. Tieto doplnujúce strešné prvky obnovovať v ich autentickej podobe a materiálovej skladbe.
11. Presvetlenie podkrovia novostavieb je prípustné i svetlíkom, ktorého umiestnenie, vzhľad, konštrukcia a rozmery budú vychádzať z historickej stavebnej a architektonickej tradície na území PZ – možnosť realizácie nového svetlíka v historických objektoch bude predmetom individuálneho posúdenia KPÚ.

G.5.1.4. Štíty a štítové múry

1. Zachovať a obnoviť tradičnú povrchovú hmotu a úpravu štítových múrov domov v PZ.
2. Štítové murivá zachovať v kompaktnom stave - neperforovať štítové steny okennými a dvernými otvormi, už existujúce otvory nezväčšovať. Nevhodné či rušivé okenné otvory odstrániť.
3. Štíty a štítové múry nezjednocovať povrchovou úpravou s fasádou – zachovať ich utilitárnu funkciu a vzhľad.
4. Tradičné historické štítové murivá povrchovo upravovať jadrovou hrubšou hladkou omietkou s neutrálnym náterom, alebo tam, kde štít prechádza plynulo z fasády, je hladko omietnutý, je žiaduce ho ošetriť zhodným farebným náterom. Murované štíty neobkladať drevenými obkladmi alebo obkladmi z iných materiálov.
5. Koruny historických štítov nezvyšovať. Tvar ani sklon historických štítových múrov nemeniť nadstavovaním.
6. Koruny historických štítov nie je žiaduce spevňovať železobetónovým vencom.
7. Zachovať a podľa možností regenerovať tradičnú ukončujúcu úpravu koruny štítov najmä v radovej zástavbe, kde vystupuje nad strešnú rovinu, stupňovitým kladením mrazuvzdorných tehál, prípadne prekrytím koruny radom keramických škridiel. Kde je koruna štítu ukončená oplechovaním, je túto úpravu možné akceptovať – rovnako aj u novostavieb.

G.5.1.5. Komíny

1. Zachovávať všetky historické komínové telesá, vedené v podkroví aj nad strechou, rekonštruovať komínové hlavice do pôvodných, resp. tradičných historicky doložených tvarov a vzhľadu.
2. Komíny, nevyužívané na ich primárnu funkciu, možno použiť pre vedenie iných rozvodov, napr. vyústenie vzduchotechniky.
3. Realizovať novodobé prekrývacie nadstavce a výustky nad komínové hlavice je neprípustné.
4. Nové komíny realizovať v omietanej alebo režnej tehlovej povrchovej úprave, podľa druhu architektúry.
5. Novodobé kovové (nerezové) či plastové vyústenia vzduchotechniky alebo prieduchov do komínov v pohľadovo exponovaných polohách sú neprípustné.

G.5.1.6. Klampiarske prvky

1. V maximálnej možnej miere zachovať a obnoviť funkčné hodnotné historické klampiarske prvky a dekorácie, ktoré boli v PZ GE hojné, a v prípade ich nadmerného poškodenia ich nahradiť faksimilnými tvarovými a materiálovými kópiami.
2. Minimalizovať plochu oplechovania úžľabí, okrajov striech, vikierov a podobne.
3. Nahrádzať klampiarske prvky z pozinkovaného alebo zinkového plechu prvkami medenými je nežiaduce. Možno však použiť napr. veľmi trvanlivý titan-zinkový plech (príp. patinovaný). V exteriérových polohách nepoužívať klampiarske prvky z plastu alebo poplastovaného plechu.
4. Dažďové odpady a žľaby vyúsťovať v rámci vlastnej parcely, prípadne využiť úzke prechody medzi domami, ak sú na to uspôsobené. Je vhodné odpady zapustiť do kanalizovaných podzemných vedení (zapustenie malých vodných potôčikov z vrchov nad PZ).

G.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej skladby, architektonického výrazu a historických konštrukcií

G.6.1. Požiadavky na zachovanie pôvodných stavebných materiálov

1. Autenticita kultúrnych pamiatok a ostatných historických objektov a prvkov, čiže pôvodnosť, resp. tradičnosť v materiáli a jeho pôvodné remeselné spracovanie je chránená a musí byť zachovaná. Je nutné vyhnúť sa odstraňovaniu a neopodstatnenej náhrade

- historických materiálov alebo úprave znakov a prvkov, ktoré pamiatku a historické objekty charakterizujú.
2. Architektonické prvky, povrchové úpravy a stavebné techniky alebo doklady umelecko-remeselnej a remeselnej zručnosti, ktoré sú pre NKP a historické objekty charakteristické, je potrebné zachovať.
  3. Poškodené historické prvky NKP a historických objektov musia byť pri obnove opravené a nie vymenené. Výmena je možná len v prípade vážneho a nezvratného poškodenia originálu. Vymenené prvky alebo kópie sa musia s originálom zhodovať dizajnom, farbou, textúrou, členením, materiálom, konštrukciou a ostatnými vlastnosťami. Potreba náhrady chýbajúcich prvkov musí byť podložená dokumentáciou a exaktnými dôkazmi.
  4. Čiastočné opotrebovanie a patinu povrchov a prvkov je vhodné zachovať ako doklad ich veku a autenticity. Čiastočné prirodzené starnutie, degradácia alebo opotrebovanie materiálov (patina) tvorí prirodzenú súčasť NKP i prostredia PZ a nemá byť odstraňovaná, pokiaľ rozsah, miera a stupeň starnutia, degradácie alebo opotrebovania materiálov nepresiahne objektívnu úroveň, nad ktorú nie je jej zachovanie žiaduce.
  5. Chemické alebo mechanické oštiepenie, ktoré poškodzuje historický materiál, alebo výsledok jeho pôsobenia na konkrétnom druhu historického materiálu nie je overený, nesmie byť použité.
  6. Fyzikálne procesy, spojené s obnovou, úpravou alebo prevádzkou objektu, nesmú zničiť alebo nadmerne opotrebiť historický materiál. Pri údržbe nepoužívať agresívne chemické prostriedky, ktorých vplyv na daný historický materiál nie je overený, a ktoré môžu objekt poškodiť.
  7. Jedným z prioritných kritérií KPÚ pri posudzovaní vhodnosti zámeru obnovy NKP či úpravy nehnuteľnosti v PZ Gelnica je zachovanie a dôsledná obnova autentických konštrukcií a prvkov s použitím tradičných materiálov a technológií, charakteristických pre dané územie, resp. objekt.
  8. Pre obnovu povrchových úprav murovaných konštrukcií historických objektov v PZ sú rozhodujúcim materiálom **maltové a omietkové zmesi, ako aj nátery na vápenej báze**.
  9. V prípade nezvratne poškodených prvkov (okien, mreží, a pod.) je nutné tieto prvky zdokumentovať a podľa charakteru prvku bezpečne, trvanlivo a preukazne **deponovať** (v chránenom a suchom prostredí, resp. s optimálnou vlhkosťou pre drevené prvky) v objekte (príp. v odporúčanom depozite mesta – vid' kap. **G.11. bod 3.**). Deponované prvky musia byť trvanlivo označené ako 'deponované' - s popisom miesta ich pôvodného osadenia.

G.6.2. Všeobecné požiadavky pre použitie novodobých materiálov

1. Nové prvky, vložené do NKP alebo nehnuteľnosti v PZ, vonkajšie úpravy alebo nové konštrukcie nesmú poškodiť historické a pre pamiatkové územie, NKP či nehnuteľnosť charakteristické materiály a konštrukcie, ani nesmú zásadným spôsobom meniť ich vlastnosti. Nové dielo, nový doplnok v NKP alebo na nehnuteľnosti v PZ sa má odlišovať od autentického, resp. tradičného, zároveň však musí byť prispôbený v hmote, veľkosti, proporciách a v architektonických znakoch s dôrazom na ochranu celistvosti (integrity) objektov NKP a historických objektov, ako aj ich prostredia. Podľa charakteru zásahu musí byť dodržaná zásada reverzibility.
2. U objektov NKP a historických nehnuteľností zásadne nepoužívať na povrchové úpravy stien, fasád a pod. cementové omietky, nástreky a iné novodobé omietkové a náterové hmoty (napr. akrylátové fasádne farby) s nízkym koeficientom paropriepustnosti, ktoré spôsobujú vlhkosťné problémy a degradáciu historických materiálov.

3. Dopĺňanie fasád historických stavieb i novostavieb dreveným, keramickým, lešteným kamenným obkladom, obkladmi z betónových dlaždíc, plastových dielcov, kovových obkladových šablón, dekoratívnych hrubozrnných stierok či nástrekov (ako napr. mozaiková omietka z mramorových a iných zrn) a rôznych novodobých, prevažne umelých materiálov (napríklad bitumenové pásy, živičné bridlice) je v PZ Gelnica nevhodné, nakoľko tieto materiály v kontexte tzv. omietanej architektúry PZ vyznievajú cudzoročno – netradične.
4. Pri úpravách historických objektov a objektov NKP - je potrebné **vylúčiť betón ako podkladnú vrstvu podláh** na teréne, minimálne v styku s murivami.
5. Pri nevyhnutných konsolidujúcich, resp. sanačných zásahoch do oslabených alebo degradovaných historických konštrukcií je rozhodujúce **používanie tzv. suchých procesov** – ako napr. tiahla, vykľinovanie, protézovanie, príložkovanie, podvesenie, odvetrané konštrukcie soklov a podláh a i.
6. Pri úpravách a obnove v prostredí PZ Gelnica je v zásade nevyhnutné **obmedziť, resp. vylúčiť plast ako materiál pohľadovo vnímaných konštrukcií**. Plast je materiál cudzorodej povahy, resp. výrazu v pamiatkovom prostredí. Táto požiadavka sa týka predovšetkým materiálu výplní okien, dverí, brán, klampiarskych prvkov, dažďových systémov, rôznych mriežok a pod.. *A priori* je vylúčené použitie **plastu ako materiálu pohľadovo vnímaných konštrukcií na objektoch typu A a BA**. U ostatných objektov (kat. C) v PZ a na novostavbách možno použiť plast, avšak vo vhodnej povrchovej úprave a obmedzenom rozsahu na základe individuálneho správneho aktu, teda rozhodnutia KPÚ.

G.6.3. Murivá a zvislé nosné konštrukcie

1. Základnou požiadavkou ochrany a obnovy historických murív a zvislých nosných konštrukcií je zachovanie ich hmotnej, konštrukčnej a materiálovej podstaty. Minimalizovať perforovanie historických murív, ako aj zväčšovanie alebo zamurovanie autentických dverných, okenných, resp. iných otvorov.
2. V prípade nutnosti sanácie staticky narušených NKP je potrebné v prípravnej fáze zabezpečiť komplexnú analýzu príčin statického narušenia a popis súčasného stavu jednotlivých konštrukcií z hľadiska ich mechanickej pevnosti a stability. Pri príprave a realizácii sanácie statického zabezpečenia použiť taký druh technologických a materiálových postupov a technických riešení, ktorým sa zabezpečí mechanická pevnosť a stabilita objektu s minimalizovaním negatívnych vplyvov na NKP.
3. Zo zásady zachovania kontinuity vyplýva prioritne použitie tradičných stavebných techník, stavebných materiálov, technologických a remeselných postupov (väzba, veľkosť, klad tehál či kamenného muriva), ktoré zodpovedajú konkrétnej NKP či historickému objektu.
4. Pri obnove a údržbe historických konštrukcií trasovanie inžinierskych sietí a rozvodov alebo iných technických zariadení navrhnuť a viesť tak, aby sa minimalizovali zásahy do historickej hmoty.
5. Zachovať hmotnú podstatu nálezových situácií po odkrytí (otvory, ostenia, konštrukčné prvky, odľahčovacie oblúky, portály, historické omietkové vrstvy, drevené prvky / preklady, výtvarná výzdoba a iné prvky), a to aj v prípade, že nebudú prezentované.

G.6.4. Horizontálne nosné konštrukcie – stropy a klenby

1. Základnou požiadavkou ochrany a obnovy historických stropov a horizontálnych nosných konštrukcií je zachovanie ich hmotnej, konštrukčnej a materiálovej podstaty v najväčšej možnej miere.

2. Pri obnovách stropov rešpektovať a regenerovať ich historickú funkciu, konštrukčný princíp, príslušnú typológiu stropu a ich materiálovú podstatu.
3. Pri obnovách stropov a klenieb zachovať všetky tvaroslovné, dekoratívne a funkčné prvky stropných konštrukcií – najmä profiláciu, štukovú výzdobu, záklopy, dekoratívne prvky, výtvarnú alebo farebnú povrchovú úpravu, historické vetracie, svetlíkové alebo iné otvory. Pri obnove nezvratne poškodených alebo chýbajúcich častí stropov použiť príslušný identický materiál, konštrukciu a následne aj identické povrchové úpravy nových častí.
4. Redukovať alebo nerealizovať nadmerné zaťaženie stropných konštrukcií, ktoré by mohlo mať za následok statické alebo stavebno-technické narušenie stropných konštrukcií alebo ich častí.
5. Minimalizovať realizovanie akýchkoľvek novodobých stropných podhládových konštrukcií pod historickými stropmi v celej ploche stropu alebo jeho časti.
6. Klenby sú významným architektonickým, konštrukčným, remeselným a technickým stavebným dokumentom jednotlivých stavebno-historických období, ktoré je potrebné dôsledne zachovávať.
7. Pri obnove klenbových systémov zabezpečiť statickú bezpečnosť a zachovaný stavebno-technický stav klenieb (hlavne pri stavebných prácach na streche, keď sú klenby odhalené a vystavené poveternostným vplyvom, alebo zachované historické klenby suterénov asanovaných objektov pred negatívnymi vplyvmi ťažkých stavebných mechanizmov alebo iných negatívnych vplyvov).
8. Pri obnove staticky narušených klenieb použiť také statické zabezpečenie, ktorého aplikácia vyžaduje minimálne stavebné zásahy do klenieb a úbytky historických materiálov klenieb – napr. stuženie pomocou kovových tiahel. Mokré procesy ako železobetónové škrupiny, torkretáže a cementové mazaniny na rube klenby sú pre statické zabezpečenie klenieb vo všeobecnosti nevhodné (a to aj v dôsledku rozdielnej tepelnej rozťažnosti materiálov).
9. V klenbách je nežiaduce realizovať prierazy alebo otvory za účelom zmeny dispozície objektov, realizácie vertikálnych komunikácií – schodiská, výťahy a pod.. Je neprípustné nadmerné zaťažovanie klenieb, ktoré môže ohroziť ich stavebnotechnický stav.
10. Je nežiaduce realizovanie akýchkoľvek novodobých stropných podhládových konštrukcií pod historickými klenbami v celej ploche klenieb alebo ich časti.
11. Z hľadiska prezentácie klenieb je nežiaduce viesť pod klenbami alebo cez klenby (s výnimkou klenieb suterénov v minimálnej miere) rozvody a potrubia, klimatizačné zariadenia alebo iné technicko – prevádzkové zariadenia, ktoré by negatívne ovplyvňovali prezentáciu klenieb. Rovnako je nežiaduce dispozičné členenie historických zaklenutých priestorov sekundárnymi murovanými alebo inými priečkami - ak je nutné zaklenutý priestor predeliť, je paušálne nutné voliť reverzibilné (výrazovo aj kontrastné) priečky s výškou po päť klenby.
12. Pri výbere druhu, typu a veľkosti osvetľovacích telies zohľadňovať historickú konštrukciu a typológiu stropných konštrukcií a klenieb, a podľa charakteru priestorov a funkcie miestnosti zohľadniť pri výbere osvetlenia aj tradičnú typológiu osvetľovacích telies.

G.6.5. Suterény

Historické suterény predstavujú významný stavebno-architektonický prvok najmä najstarších jednotlivých stavebno-historických období a sú významným stavebným, architektonickým, konštrukčným a remeselným dokladom, ktorý je potrebné zachovať, regenerovať a prezentovať.

1. Pri obnove suterénov alebo ich častí zachovať všetky historické stavebné konštrukcie a architektonické časti - materiálové zloženie murív a klenbového systému, tvar klenieb, murivá, klenbové oblúky, niky, historické vstupy a schodiská, vetracie otvory, povrchovú úpravu, vetrací systém a pod..
2. Zachovávať a regenerovať pôvodný historický pôdorys a rozsah suterénov a minimalizovať prierazy a členenie suterénov novými sekundárnymi priečkami.
3. Pri obnove suterénov zachovať prirodzené klimatické prostredie a zabezpečiť funkčnosť historického prevetrávania, zároveň sa odporúča minimalizovať zmeny prirodzených klimatických pomerov prostredia suterénov.
4. Pri obnovách klenieb suterénov zachovať historické otlacky maltového spojiva od podporného debnenia. U objektov NKP je neprípustné povrchovo upravovať klenby a murivá suterénov rôznymi omietkovými systémami, cementovo-betónovým tlakovým vyplňovaním ložných škár klenieb a murív, rôznymi farebnými náterovými hmotami alebo takými nátermi či systémami, ktoré by mohli spôsobiť materiálovú degradáciu murív a klenieb, a ktoré by zároveň mohli zásadným spôsobom meniť historické vizuálne vlastnosti povrchov murív a klenieb suterénov.
5. Zachovať historické studne, situované v suterénoch pamiatok a na parcelách v bezprostrednej blízkosti NKP, a zabezpečiť ich optimálnu prezentáciu.
6. Pri obnovách podláh suterénov minimalizovať použitie mokrých stavebných procesov. Je nežiaduce použitie plošných monolitických betónových vrstiev a mazanín, alebo takých skladiel podláh, ktoré môžu dlhodobo negatívne ovplyvniť optimálny hydrofyzikálny režim podzemnej vody. V suterénoch NKP je žiaduce aplikovať plošne paropriepustné a dutinové konštrukcie podláh, ktoré budú v budúcnosti reverzibilne odstrániteľné bez zásahu do historickej nivelety suterénu, ako aj bez úbytku pamiatkových hodnôt historických suterénov.
7. V architektonicko-historicky hodnotných suterénoch je neprípustné viesť rozvody, potrubia a iné technické zariadenia v historických vertikálnych a horizontálnych stavebných konštrukciách (murivá a klenbový systém). Rozvody, potrubia a iné technické zariadenia je nutné (i v závislosti od využitia priestorov) umiestňovať v odôvodnených prípadoch na povrchu historických stavebných konštrukcií – je neprípustné zasekávať trasy do historických murív a klenieb. Potrubia, rozvody a iné technické zariadenia je možné a žiaduce viesť aj v pozíciách pod novými podlahami.

G.6.6. Pavlače, balkóny, arkiere, loggie

1. V prípade, ak sa tieto prvky v autentickej podobe nachádzajú v objektoch kat. A a B, je nutné zachovať ich tvar, pôvodné tvaroslovné, konštrukčné a umelecko-remeselné prvky spolu s ich farebnosťou a štruktúrou, materiálovú skladbu historických balkónov, pavlačí, arkierov a loggií objektov NKP aj historických objektov, vrátane historického prístupu k nim.
2. Historické balkóny a pavlače je neprípustné zasklievať alebo inak uzatvárať, zároveň je nežiaduce dopĺňať ich konštrukcie o neautentické pridané konštrukcie – nové pevné prestrešenia, podhl'ady, zateplenie, slnolamy a pod.
3. **Je neprípustné vytvárať nové balkóny, arkiere, pavlače a loggie na NKP a historických objektoch bez relevantnej historickej opodstatnenosti.**
4. Zimné záhrady, príp. presklené drevené verandy, ktoré sú historicky doložené, je možné regenerovať a obnoviť. U novostavieb a prístavieb dvorových krídiel je možné tieto prvky uplatňovať v striedanej forme a rozsahu.

G.6.7. Schodiská

1. Zachovať, chrániť, regenerovať a obnovovať vonkajšie historické schodiskové konštrukcie ako súčasť objektov NKP, historických objektov a verejných priestranstiev (námestí a niektorých bočných spojovacích uličiek a chodníkov) vrátane ich konštrukčných, tvaroslovných, materiálových a dekoratívnych súčastí (najmä nosné vonkajšie murivá, klenby nad ramenami a podestami, svetlíky, podesty, parapety a stupne alebo ich obklady, schodnice, zábradlia, madlá a pod.)
2. Zachovať primárnu komunikačnú funkciu schodiskového priestoru a súvisiace komunikačné prístupy, zachovať priestor schodiska (zrkadlá, podesta) v pôvodnom tvare, polohe a umiestnení. Zachovávať aj systém, resp. spôsob prevetrávania a presvetlenia schodísk a ich priestorov.
3. **Nároky požiarnej ochrany** si pri rekonštrukciách (komplexných obnovách) objektov NKP a objektov kat. BA - **nesmú vynútiť zánik pamiatkových hodnôt schodiskových priestorov** alebo ich podstatných architektonických znakov.
4. Počas stavebných prác osobitne chrániť pred poškodením schodiskové stupne, zábradlia a ďalšie súčasť schodísk, napr. dočasným ochranným obložením z OSB-dosiek a pod..

G.6.8. Zábradlia, mreže a ostatné kovové prvky

1. Zachovať zábradlia, mreže a doplnkové alebo dekoratívne kovové prvky ako súčasť objektov NKP a exteriérov historických objektov - najmä schodiskové, pavlačové a balkónové zábradlia, okenné, dverné a nadsvetlíkové mreže, maskaróny, držiaky na kvetináče, vlajkoslávy, okopníky, škrabky na obuv, konzoly balkónov, pavlačí a svietidiel, markízy, kľučky, priezory s krytmi, kryty poštových schránok, klopadlá, hmatadlá, kovové súčasť striech, oplotení a pod..
2. Poškodené mreže a zábradlia a ostatné kovové prvky dopĺňať v identickom materiáli a rovnakou, resp. príbuznou technológiou. Zachovať autentický tvar, profiláciu, členenie a farebnosť jednotlivých prvkov. Umelecko-remeselne najhodnotnejšie prvky tohto typu u objektov NKP budú predmetom osobitnej obnovy - reštaurovania.
3. V prípade, že sa nezachovali pôvodné zábradlia, mreže a ostatné kovové prvky, nové prvky vyhotovovať na základe poznania historického kontextu a miestnych slohových analógií, v odôvodnených prípadoch aj formou neutrálneho novotvaru.
4. Na verejných priestranstvách (mreže okien, zábradlia chodníkov / schodísk) preferovať podľa charakteru konkrétneho priestoru kované prvky zo subtílnych štvorhranných prútov (grafitovej tmavej matnej farby) alebo na 'banských' chodníkoch (okraje PZ) skôr drevené archaické alebo novotvarové neutrálne formy zábradlí.

G.6.9. Výplne okenných a dverných otvorov

Historické okenné výplne, dverné výplne a brány, t. j. výplne otvorov - sú súčasťou exteriérov aj interiérov objektov NKP i historických objektov na celom chránenom území PZ Gelnica. Sú nositeľmi nenahraditeľných pamiatkových hodnôt a výrazne sa podieľajú na autentickosti výrazu jednotlivých objektov aj uličných priestorov.

1. Zachovať, regenerovať a obnovovať historické výplne okenných a dverných otvorov a brán objektov NKP a v exteriéroch historických objektov, a to na ich pôvodnom mieste (*in situ*) a pri plnení ich funkcie.

2. Zachovať autentickú hmotu týchto stavebných prvkov a všetkých ich častí - vrátane obloženia, kovania, kľučiek, staršieho skla, spojovacích a stužujúcich prvkov, náterov a iných povrchových úprav. -
3. **Uprednostniť opravu a repasáciu originálnych historických výplní okenných a dverných otvorov pred realizáciou kópií alebo novotvarov.**
4. Pri konzervácii, údržbe, opravách a rekonštrukciách historických okien, dverí a iných podobných prvkov a všetkých súčastí (vrátane obloženia, kovania, kľučiek, skla, spojovacích prvkov, náterov a iných povrchových úprav) je žiaduce dať prednosť pôvodnému spôsobu stolárskeho vyhotovenia, spájania, upevnenia a používať materiály, totožné s autentickými materiálmi. Umelecko-remeselne najhodnotnejšie prvky tohto typu u objektov NKP budú predmetom osobitnej obnovy - reštaurovania.
5. V prípade, že rozsah a stupeň poškodenia originálu je preukázateľne nezvratný, je prípustné nahradiť originál tvarovou, konštrukčnou a materiálovou kópiou, spravidla na základe dielenskej dokumentácie.
6. Chýbajúce výplne historických okenných a dverných otvorov vyrobiť podľa podobných hodnotných starších prvkov, zachovaných na objekte, a dbať na vytvorenie identickej kópie (tvarovej, funkčnej, spôsobu otvárania aj materiálovej). Ak sa na budove nezachovali takéto konštrukcie, je nutné vychádzať z historických a regionálnych analógií (prioritne z prostredia mesta Gelnica), alebo ešte vhodnejšie z archívnej dokumentácie konkrétneho objektu (staršie fotografie) a zohľadniť pri tom architektonický výraz stavby.
7. Brány vstupov do objektov kat. B a C, kde sa originálna brána nezachovala, a v prípade novostavieb je nutné realizovať z dreva, v tradičnej polohe, tradičných rozmerov, proporcie, smeru otvárania a vo vzhľade (členení, detaile), korešpondujúcom s architektúrou priečelia. Vhodné sú najmä kazetové brány rámovej konštrukcie, matné olejové nátery, delené svetlíky, pri mladších fasádach vychádzať z typológie medzivojnových brán v meste (príp. vzory zo Smolníka či Spiš. Vlách).
8. Nahrádzať vstupné brány v (autentických polohách) mrežami je neprípustné. Zasúvať vstupné brány (v historických otvoroch) do hĺbky prejazdov je neprípustné. Kde tieto nevhodné zmeny boli vykonané bez povolenia, je nutné pri najbližšej úprave fasád regenerovať výplne brán v ich tradičnej, resp. výskumom alebo archívnu dokumentáciou potvrdenej polohe a forme.
9. Pre stavby so zachovanou klasicistickou úpravou fasád (najmä pre autentické banícke ľudové domy) sú v líci osadené von otváravé subtílné okná podstatnou súčasťou architektonického riešenia. Je nutné zachovať tento typ dvojitého okenného otvoru a v odôvodnených prípadoch je pre objekty s klasicistickou úpravou fasád a pre autentické banícke ľudové domy dôležitá reštitúcia zaniknutého stavu.
10. U mladších stavieb, prístavieb, novostavieb je možné realizovať novú okennú, príp. dvernú výplň v súdobom vyjadrení, a to aj v inom ako drevenom, **avšak výlučne ušľachtilom materiálmi** - napr. kov, hliník. V prípadoch, kde sa historická výplň nezachovala, je možné zvažovať použitie výplne z tzv. drevených euro-profilov.
11. Vo výplniach, orientovaných do verejného priestranstva, a najmä do námestí, neosádzať reflexné fólie alebo inak pre PZ netypické sklo - vo všeobecnosti je potrebné uprednostňovať sklo číre, prípadne štruktúrou povrchu zmatnené (leptané) sklá - u tých výplní, u ktorých je to opodstatnené.

G.6.10 Omietky a nátery

Historické omietky a náterové vrstvy (bez ohľadu na vek, umeleckú hodnotu, zdobnosť, kvalitu výtvarného poňatia či remeselného vyhotovenia a stupňa poškodenia) tvoria súčasť NKP a historických objektov, ich autentickej materiálnej, dokumentačnej a výtvarnej podstaty, čím sú nenahraditeľnou súčasťou ich pamiatkovej hodnoty.

1. **Všetky historické omietkové a náterové vrstvy** murív, fasád, ale aj drevených, zrubových, hrádzených a kovových prvkov / konštrukcií, ktoré sú jedinečným dokladom historického vývoja objektov, **je nutné chrániť a neodstraňovať** nad mieru, ktorú určí KPÚ alebo takto zameraný pamiatkový výskum.
2. Pri obnove omietok postupovať vo väzbe na podmienky tradičného technologického a remeselného spracovania materiálu (*zásada zachovania continuity*). Rešpektovať výskumom, resp. z analógií doloženú skladbu materiálu, druh a podiel jednotlivých zložiek - použitých tradičných spojív a zodpovedajúcich plnív a prímiesí v štruktúre, zrnitosti a farebnosti.
3. **Zdanlivá krivosť historických omietok a fasád** (resp. ich plošné zvlnenie), daná nerovnosťou podkladu, autentickými technologickými postupmi, vrstevnatím a vekovou patinou konštrukcií **je súčasť pamiatkovej hodnoty** a nemá byť pri úpravách vyrovnávaná či neodôvodnene odstraňovaná.
4. Pri obnovách šetrne odstraňovať následky neodborných úprav, ktoré znehodnotili historickú architektúru - najmä paronepriepustné nátery, betónové vysprávky, cementové nástreky a pod. - pričom je nutné súdržné prekryté historické vrstvy zachovať a neodstrániť.
5. Farebnosť omietok a náterov sa určuje na základe vyhodnotenia sondáže takto zameraného pamiatkového výskumu. V prípade, že nie je možné zistiť autentickejšiu farebnosť, bude určujúca typická farebná úprava pre daný slohový výraz v regióne, resp. v PZ..
6. Chýbajúce časti sochárskej a štukovej výzdoby, resp. architektonické a dekoratívne prvky realizovať ako umelecko-remeselné alebo reštaurátorské práce v pôvodnom tvare, členení a materiáli – analogicky podľa zachovaných častí či podľa archívnej dokumentácie.
7. Na historické pohľadové omietky (farbené v hmote) je aplikácia krycieho náteru neprípustná.
8. Pre obnovu povrchových úprav historických murovaných konštrukcií v PZ sú **rozhodujúcim materiálom maltové a omietkové zmesi**, ako aj nátery na vápennej báze, príp. modifikované vápenné nátery, či iné nátery difúzne otvorené (paropriepustné) – napr. silikátové, ktoré sú opodstatnené najmä v prípadoch mladších fasád (od zač. 20. stor.). **Používanie náterov s nízkym koeficientom paropriepustnosti na historických murovaných konštrukciách je krajne nevhodné.**
9. Exteriérové **omietky stodôl** - a iných rozmanitých najmä podružných hospodárskych stavbách v PZ a regenerovaných i revokovaných objektov týchto stavebných druhov - je nevyhnutné vyhotovovať na vápennej báze, teda v podobnej štruktúre a farebnosti povrchu - aká je typická pre zachované omietky tohto stavebného druhu v meste: **hrubozrnná roztieraná režná omietka v svetlozemitých odtieňoch plniva** - prípadne s paropriepustným vápenným náterom v odtieni lomenom bielom alebo podobnom režnej úprave.

G.6.11. Podlahy a dlažby

1. Zachovať všetky typy a druhy historických podláh – drevené, keramické, keramitové (gresové), liate terazzo, kamenné alebo betónové podlahy alebo iné povrchové úpravy charakteristické pre dané obdobie a funkciu interiérového alebo exteriérového priestoru.
2. Osobitnú pozornosť venovať zachovaniu historickej (aj fragmentárne zachovanej) **travertínovej dlažby** z masívnych platní chodníkov a dvorov (napr. pred fasádou NKP Banícke nám. 7), čadičovej alebo žulovej kockovej dlažby (tzv. **mačacie hlavy** na viacerých úsekoch ulíc i spojovacích uličiek), **dlažbám z pieskovcových a i. platní** - a to aj v prípade že sa zachovali pod novodobou (napr. asfaltovou) povrchovou úpravou. V prípade nutnosti jej výmeny každú celistvú pôvodnú travertínovú a inú historickú dlažbu deponovať alebo sekundárne použiť na dláždenie úsekov iných ulíc či priestorov PZ, prípadne vo dvoroch v PZ.
3. **Osobitnú pozornosť venovať zachovaniu farebne vzorovanej 'keramitovej' dlažby** (dnes zn. ako 'gresová' dlažba) miestnej – spišskej alebo košickej proveniencie z prelomu 19. a 20. storočia.
4. Pri obnove a regenerácii nezachovaných interiérových a exteriérových podláh NKP (materiál, konštrukcia, typ, farebnosť, povrchová úprava, riešenia soklíka – resp. jeho absencia, veľkosť prvkov, spôsob kladenia a prípadné záverečné povrchové úpravy, ochranné alebo farebné nátery) je potrebné postupovať na základe pamiatkového výskumu alebo jednotlivých dobových analógií.
5. **Fragmenty zachovaných historických interiérových alebo exteriérových podláh a dlažieb** je nevyhnutné pri úpravách / obnovách vhodným spôsobom a v primeranom rozsahu **zakomponovať do nových povrchov** za účelom adekvátnej prezentácie historického, resp. pôvodného podlahového (dlažobného) materiálu.
6. Nový dlažobný alebo podlahový materiál je potrebné prispôbiť zachovaným historickým, resp. analogickým tradičným materiálom veľkosťou, spôsobom kladenia a vizuálnymi vlastnosťami.
7. **V prejazdoch meštianskych domov** je žiaduce regenerovať najmä podlahy z masívnych kamenných platní, z valúnov, alebo hrubé fošnové podlahy, prípadne podlahy z drevených kociek (tzv. špalíková dlažba).
8. Vo väčšine historických interiérových priestorov **nie je vhodné realizovať keramický obklad soklíka** s ohľadom na tradičnú úpravu historických podláh (drevených i kamenných) - je potrebné uprednostňovať sokel vo forme nízkeho pásu z umývateľného farebného náteru (v. 10 - 20 cm), farebne prispôbeného charakteru miestnosti.

G.6.12. Výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky

Integrálnou súčasťou objektov NKP a nehnuteľností v PZ Gelnica sú **výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky** : napr. nástenné či nástropné maľby, kovové mreže, pôvodné okenné a dverné výplne, schodiská so zábradliami, štukové či kamenné tvaroslovie celých fasád, kamenné stĺpiky združených okien aj celé portály, interiérové zariadenie a pod.. Práve umelecko-remeselné detaily dopĺňajú a podčiarkujú jedinečné pôsobenie celku architektonického diela.

1. Spôsob obnovy (umelecko-remeselný alebo reštaurátorský) výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov sa stanoví na základe pamiatkovej hodnoty konkrétneho diela. Konkrétne stanovenie podmienok obnovy bude uvedené v rozhodnutí KPÚ o zámere obnovy NKP.
2. Odbornou údržbou, stabilizáciou a konzerváciou výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov predchádzať ich poškodeniu, čím sa predíde rozsiahlym reštaurátorským zásahom.

3. Základnou požiadavkou pri reštaurovaní kultúrnych pamiatok a ich súčastí je fyzická záchrana výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov ako celku.
4. Nové materiály a zásahy, ktorými sú výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky obnovované (reštaurované), musia byť odlišiteľné (metóda / princíp zv. *bossa*) a podľa možnosti reverzibilné.
5. Na základe slohovo - formálnej analýzy, komplexnej komparácie reštaurovaného diela, umelecko - historického vyhodnotenia, posúdenia archívnych prameňov a analógií, resp. vyhodnotenia výsledkov reštaurátorského výskumu prinavrátiť v najvyššej možnej miere slohovú čistotu, ktorá bude zodpovedať obdobiu vzniku výtvarného diela, alebo jeho poslednej koncepcnej / slohovej úprave.
6. Pri voľbe metodiky reštaurátorského zásahu individuálne zohľadniť možnosti realizácie technológie, stanoviť vhodnú mieru retuší a citlivého výtvarného a vizuálno-estetického scelenia reštaurovaných diel.
7. V odôvodnených prípadoch je možné použiť substitučnú metódu regenerácie (nahradenie iným materiálom) časti diela.
8. Výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky zachovať prioritne na mieste (*in situ*), pre ktoré boli pôvodne určené. Jednotlivé časti výtvarného diela, ktoré sú jeho integrálnou súčasťou, nemôžu byť od neho oddelené.

G.6.13. Historická technická infraštruktúra a technické zariadenia

1. Zachovať tie historické technické zariadenia a infraštruktúru NKP a pamiatkového územia, ktoré sú nositeľmi pamiatkových hodnôt, dokumentujúce technické a stavebné riešenia doby ich vzniku - napr. **historické hydranty, dobové šitky domových čísiel, konzoly či nástrešníky prvotných elektrických aj telegrafných vedení alebo konzoly osvetľovacích telies, dobové uličné osvetlenie (aj jeho torzá), dobové uličné poklpy, súčasti historickej kanalizácie a rôzne iné.**
2. Hodnotné historické technické zariadenia obnoviť a využiť pre rovnakú alebo podobnú funkciu alebo vhodnou formou konzervovať a prezentovať ako historické / dobové artefakty.

G.6.14. Nová technická infraštruktúra

1. Pri obnove NKP a úprave historických objektov technické zariadenia a ich rozvody (rozvodné a meracie skrine alebo prístroje, rozvody sietí, antény, klimatizačné zariadenia, vývody vykurovacích zariadení a pod.) umiestňovať alebo viesť v takých polohách, ktoré zodpovedajú pamiatkovým hodnotám objektu a nárokom na ich primeranú prezentáciu.
2. Odstrániť nefunkčné technické zariadenia, rozvody a sieťové pripojenia – s výnimkou hodnotných historických technických zariadení, resp. prvkov a torz.
3. Pri riešení infraštruktúry je potrebné minimalizovať stavebné zásahy – najmä nové prierazy v historických konštrukciách. Je neprípustné viesť trasy technických rozvodov v polohách, kde narušia historické kamenné články ostení, okien, schodísk, sedílií, štukové prvky a iné architektonické detaily.
4. Pri obnove, resp. výmene nevyhovujúcich rozvodov **je žiaduce nové rozvody viesť v trase pôvodných.** Nové rozvody umiestniť pod omietku tak, aby nedošlo k nadmernému poškodeniu pôvodných, resp. tradičných omietkových vrstiev a murív (minimalizovať šírku a hĺbku rýh, neumiestňovať ich v pätách klenby, vyhnúť sa prierazom v klenbách) –

alebo - IBA v odôvodnených prípadoch, no najmä v suterénoch - viesť rozvody po povrchu konštrukcií (čo najbližšie k stene a k podlahe).

5. Meracie či rozvodné skrinky umiestňovať v pasívnych plochách murív (mimo výtvarných a umelecko-remeselných prvkov, či nálezových situácií) alebo na povrchu murív, v pohľadovo menej exponovaných polohách (napr. pri podlahe) a minimalizovať ich rozmery.
6. Technické zariadenia a rozvody povrchovo (farebne) upraviť tak, aby sa minimalizovali rušivé farebné kontrasty s okolitými konštrukciami objektu - farbou stien, podláh, kamenného muriva v suterénoch a pod.). Umiestniť novú rozvodnú skrinku na hlavnej (uličnej) fasáde budovy je nežiaduce.
7. Osadzovanie nových lokálnych vykurovacích zariadení s vývodom spalín a vetraním do uličných fasád je neprípustné. Osadzovanie nasávacích a výfukových prvkov vzduchotechniky na miesta, viditeľné z verejne prístupných miest, je neprípustné.
8. Je žiaduce umiestniť nové zvislé rozvody do nefunkčných prieduchov komínových telies.
9. Pri zemných prácach, spojených s údržbou a prestavbou inžinierskych sietí, je z hľadiska zabezpečenia ochrany archeologických nálezov **nutné viesť inžinierske stavby prioritne v už existujúcich koridoroch**. Pri týchto prácach je vysoká možnosť výskytu častí historického vodného a kanalizačného systému mesta alebo iných stredovekých a novovekých archeologických nálezov a nálezísk na celej ploche PZ. Stavebník je preto povinný všetky práce tohto druhu vopred prerokovať s KPÚ, aby mohli byť včas stanovené podmienky ochrany archeologických nálezov a nálezísk.

G.6.15. Sanácia vlhkosti objektov a vetranie

1. Sekundárne negatívne stavebné zásahy do NKP a historických objektov, zapríčiňujúce nedostatočné vetranie alebo zvýšené vlhnutie murív, je potrebné odstrániť alebo upraviť tak, aby sa docielil optimálny stav.
2. **Historické, ale aj novodobé studne** v PZ a v jej blízkosti zachovávať, nezasypávať a podľa možností regenerovať. Studne sa v území aktívne podieľajú na znižovaní hladiny spodnej vody, ktorá môže mať negatívny vplyv na konštrukcie budov, pričom môžu studne aj významne ovplyvňovať stabilizované hydrogeologické pomery v území. Obdobné platí aj pre staré banské diela v území - šachty, štôlne, odvodňovacie kanáliky, príp. aj pingy.
3. Je žiaduce odstrániť súvislé betónové podlahové vrstvy v historických suterénoch (resp. vytvoriť aspoň vetrací kanálik po obvode stien), nevhodné paronepriepustné obklady stien, nevhodné cementové omietky a nástreky, rôzne chyby klampiarskych a stavebných detailov, spôsobujúcich zatekanie dažďovej vody, rôzne nesprávne realizované odvodňovacie systémy a pod..
4. Pri navrhovaní sanačných opatrení preferovať tradičné riešenia, postupy a materiály. Nové úpravy realizovať spôsobom, zabraňujúcim vlhnutiu - **odseparované (predsadené) sokle s omietanou povrchovou úpravou, odvetrané podlahy, zásypy obkopov na báze ílu, a i..** Sanačné opatrenia proti vlhkosti realizovať komplexne, po exaktnom odbornom zistení príčin a rozsahu zavlhania, spravidla na základe projektovej dokumentácie, spracovanej príslušným odborníkom.
5. Nopovú - profilovanú - fóliu (tzv. 'platon') pri sanáciách spodných stavieb nepoužívať paušálne, ale iba v osobitne odôvodnených prípadoch. Pri aplikácii izolačných fólií v detaile zabrániť zatekaniu dažďovej vody za fóliu, zároveň sa fólie nesmú vizuálne uplatniť v prezentácii fasády.

6. Pri výbere vhodnej metódy sanácie vlhkosti je potrebné vybrať takú, ktorej realizácia spôsobí najmenší úbytok pamiatkových hodnôt (hmoty objektu, teda napr. zánik historických podláh, murív, drevených obkladov a pod.) a zároveň nenaruší estetický vzhľad objektu.
7. Je nutné zachovať, resp. obnoviť pôvodné vetracie otvory suterénov, aj podkrovných priestorov.
8. Vetracie a svetlíkové šachty nedeliť stropmi a nevytvárať z nich samostatné miestnosti na jednotlivých podlažiach - zachovať ich vertikálnu kontinuitu v pôvodnej výške. Je možné využívať ich ako technické priestory objektov pre vetranie nových technických zariadení alebo vedenie inžinierskych sietí.

G.6.16. Zatepl'ovanie a vykurovanie

1. **Zatepl'ovať fasády objektov NKP a autentických fasád historických objektov kontaktnými zatepl'ovacími systémami je neprípustné.** V odôvodnených prípadoch je možné zatepliť štítové murivá a nezdobné hladké fasády tepelnoizolačnou omietkou.
2. Je žiaduce použiť skryté formy zateplenia. Pri zámere využívania suterénnych priestorov objektu je vhodné súbežne riešiť odvlhčenie a zateplenie objektu z exteriérovej strany - pod úrovňou terénu. Pre zníženie únikov tepla sa odporúča zateplenie stropu nad najvyšším podlažím v podstrešnom priestore.
3. Pri zatepl'ovaní murív sa **odporúča aplikovať tepelnoizolačné tenkovrstvé paropriepustné (vodou riediteľné) minerálne nátery**, vyrábané progresívnymi technológiami *mikro'dutinkovej* vnútornej skladby – dostupné už niekoľko rokov. V prípade objektov NKP a slohovo autentických fasád objektov kat. B je však prípustnosť takéhoto náteru nutné osobitne vyhodnotiť z pohľadu zachovania autentického výrazu povrchov dotknutých murív – v interiéroch a exteriéroch.
4. Zatepl'ovanie fasád objektov kat. C (ostatné nehnuteľnosti v PZ) a novostavieb – je prípustné aj **kontaktnými zatepl'ovacími systémami**. Zateplenie však (svojou hrúbkou ani rozsahom) nesmie zmeniť podstatné znaky architektonického výrazu objektu, ani viditeľne predstúpiť pred fasády susedných domov v domoradí, a jeho vzhľad (textúra, farba, remeselné spracovanie) v pohľadoch, prístupných z verejných priestranstiev, nesmie vyznievať rušivo.
5. Osadzovanie lokálnych vykurovacích zariadení s vývodom spalín a vetraním do uličných fasád je neprípustné.
6. Odstrániť alebo poškodiť historické drevené obklady v interiéri objektov NKP alebo odstrániť drevené obklady a špalety, súvisiace s výplňami otvorov, z dôvodu osadenia vykurovacieho zariadenia je neprípustné.
7. K správne mu priebehu teplotného spádu (nekondenzovaniu vlhkosti na povrchu) v osteniach okien významne pripievajú tradičné špaletové okná (okná dvojité s kastlovou / skriňovou konštrukciou rámu) svojou masívnou drevenou konštrukciou, a preto aj z teplo-technického hľadiska **je nežiaduce vymieňať tradičné špaletové okná** za okná jednoduchej konštrukcie.
8. Po individuálnom zvážení uprednostniť u objektov s autentickým historickým krovom tzv. **nadkrokové zateplenie strechy**. Pri tomto druhu zateplenia minimalizovať hrúbku tepelno-izolačných dosiek (vrstvy) - a teda používať progresívne tepelno-izolačné materiály s vysokým tepelným odporom ($\lambda \leq 0,025$), napr. na báze PUR.
9. Pri navrhovaní zateplenia objektov v PZ a riešení ich tepelnej bilancie je nevyhnutné aktívne uplatňovať výnimku z povinnej certifikácie, podľa zákona o **Energetickej**

certifikácii budov (zákon č. 555/2005 Z. z.) - a navrhovať IBA také riešenia, ktoré rešpektujú pamiatkové hodnoty objektov a PZ.

10. Mimo územia PZ, avšak v blízkosti územia PZ je dôležité (v kompetencii stav. úradu) **regulovať farebnosť bytových domov na sídliskách** pri očakávanom komplexnom zateplení - a to za účelom jednotnej farebnosti susediach bytoviek, tlmenej neutrálnej farebnosti bez vytvárania nekontextuálnych farebných aj kompozičných akcentov - vo všetkých relevantných pohľadoch na územie PZ a pohľadoch z PZ (z veže *Radnice / Zámčiska*) do krajiny.

G.7. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru

Smerným (cieľovým) výrazom uličného interiéru a parteru PZ má byť jeho stav a charakter v medzivojnovom období tak, ako ho poznávame z dostupnej archívnej dokumentácie, a to v rámci možnosti nekolízneho zosúladenia s aktuálnymi nárokmi na funkčnosť jeho jednotlivých prvkov.

Uličný interiér predstavuje komunikačná plocha ulíc a námestí, vymedzená fasádami objektov a oplotením. Jeho súčasťou je uličný parter, povrchy komunikácií a verejných priestranstiev, prvky zelene, uličné osvetlenie, prvky drobnej architektúry (mestský mobiliár: koše, lavičky, stojany na bicykle a pod.) a ostatného vybavenia ako napríklad hydranty, poklopy šácht inž. sietí, náročné odrazníky, škrabky na obuv a i., ďalej umelecké artefakty, informačné, reklamné a propagačné zariadenia, letné sedenia či terasy, technické zariadenia a pod..

Parter predstavuje typ prvého nadzemného podlažia objektu, orientovaného do verejného priestranstva, s ktorým je priamo funkčne či vizuálne prepojený. Parter býva často odlišne architektonicky poňatý ako ďalšie nadzemné podlažia. Obvykle slúži viacerým funkciám, najčastejšie obchodnej. Je súčasťou ochrany historických miest. (Parter: latinsky *pars* = časť, diel, kus; taliansky *partini* = deliť, rozdeľovať). V PZ Gelnica sa obchodný parter vyvinul viamenej iba na Baníckom námestí a Hlavnej ulici.

Fasáda (z francúzskeho *face* – tvár, líce) je vonkajšia stena budovy, členená okennými, dvernými, vetracími otvormi s výplňami, ktoré sú jej neodlučiteľnou súčasťou. Historické fasády sú spravidla najcharakteristickejším nositeľom architektonického výrazu budovy, tvoreného tvaroslovnými slohovými prvkami: najmä rímsami, šambránami, pilastrami, portálmi, výplňami otvorov, suprafenstrami, arkiermi atď.. Uličná hlavná fasáda sa tiež nazýva priečelím. Typické medziparcelačné či štítové steny v historickom kontexte PZ Gelnica nie sú fasádami v pravom zmysle slova.

G.7.1. Uličné interiéry a fasády

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať stvárnenie fasád NKP a historických objektov s autentickou osovosťou okenných a vstupných otvorov, architektonickým a výtvarným riešením, rytmom, tektonikou, výplňami otvorov, detailmi a pod..
2. Pri regenerácii fasád NKP a historických objektov rešpektovať pozitívne zmeny v priebehu vývoja jednotlivých stavieb a neobnovovať zaniknuté prvky bez väzby na architektonický celok. Predmetom ochrany sú všetky historické / slohové vrstvy fasády. Analytickú prezentáciu starších vrstiev a prvkov na fasádach uplatniť len výnimočne v mimoriadne odôvodnených prípadoch.

3. Pred stavebnými úpravami, ktoré vyžadujú stavebné zásahy do fasády alebo jej parteru, je potrebné vhodnosť zásahov overiť cieleným pamiatkovým výskumom. Obnovu alebo úpravu pripravovať v súlade s rozhodnutím KPU o zámere alebo záväzným stanoviskom k výskumu ako prípravnej dokumentácii. Nosný systém fasády a parteru je možné korigovať len pri komplexnej obnove a na základe výsledkov pamiatkového výskumu a projektovej dokumentácie.
4. Pri obnove a úpravách historických fasád i parterov je potrebné uplatňovať tradičné materiály. Rovnako dôležité ako materiál je i adekvátne spracovanie povrchov. To znamená, že je potrebné používať také materiály a postupy, ktoré sú pre danú stavbu známe z pamiatkového výskumu, alebo ktoré je možné predpokladať na základe slohových a miestnych analógií.
5. Pri obnovách a úpravách historických fasád je žiaduce odstrániť následky nevhodných sekundárnych stavebných úprav (paronepriepustné nátery a nástreky, betónové či umelokamenné vysprávky a nástreky, keramické, kamenné a umelokamenné obloženia parterov a soklov a pod.).
6. Pri obnovách a úpravách fasád NKP a historických objektov je potrebné zachovať a regenerovať historické, resp. tradičné výplne v ich autentickej hmote, vrátane ich historickej povrchovej úpravy a farebnosti a dodržať autentickú hĺbku osadenia výplní v osteniach. Pri zásadných rekonštrukciách objektov je žiaduce reštituovať tradičné okenné výplne fasád (veľkosť, tvar, proporcia) na mieste, kde boli v ostatných desaťročiach realizované nevhodné výklady alebo široké, proporčne nevhodné okenné otvory.
7. Zmeny osadenia výplní (brán, vstupných dverí, okien, výkladov) a utilitárne stavebné úpravy ostenia na historických fasádach (bez poznania stavebného vývoja objektu) sú neprípustné, na architektonicky autentických novodobých, propočne vyvážených fasádach sú nežiaduce. Táto požiadavka platí aj v prípade, ak pôvodné tradičné výplne budú nahradené novými.
8. Farebnosť fasád sa určuje na základe vyhodnotenia sondáže takto zameraného pamiatkového výskumu. V prípade, ak nie je možné zistiť autentickú farebnosť, bude určujúca typická farebná úprava pre daný slohový výraz. **V prípade historických pohľadových omietok je nový krycí náter neprípustný.**
9. **Nepripustná je úprava fasád vo výrazne expresívnych, resp. dominantných farebných (teda krikľavých, intenzívnych al. pastelových) odtieňoch, vo vzájomne kontrastných farebných kombináciách alebo v nekontextuálnych farebných kompozíciách, a to v kontexte tradície PZ Gelnica.**
10. Pre novostavby a objekty z poslednej tretiny 20. storočia je vo všeobecnosti vhodná najmä **výrazovo neutrálna farebnosť**: napr. sivá, lomená biela, svetlookrová, hnedoružová a obdobná lomená zemitá farebnosť fasád. Konkrétny nový farebný odtieň je nutné vždy prerokovať s KPU.
11. Nové prvky uličného interiéru (spevnené plochy, oplotenie, osvetlenie, letné sedenia a terasy, informačné, reklamné a propagačné zariadenia a technické zariadenia) riešiť v súlade s pamiatkovými hodnotami územia.
12. Výmenu prvkov drobnej architektúry / mestského mobiliáru (napríklad lavičky, smetné nádoby, lampy, informačné tabule) je potrebné riešiť koncepčne tak, aby nenarušili estetický stav územia ani objektov v PZ, ale aby prostredie PZ vhodne / kontextuálne dotvorili.
13. **Reklamy, informačné a technické zariadenia nesmú narušiť estetický výraz fasád, ani prekryvať ich autentické architektonické členenie.**

14. Podporovať vizuálnu autenticitu chránených charakteristických pohľadov v uličnom interiéri PZ. Eliminovať negatívne vizuálne pôsobenie technických, reklamných a informačných zariadení v línii týchto pohľadov.
15. Realizácia krátkodobých prezentácií, výstav, trhov či iných mestských podujatí a ich zariadení v priestore uličného interiéru je možná za podmienky, že nedôjde k poškodeniu či ohrozeniu pamiatkových hodnôt PZ. Umiestnenie zariadení takýchto kultúrno-spoločenských aktivít musí byť časovo jasne určené.
16. Na ploche PZ minimalizovať počet a veľkosť zvislých i tabuľových dopravných značiek. Pre označovanie parkovacích miest, organizáciu dopravy a smerové značenie uprednostňovať vodorovné dopravné značenie, prípadné iné plošne minimálne značenie.

G.7.2. Uličný parter

1. Parter je potrebné vnímať ako neoddeliteľnú estetickú a kompozičnú súčasť fasády a zároveň ako súčasť verejného priestoru.
2. Historicky doložené **výklady a výkladce** majú plniť svoje prioritné poslanie – zabezpečovať vizuálny kontakt prevádzky s ulicou. Zachované historické výkladce aj ich torzá zachovať, udržiavať a obnovovať v ich autentickom výraze.
3. **Vytvárať nové výklady a výkladce na mieste autentických okenných osí tradičných, resp historických fasád - orientovaných do Banického námestia či ulíc - je neprípustné.**
4. **Nové výklady a výkladce** je v odôvodnených prípadoch možné realizovať iba v historicky preukázaných polohách (prípadne aj na fasádach s existujúcimi novodobými výkladmi kat. B a C), rešpektujúc kompozíciu a danosti príslušnej fasády. Nové výklady a výkladce navrhovať ako mierne predstúpené neutrálne novotvary z ušľachtilých materiálov, prípadne ako kópie pôvodných (podľa historickej / archívnej dokumentácie) alebo formou analógie miestnych historických predlôh (event. aj zo Spišskej Novej Vsi, Spišského Podhradia) v tradičnom materiáli a spôsobe vyhotovenia. Tradične komponované výkladce je možné dopĺňať uzatváracími dvernicami (drevené - kazetové, kovové - pásované) alebo zatŕahovacími roletami (z kovu alebo dreva), zabudovanými v konštrukcii nadstavca výkladcov.
5. **Neutrálne novotvary výkladov** realizovať ako atypické konštrukcie s kompozične vyváženým členením, prispôsobeným charakteru fasády a vhodne artikulovaným vstupom. Katalógové konštrukcie, konštrukcie s masívnymi rámami, a pod. sú v tomto ohľade nežiaduce.
6. Pri obnove a úprave parterov je nevyhnutné zachovať **vetracie otvory suterénu**. Zamurovaným vetracím otvorom je potrebné prinavrátiť ich pôvodnú funkciu.
7. Pri obnove a úprave parteru je potrebné zachovať a regenerovať členenie, tvar a materiál sokla na základe poznania objektu. Vo všeobecnosti je pre historické objekty a najmä meštianske a banické domy v PZ Gelnica **typický sokel s omietkovou povrchovou úpravou**. V osobitne opodstatnených prípadoch je možné ponechať kamennú podmurovku fasád v režnej - neomietanej úprave.
8. Omietky soklov je možné vhodne hydrofobizovať a odporúča sa realizovať úpravu podrezania soklovej omietky v styku s terénom (s vodonepriepustnou bariérou v reze pri teréne).
9. **Úpravy soklov** keramickými obkladmi, materiálmi s vysokým leskom, betónovými obkladmi, imitujúcimi kameň / tehlu, mozaikovými stierkami, kamennými obkladmi zo štiepaného kameňa „chalupárskeho“ výrazu, ktoré falšujú alebo novodobým výrazom

menia autentický materiálový vzhľad fasád a uličného interiéru, sú nežiaduce, u historických fasád neprípustné.

10. Pred fasádami, orientovanými do verejného priestranstva, nie je vhodné umiestňovať predsadené vstupné schodiská ani zvýšené pódia k bankomatom a pod..
11. Súčasné požiadavky na **bezbariérové vstupy** (najmä verejných stavieb) je potrebné riešiť s ohľadom na zachovanie a prezentáciu pamiatkových hodnôt jednotlivých fasád a územia PZ. Nevyhnutné je presadzovať tzv. "smart" riešenia – reverzibilné pohyblivé plošiny, sklopné rampy, samohybné plošiny - podľa charakteru jednotlivých kolíznych situácií. Historické vstupné schodiská či stupne (v prechodoch a pod.) sú súčasťou pamiatkovej hodnoty objektov a nemajú byť odstraňované.

G.7.3. Požiadavky pre umiestnenie reklamy, informačných, reklamných a propagačných zariadení

1. Informačné, reklamné a propagačné zariadenie, reklama a označenie prevádzky (ďalej len súborne „**REKLAMA**“), umiestnené na NKP a nehnuteľnosti v PZ Gelnica, musí rešpektovať architektonický a estetický výraz objektu / fasády: jej základné členenie a tvaroslovné detaily – predovšetkým vstupné portály, rímsy, pilastre, kazety na drevených bránach, a i., a nesmie ich prekryvať, a to ani čiastočne.
2. REKLAMU riešiť na vysokej umelecko-remeselnej a výtvarnej, resp. dizajnerskej úrovni s uprednostnením originálnych stvárnení, pričom je potrebné dbať na kultivovanú, resp. kontextuálnu typológiu písma.
3. Je žiaduce, aby každý objekt v území PZ, v ktorom je umiestnených **3 a viac prevádzok**, mal pred osadením nového reklamného prvku na uličnej fasáde vypracovanú "**celkovú koncepciu označení**" jednotlivých prevádzok, ktoré bude umiestnené na uličnej fasáde.
4. Umiestnenie REKLAMY v pamiatkovom území je neprípustné:
  - a. na strechách objektov,
  - b. na technických zariadeniach v uličnom interiéru,
  - c. na výtvarných dielach, drobnej architektúre a na zeleni,
  - d. na stĺpoch verejného osvetlenia
  - e. vo vyšších poschodiach nad úrovňou parteru (výška parteru je obvykle vymedzená kordónovou rímsou nad prízemím - prípadne parapetom okna poschodia) - s výnimkou primerane umiestnených a navrhnutých vývesných štítov.
5. **Na oploteniach** v PZ Gelnica je reklama nevhodná - prípustná bude iba v individuálnych a opodstatnených prípadoch (teda tam, kde iné riešenie je neadekvátne k funkčnosti a pamiatkovej prezentácii riešeného objektu) v plošne striedmom a len soliternom rozsahu.
6. Minimalizovať umiestnenie reklamy na plochách výplní okenných a dverných otvorov a výkladov. Celoplošné farebné výlepy zo samolepiacich fólií na presklených plochách výkladov, okien a brán sú neprípustné.
7. Reklamné nápisy a logá, maľované priamo na hlavnú fasádu alebo štítový múr objektov (technológiou paropriepustnej maľby na omietke), sú prípustné len v ojedinelých a historicky opodstatnených prípadoch. Takéto reklamy musia byť navrhnuté na vysokej umelečkej úrovni pre konkrétne miesto, s vhodnou typológiou písma, a nesmú narúšať architektonickú kompozíciu fasád.
8. Označenie prevádzok realizovať **A) formou nápisov zo samostatných písmien**, resp. v odôvodnených prípadoch **B) plošnými tabuľovými reklamami** (s tradičným rámom). Vhodné sú priestorové reklamy, situované vo výkladoch, **C) konzolové vývesné štíty** (s možnosťou primeraného nasvetlenia malými reflektormi) a **D) vývesné tabule** v tradičnom

vyhotovení. Tieto REKLAMY musia rešpektovať kompozíciu a proporcie fasády, majú uprednostniť trvanlivé a ušľachtilé materiály a uplatniť kvalitný individuálny výtvarný, resp. dizajnerský návrh.

9. Svetelné typy reklamných zariadení je potrebné minimalizovať a uplatniť formu vývesných štítov, orientovaných do ulice, s možnosťou primeraného osvetlenia.
10. Plošné REKLAMY krabicového typu (typizované, sériovo vyrábané, resp. s hliníkovými eloxovanými rámami, a pod.) alebo neónové (trubicové i škatuľové) svetelné reklamy, ktorých tvarový účinok potláča plasticitu a architektonické členenie fasád, sú na historických objektoch neprípustné, na ostatných objektoch nežiaduce.
11. REKLAMY, na ktorých nie je prioritne propagovaná individuálna prevádzka, nachádzajúca sa v objekte, ale predávaný tovar či sortiment, sú nevhodné. REKLAMY, na ktorých je propagovaná prevádzka, umiestnená v inom objekte, alebo obchodná značka, nesúvisiaca s prevádzkou v objekte, sú v PZ Gelnica neprípustné.
12. Veľkoplošné reklamy (billboardy, bigboardy, vystužené bannery, markízy, svetelné obrazovky a pod.) sú v pamiatkovom území neprípustné.
13. Propagačné, plagátovacie panely a stále informačné plochy a pútače je možné v pamiatkovom území situovať iba na základe celkového návrhu (riešenej plochy a okolia spolu s riešením jej prípadného umelého osvetlenia) a na primeranej estetickú úroveň. Tieto prvky nie je prípustné prehŕšťovať (spájať do väčších plôch), a je nutné ich situovať mimo polôh významných definovaných chránených uličných pohľadov v interiéri PZ.
14. **REKLAMA nesmie vizuálne rušivo zasahovať do chránených pohľadov v území PZ, do pohľadových osí a diaľkových pohľadov na PZ, alebo zakrývať významné historické budovy a dominanty, a to nielen vo vnútri PZ Gelnica, ale v adekvátnej miere aj všeobecne v rámci sídla.**
15. Krátkodobé (časovo jasne vymedzené) reklamné plochy, prezentujúce kultúrno – spoločenské podujatia (výstava, trhy, vernisáž, divadelná hra a pod.), odohrávané sa v území PZ Gelnica, resp. v meste, budú v obmedzenom rozsahu prípustné nad rámec stanovených požiadaviek. Osadenie takýchto zariadení nesmie ohroziť zachovanie pamiatkových hodnôt územia.
16. Novozriadené prevádzky v PZ Gelnica bude individuálne prípustné **dočasne propagovať reklamou v úrovni poschodia** (nad úrovňou parteru) **maximálne však po dobu 3 mesiacov** – napr. formou závesného banneru, umiestneného v medziokennom páse. Osadenie takejto dočasnej reklamy nesmie ohroziť zachovanie pamiatkových hodnôt územia alebo objektu.
17. **Viacnásobná REKLAMA v rámci fasády je nežiaduca.**

Vysvetlivka k bodu 17: Pre dosiahnutie vyváženého pomeru REKLAMY na uličných fasádach sa KPÚ riadi zásadou, že jedna prevádzka je prezentovaná na fasáde max. 2 reklamnými označeniami, a to v kombinácii napríklad týchto typov označení: nápis nad vstupom, vývesný štít (konzola), tabuľka na fasáde alebo v spoločnej výveske, samostatné nízke uličné stojany (tzv. Áčka). Ak je v danom objekte mnoho prevádzok alebo iba jedna prevádzka, KPÚ posúdi počet reklamných prvkov individuálne, podľa charakteru fasády. Typy a počty jednotlivých označení navrhuje vlastník predovšetkým v celkovej koncepcii označení – podľa **bodu 3**.

G.7.4. Požiadavky pre letné sedenia a terasy na verejných priestranstvách

1. Letné terasy so samostatnou konštrukciou pódia a strechy sú v PZ Gelnica vo

všeobecnosti **neprípustné**: na verejných priestranstvách a uliciach PZ nie sú v tradícii letné terasy (prestrešené plochy sedenia, sedenia na dočasných pódiách, a pod.), a pre tento typ konštrukcií nie sú v PZ ani utvorené priestorovo-funkčné možnosti na potenciálne atraktívnych plochách. Letné sedenie je na verejných priestranstvách možné umiestňovať vo forme voľného sedenia na povrchu komunikácií z tradičného mobiliáru (stoly so stoličkami a príp. samostatnými slnečníkmi). Umiestňovaný mobiliár musí byť subtilnej konštrukcie, z ušľachtilého materiálu (drevo, kov, sklo) v tradičnom alebo súdobom výraze, avšak na optimálnej dizajnerskej úrovni, korešpondujúcej s *malomestským* charakterom uličného interiéru PZ. Nevhodný je mobiliár z plastov, nadrozmerne stoly, jednoduché lavice „chalupárskej“ konštrukcie, masívne drevené konštrukcie / prvky (z guľatiny), a pod..

G.7.5. Požiadavky pre umiestnenie zariadení technickej infraštruktúry

1. Odstrániť nefunkčné technické zariadenia, rozvody a sieťové pripojenia z fasád objektov – s výnimkou hodnotných historických technických zariadení alebo ich reliktov a torz.
2. Pri obnove alebo úprave objektu preriešiť existujúce esteticky rušivé trasovania rozvodov - najmä plynových prípojok na uličných fasádach. Pri významnejších rekonštrukciách odstrániť, resp. premiestniť aj rušivo osadené technické zariadenia – rozvodné / prípojkové / meracie skrine z uličných fasád objektov (najmä neprimeraných rozmerov a v rušivých polohách) – vhodné je ich koncepčne premiestnenie do priestoru dvora, prejazdu, či do prechodu v objekte.
3. Nové nevyhnutné zariadenia technickej infraštruktúry (plynomery, elektrorozvodné skrinky, trafostanice, satelitné a telekomunikačné zariadenia a iné) je potrebné riešiť tak, aby neboli viditeľné z verejného priestoru a neznehodnocovali pamiatkové hodnoty územia a objektov NKP. **Skrinky s prípojkami rôznych inžinierskych sietí nie je prípustné umiestňovať na hlavnej (uličnej) fasáde objektov PZ Gelnica.** V odôvodnených prípadoch bude individuálne posúdená možnosť umiestnenia spoločných skriniek sieťových vedení (napr. RIS elektro-skriniek) v kompozične neutrálnych polohách na hladkých fasádach objektov kat. B a C - ich rozmery je nutné vždy minimalizovať, a povrchovo farebne zjednotiť s fasádou.
4. Na technické zariadenia (el. rozvádzače, plynomery a pod.) aplikovať farebnú úpravu, ktorá nebude pôsobiť rušivo, kontrastne, ani nebude vytvárať farebné akcenty na príslušných fasádach. Na rozvody inštalácií (plynu, ústredného kúrenia) je potrebné aplikovať zhodnú (totožnú) farebnú úpravu s konštrukciou, popri ktorej sú vedené – príp. mierne farebne odlišenú od podkladu (metóda „tón v tóne“).
5. Umiestňovať technické skrinky / zariadenia sieťových vedení v priestore ulice či námestia, na chodníkoch či v zelených pásoch je nežiaduce – v línii chránených charakteristických pohľadov interiéru PZ a na historických chodníkoch je to zásadne **neprípustné**. Je žiaduce takéto zariadenia umiestňovať pod terénom, v minimálnom počte.
6. Umiestňovať veľkorozmerné technické zariadenia telekomunikačných a iných spoločností (vysielače, vykryvače, zosilňovacie stanice, veľkokapacitné antény a satelitné zariadenia a pod.) alebo veľkokapacitné energetické zariadenia (fotovoltické elektrárne, solárne panely, veterné turbíny a pod.) na objekty, technické nosiče a na priestranstvá v PZ je neprípustné.
7. Individuálne technické zariadenia (slnečné kolektory, fotovoltické články, satelitné a iné antény a pod.), je možné osadzovať na objekty v území PZ iba v plošne malom rozsahu a iba v polohách pohľadovo neprístupných z verejných priestranstiev. **Umiestniť slnečný**

kolektor, fotovoltaický článok, satelit a pod. v polohe, orientovanej do námestia alebo priestoru ulíc v území PZ, je neprípustné.

Pre umiestňovanie fotovoltaických zariadení platí *Metodická inštrukcia PÚ SR*, platná od 15.10.2012.

8. **Umiestnenie exteriérových súčastí klimatizácie a vzduchotechniky je nežiaduce.** Súčasti týchto systémov je potrebné prednostne umiestňovať v budove a riešiť ich ako súčasť ich konštrukcie. V odôvodnených prípadoch je možné exteriérové umiestnenie týchto zariadení v polohách, pohľadovo neprístupných z verejných priestranstiev.
9. Je potrebné odstraňovať / premiestňovať jestvujúce **satelitné či anténne zariadenia**, osadené na uličných fasádach či uličných častiach striech objektov v PZ, ktoré devalvujú historické uličné interiéry.

G.7.6. Požiadavky pre oplotenia, oporné a vyrovnávacie múry

Oplotenia sú funkčno-účelovými prvkami pamiatkového územia a ich hmotovo - objemové, tvarové, materiálové a farebné riešenie, rovnako ako priebeh a umiestnenie musí rešpektovať pamiatkové hodnoty PZ.

1. Nové oplotenia realizovať s ohľadom na miesto ich situovania, s preferovaním ľahkých konštrukcií z tradičných materiálov (drevené doskované alebo latkové, kovové, kované) s možnosťou ich primeranej kombinácie so súčasnými ušľachtilými, tvarovo a farebne neutrálnymi stavebnými materiálmi, prípadne s uplatnením plotových výplní na nízkej podmurovke. Výška oplotenia sa má prispôbiť miestnym tradíciám.
2. **Nové oplotenia nerealizovať z katalógových výrobkov pseudo-historických tvarov a foriem**, ktoré falšujú pamiatkové hodnoty PZ. Taktiež sú neprípustné oplotenia z rôznych katalógových betónových pohľadových tvaroviek (aj rôzne rustikalizovaných) v režnej, teda **neomietanej** úprave, aj oplotenia z tzv. gabiónov. Oplotenia z betónových a obdobných tvaroviek je nutné povrchovo upravovať jadrovou, hrubo hladenou, najvhodnejšie len zatieranou omietkou bez farebných náterov.
3. **Jestvujúce historické oplotenia** v PZ: umelecko-remeselne náročnejšie (kované, liatinové, pletivové), a autentické historické pilierové murované oplotenia - zachovávať, udržiavať a vhodne regenerovať. Zánik hodnotných a autentických plotov je nežiaduci, u objektov NKP neprípustný.
4. Odstrániť, nahradiť, resp. napraviť existujúce nevhodné oplotenia na území PZ - predovšetkým oplotenia z tvarovaných plechových dielcov či neomietaných betónových tvaroviek.
5. **Oplotenie z drôteného pletiva** a stĺpikov (drevených či masívnych betónových) sa považuje za akceptovateľné, ale vhodné viacmenej IBA pre záhradné časti domov v PZ .
6. **Drevené vertikálne latované a plné doskované oplotenie** je vhodné celoplošne v rámci PZ - pre záhradné časti a banické domy v okrajových častiach PZ. Zároveň je možné v týchto častiach - po individuálnom posúdení KPÚ - použiť aj **archaické formy oplotení**: ohrady z drevených žrdí na drevených stĺpikoch.
7. **Murované oplotenie** realizovať len v adekvátnej výške a IBA v historicky opodstatnených polohách – spravidla v polohe medziparcelačných línií a na uliciach, kde to je v tradícii.
8. **Medziparcelačné múry** zachovať, udržiavať a podľa možností regenerovať. Zachované historické medziparcelačné múry nie je prípustné nahrádzať novým oplotením iného druhu.
9. **Oporné a vyrovnávacie múry** na v okolí farského kostola, na uliciach a pri spojovacích chodníkoch, teda **na verejných priestranstvách - realizovať výhradne z lomového /**

štípaného kameňa, z lokálnych zdrojov (hornín), murovaného v skladbe riadkovej, príp. kyklópskej a v **režnej neomietanej úprave**. Najvhodnejšie je murovanie vo výraze suchého kladenia kamenného muriva.

10. **Oporné a vyrovnávacie múry vo svahoch pri domoch**, v záhradách a na bočných uliciach je žiaduce realizovať podľa vyššie uvedeného **bodu 9**. Prípustné je realizovať tieto múry aj z tehlového muriva či betónových tvárnic – ale **vždy s omietanou hrubšou režnou povrchovou úpravou**. Výšku a celkové rozmery týchto konštrukcií minimalizovať a dbať na vhodné odvedenie zrážkovej vody z ich okolia.
11. Ponechávať oplotenia, plotové piliere, oporné i vyrovnávacie múry murované / skladané z pórobetónových a iných priemyselne vyrábaných katalógových produktov **v režnej (neomietanej) úprave je neprípustné na ploche PZ** – režný povrch týchto výrobkov nezodpovedá pamiatkovej hodnote a tradícii územia PZ Gelnica.
12. Na ploche celej PZ nepoužívať **gabiony** v uličnom priestore / interiéri, ani na ohradzovanie parciel / pozemkov al. ich častí. V obmedzenom rozsahu je možné gabióny použiť IBA pre nevyhnutné spevňovanie narušených svahov. Pre **terasové úpravy záhrad** v strmšom teréne užívať nízke múriky z **prírodného kameňa z lokálnych zdrojov**.

Vhodné príklady oplotenia v Pamiatkovej zóne Gelnica

Nevhodné príklady oplotenia v Pamiatkovej zóne Gelnica

G.7.7. Prvky drobnej architektúry a ostatné vybavenie

Prvky drobnej architektúry a ostatného vybavenia (napríklad celoročné stánky, kiosky, telefónne búdky, picie fontánky, svietidlá, lavičky, koše, informačné zariadenia, stojany na bicykle, nádoby mobilnej zelene...) uplatniť ako dotvárajúce prvky uličného interiéru.

1. Pri návrhu prvkov drobnej architektúry vychádzať z tradičných tvarov, foriem, materiálov a ich farebnosti (kameň, drevo, kov, sklo...). Prvky navrhovať vo forme kontextuálneho alebo neutrálneho novotvaru, prípadne ako kópie miestnych historických predlôh.
2. Prvky drobnej architektúry a ostatného vybavenia najmä na ploche Banického námesta musia svojím významom a formou aktívne umocňovať uličný interiéru, bez porušenia jeho

- mierky a väzieb na pamiatkové hodnoty PZ – nesmú predstavovať rušivý (dominantný, kontroverzný alebo príliš kontrastný) prvok v historickom prostredí.
3. Pri situovaní prvkov drobnej architektúry v uličnom interiéri prihliadať na ich funkčnosť a ich počet minimalizovať.
  4. Existujúci mestský mobiliár (lavičky, odpadkové koše a ostatné prvky mobiliáru) udržiavať v dobrom prevádzkovom a estetickom stave.
  5. V pamiatkovom území nemajú byť umiestňované mobilné objekty cudzorodej povahy, napr. chladiarenské boxy, chladničky prevádzok, typizované garáže, sezónne prístrešky, katalógové typizované kiosky a bunky. Umiestnenie technicky nevyhnutných zariadení je možné pripustiť mimo verejne prístupných priestorov a chránených pohľadov interiéru PZ.

G.7.8. Požiadavky pre umiestnenie nových umeleckých diel a artefaktov

1. Prípadné nové umelecké diela a artefakty uplatniť ako dotvárajúce prvky uličného interiéru a len v minimálnom rozsahu, ktorý nenaruší pamiatkové hodnoty PZ a významovo-priestorové väzby medzi týmito objektmi navzájom. Nové umelecké diela a artefakty realizovať v ušľachtilom materiáli a na vysokej umeleckej úrovni.
2. V uličnom interiéri PZ neumiestňovať umelecké diela a artefakty, ktoré sú pre toto kultúrne prostredie svojím charakterom alebo povahou nevhodné (diela nízkej umeleckej úrovne, cudzoročné či proporčne nevhodné) – s výnimkou krátkodobých výstav, happeningov, podujatí a pod..
3. V prípade zvýšeného počtu navrhovaných nových umeleckých diel a artefaktov na ploche PZ Gelnica bude potrebné, aby mesto vypracovalo **Generel umiestňovania výtvarných diel a drobnej architektúry**, ktorý koncepčne zhodnotí možnosti umiestňovania nových trvalých umeleckých diel a artefaktov - a to minimálne v rozsahu Banického námestia. Účelom generelu je zadefinovať vhodné miesta pre nové diela a prvky, rámcovo určiť ich parametre tak, aby nedochádzalo ku konfúzii priestorových a významových vzťahov medzi novými prvkami navzájom, ako aj v kontexte s kvalitami a pamiatkovými hodnotami historického prostredia PZ Gelnica
4. Na ploche, resp. objektoch Lutherovho námestia je možné umiestniť 1 umelecké dielo / pamätník (500. výročie reformácie) vo forme tabule či prístenného pamätníka vo vhodne akcentujúcej polohe a s ohľadom na pam. hodnoty jednotlivých NKP a ich výrazu / kompozície. Umiestnenie voľne stojacej (dominantnej) plastiky či iného umeleckého objektu v stredovej časti námestia je nevhodné vzhľadom na charakter námestia.
5. Historické umelecké diela, artefakty a pamätné tabule sú súčasťou autentického obrazu sídla a sú predmetom ochrany pamiatkového územia.

G.7.9. Požiadavky pre osvetlenie verejných priestorov, iluminácia objektov

Osvetlenie uličných interiérov je primárne funkčno-účelovým prvkom a svojím stvárnením môže byť aj výrazným estetickým či architektonickým doplnkom ulice.

1. Pri novom riešení verejného osvetlenia je vhodné vychádzať z archívnej obrazovej dokumentácie, nadviazať na miestne historické formy a použiť ich kópiu, revokáciu alebo parafrázu. Druhou možnosťou je navrhnutie, resp. použitie novodobého typu svietidla – vo forme neutrálneho novotvaru v striedanej forme.
2. Realizáciu prvkov verejného osvetlenia – druh, typ, veľkosť, tvar, materiál a iné podstatné charakteristiky prispôbiť danostiam jednotlivých ulíc či priestranstiev a umiestňovať ich v tradičných nekolíznych polohách.

3. Jestvujúce stožiarové osvetlenie námestia a Hviezdoslavovej ulice - strohého priemyselného dizajnu - je neadekvátne v kontexte pamiatkových hodnôt PZ a cieľovej kvality obrazu uličných interiérov PZ. V budúcnosti, preto bude v budúcnosti vhodné revidovať typológiu a výraz tohto osvetlenia, v zmysle bodov 2. a 3.
4. V pamiatkovom území je žiaduca večerná iluminácia len najvýznamnejších verejných objektov. Iluminácia musí byť rovnomerná, primeranejšie nerušivejšie (prirodzenejšie) intenzity i farebnosti a fasády musí prezentovať koncepčne ako jeden celok, resp. zohľadniť jej architektonickú kompozíciu – bez vytvárania zbytočných farebných a svetelných akcentov. Iluminácia jednotlivých meštianskych či banických domov je neprípustná.

G.7.10. Požiadavky pre regeneráciu povrchov komunikácií a verejných priestranstiev

1. Úprava verejných plôch, priestranstiev a komunikácií má zodpovedať historickej povahe PZ Gelnica.
2. **Zachovať a regenerovať vyvinutý pozdĺžny a priečny profil jednotlivých ulíc** a korigovať ho na miestach, kde došlo v ostatných desaťročiach k neadekvátnemu navýšeniu terénu alebo k zlému vyspádovaniu povrchov (asfaltu), ohrozujúcemu stavebno-technický stav súvisiacej zástavby (spôsobujúcemu ich zavlhanie). Zároveň je nutné rešpektovať historické nivelety existujúcich historických vstupov do objektov. Na uliciach, kde chodník vedľa cesty nie je historicky vyvinutý (preukázaný), zachovávať tento princíp.
3. Návrhy nových dláždených plôch musia mať svoje historické opodstatnenie a musia sa opierať o výsledky poznania územia.
4. **Pri dláždených plochách uplatňovať prírodné materiály, tradičné spôsoby kladenia, raster, tvar, veľkosť a pod..** Pri nových dlažbách uprednostňovať neutrálnu farebnosť a vyhýbať sa neopodstatneným geometrickým vzorom v kladení. Betónovú skladanú (zámkovú) dlažbu nie je žiaduce používať na úpravy povrchov verejných priestranstiev, ciest alebo chodníkov, v zásade je však akceptovateľná vo dvoroch a nádvoříach mimo verejných budov, ktoré sú NKP - ako finančne menej náročná alternatíva prírodného kameňa.
5. Povrch vozoviek, určených pre motorovú a cyklistickú dopravu, je alternatívne možné s ohľadom na osobitné nároky realizovať aj z iných ako tradičných materiálov - napr. živý povrch, minerálny betón, makadam, mlat - zhutnené vrstvy štrku, kalené sprašou / ílom.
6. Zadné dvory sprístupňujúce uličky, banické chodníčky, nespevnené prístupy k pozemkom pri železnici - ponechávať v nespevnenej zatravnenej úprave - v prípade nevyhnutnosti ich povrch spevniť iba mlatovou úpravou (kalenou sprašou / ílom), štrkovou úpravou, šlapákmi a soliternými kamennými schodiskovými stupňami, v odôvodnených prípadoch aj zatravnovacími tvárniciami.
7. **Každá historická dlažba je pamiatkovou hodnotou pamiatkového územia a je potrebné ju zachovať - platí to najmä pre travertínové chodníky** (a ich súčasti - obrubníky, odvodňovacie kusy, schodiskové stupne) **z masívnych platní** (prezentované, aj dnes už prekryté pod novodobou povrchovou úpravou), kamenú dlažbu z menších kociek **tzv. mačacie hlavy** (napr. na spojovacích uličkách), či dlažby z pieskovcových a iných kamenných platní.
8. Ostatné konštrukcie v rovine dlažby, najmä: kryty kanálov, mriežky kanalizačných vpustí, kovové mreže okolo stromov a pod. sa považujú za rovnocennú súčasť úpravy povrchov PZ. V prípade individuálnej pamiatkovej hodnoty týchto objektov je potrebná ich ochrana a regenerácia. Nové doplnky dlažby – vpuste, kovové mreže okolo stromov a pod. majú

byť riešené ako kovové, tvarované na základe historických analógií, bez použitia nevhodných prefabrikovaných alebo typizovaných prvkov a cudzorodých materiálov.

9. Minimalizovať situovanie a rozsah technickej infraštruktúry v spevnených povrchoch a v zeleni - v nevyhnutných prípadoch ich vizuálne eliminovať.

G.8 Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene

G.8.1. Všeobecné požiadavky pre celé pamiatkové územie

1. Zachovať, udržiavať a obnovovať nosné prvky systému zelene pamiatkového územia. **Zachovávanie a regenerácia historickej zelene je rovnocennou súčasťou pamiatkovej ochrany.**
2. Nosnými prvkami systému zelene v PZ Gelnica sú:
  - a) **uličné aleje** v samostatných výsadbových misách alebo v líniových zelených pásoch;
  - b) **sadovnícky upravené plochy v uličnom interiéri, parkové plochy;**
  - c) plošná a priestorová **porastová štruktúra dvorov a záhrad;**
  - d) **solitérne vzrastené / dominantné stromy;**
3. Považovať plošnú aj priestorovú porastovú štruktúru za špecifický kompozičný prvok živej podstaty, narastajúci a odumierajúci, ale obnoviteľný, **v súlade s Florentskou chartou.** Priznať zeleni pri zásahoch do urbanistickej štruktúry PZ vývojom získané miesto a postavenie.
4. Udržiavať a uplatňovať zeleň ako doplnkový prvok vyvinutej urbanistickej štruktúry a pri obnove rešpektovať jej hmotovú podriadenosť architektúre.
5. Zohľadniť pri obnove zelene základný fakt, že plnohodnotné uplatnenie jednotlivých drevín v ploche aj v priestore je dosiahnuteľné len v časovo dlhodobom horizonte.
6. Udržiavať proporčné pomery porastovej štruktúry a architektúry a trvalo ich zabezpečiť výberom vhodných rastlinných druhov do výsadiieb pri obnove, pravidelnou údržbou a starostlivosťou.
7. Udržať tradičný charakter, sortiment a porastovú štruktúru zelene v PZ, nevnášať do úprav novodobé a netradičné prvky, cudzokrajné dreviny a materiály. Preferovať výsadbu ovocných stromov, typických pre prostredie PZ.
8. Uprednostniť pri výsadbách v PZ **dreviny domáceho pôvodu** a z cudzokrajných len tie, ktorých vzhľad a tvar je domácim druhom podobný. V sadovníckych úpravách uprednostňovať **listnaté dreviny** pred ihličnatými drevinami, ihličnaté dreviny uplatniť len výberovo a ako doplnkové.
9. Zvýšiť a trvalo zabezpečiť systematickú údržbu všetkých parkovo upravených plôch a prezentovať okrem iných funkcií aj estetické pôsobenie zelene v zastavanom území.
10. Hodnotné solitérne stromy a skupiny stromov zachovať a udržiavať ich v dobrom zdravotnom a estetickom stave, dbať o ich systematickú pravidelnú údržbu, pri náhrade dožitých jedincov uplatniť zásadu zachovania druhového zloženia.
11. Postupne odstraňovať z verejných priestranstiev a záhrad nevhodné výsadby drevín (smrek, tuje, a iné ihličnany), netypických pre prostredie PZ a postupne ich nahrádzať domácimi listnatými druhmi, ktoré sú typické pre dané prostredie a daný vegetačný stupeň.
12. Odstrániť alebo vizuálne eliminovať v polohách pohľadovo prístupných z, resp. na verejných priestranstvách drobnú utilitárnu architektúru, ktorá nemá opodstatnenie

a pôsobí v prostredí rušivo. Vhodné je najmä ozeleňovanie tejto architektúry popínavou zeleňou (brečtan, zemolez, skalník), prípadne výsadbou vhodných drevín tam, kde zeleň úplne absentuje.

13. **Plochy dvorov a záhrad zachovať a udržiavať vo forme otvorených priestranstiev.**
14. V blízkom okolí sakrálnych stavieb, ale aj ostatných budov je potrebné zachovať čisté trávnaté plochy bez krovitej a stromovej zelene. Vzrastená zeleň by totiž mohla narúšať základy stavby koreňmi a upchávať dažďové žľaby padajúcimi listami.
15. Pravidelne z celej plochy PZ **odstraňovať náletové dreviny**, najmä invázy druhov ako: napr. pohánkovec čínsky, agát biely, javorovec jaseňolistý, pajaseň žliazkatý.
16. Pre identifikované plochy historickej zelene platia podmienky a odporúčania, uvedené v prílohe 5.2.7 - Tabuľka historickej zelene (v grafickej časti Zásad).
17. **Reziduálne plochy trávnikovných pásov** pri cestách, na vedľajších uličkách a pred domoradiami, ktoré dotvárajú tradičný obraz priestorov PZ a v kontakte s ňou, je žiaduce ponechať ako trávnik a nenahrádzať ich dlažbou.

G.8.2. Požiadavky pre zeleň dvorov a záhrad historickej obytnej zástavby - pri meštianskych a banických domoch a pri vilách

1. Vychádzať pri úprave dvorov a záhrad z historického vývoja a funkčno-účelového princípu uplatnenia zelene.
2. Rešpektovať v dvoroch a záhradách voľne priame pokračovanie prechodových alebo prejazdových chodieb / traktov objektov.
3. Prispôbovať a v primeraných pomeroch udržiavať istú premenlivosť úprav dvorov a záhrad vo väzbe na ich konkrétne aktuálne využívanie.
4. Nenahrádzať plochy dvorov a záhrad zástavbou (okrem možnosti regenerácie zástavby podľa iných kapitol) a udržiavať jej plošné a priestorové zastúpenie v urbanistickej štruktúre PZ.
5. Pri sadovníckych úpravách uplatňovať dreviny s prirodzeným habitom korún, vo voľných tvaroch, v prevažnom zastúpení drevín domáceho pôvodu. **Zakrpatené kultivary a prísne tvary korún sú nežiaduce, rovnako ako líniové výsadby ihličnanov (tují a pod.).** Prevažné zastúpenie majú tvoriť listnaté, ovocné (úžitkové) a okrasné dreviny. Za nevhodné sadovnícke úpravy treba považovať aj okrasné skalky a im podobné populárne sadovnícke formy cudzorodej povahy a neprimeraných rozmerov.
6. **Predzáhradky** a dvorové časti upravovať tradičnou formou - kombináciou trávnik, jednoduchého spevnenia komunikačných trás a pestovaním pôvodných pestovateľských foriem – kvetinové záhony trvaliek a letničiek, prípadne okrasných krov s voľným prirodzeným habitom.
7. Menej estetické drobné stavby hospodárskeho charakteru a provizórne oplotenia je možné prekryť popínavou zeleňou (brečtan, pavinič).
8. Pre zachovanie a rehabilitáciu charakteru záhradných plôch na celom území PZ je nutné cielene zachovávať alebo obnoviť vzrastenú zeleň. Paušálne sa dá optimálne stanoviť **cieľová minimálna potreba troch jedincov listnatej vzrastenej dreviny** (viď kap. G.8.3, bod 5.) na voľnej ploche typickej záhrady o výmere cca 200 m². Táto požiadavka bude sledovaná najmä pri komplexnejších úpravách dvorov a záhrad a optimálne upravená podľa výmery a charakteru konkrétnej záhrady / dvora.

G.8.3. Všeobecné požiadavky pre realizáciu výsadiieb a ošetrovanie zelene

1. **Náhradné výsadby** je potrebné realizovať vzrastenejšími stromami s obvodom kmeňov minimálne 14 – 16 cm kvôli rýchlemu sadovníckemu efektu a skorej náhrady porastovej hmoty. V uličných stromoradiach by mali byť vysádzané stromy s obvodom kmeňov minimálne 16 – 18 cm, s korunou založenou vo výške 2,5 m kvôli zabezpečeniu pochôdnosti pod korunami.
2. Trávnaté plochy a ostatné voľné plochy, na ktorých sa nachádzajú dreviny, nie je žiaduce spevňovať, zhutňovať a ani ináč zmenšovať ich plochu (zástavba, vedenie inžinierskych sietí, výstavba cestných komunikácií, chodníkov), aby bol zabezpečený dostatočný priestor pre rast a vývin stromov. Zároveň **pri pokládkach inžinierskych sietí** je nevyhnutné výkopy podzemných vedení realizovať mimo ochranný koreňový priestor stromov (min. 2,5 m od päty kmeňa) a trvalo dbať na ochranu koreňového systému stromov (ručné kopanie).
3. Pri zásahoch do porastov a zelených plôch dodržiavať podmienky v zmysle normy **STN 83 70 10 – Ochrana prírody; ošetrovanie, udržiavanie a ochrana stromovej vegetácie**. Stromovú zeleň je potrebné odborne arboristicky ošetrovať, rešpektovať ochranný koreňový priestor stromov, kde sa musia plochy zachovať bez zásahov do terénu. **Nie je prípustné** bezdôvodne zosadzovať koruny vrastených stromov – vykonávať orez hlavných kostrových konárov (priemer väčší ako 10 cm) na kmeň (dekapitácia stromov), čím by sa stromy výrazne poškodili a skrátila ich životnosť.
4. Je potrebné pri novej výsadbe **používať dreviny domáceho pôvodu (autochtónne)** – regionálne typické a ich farebné a tvarové kultivary, prípadne také cudzokrajné (introdukované) dreviny, ktoré sú habituálne podobné domácim drevinám. Prevažné zastúpenie vo výsadbách majú tvoriť listnáče (min. 75 %) a doplnkovo môžu byť doplnené o ihličnany (max. 25 %) s výnimkou smrekov a tují, ktoré sú pre územie PZ sadovnícky nevhodné.
5. V rámci novej výsadby sú vhodné ako **kostrové dreviny** napríklad tieto druhy: **lipa, javor, buk, pagaštan, orech**; a ako **doplnkové dreviny**: **jaseň, vŕba, breza, borovica (čierna, lesná, hladká), jedľa (nordmannova, srienistá)**; ako **úžitkové dreviny do záhrad**: **jabloň, hruška, čerešňa, slivka, moruša** a ich kultivary ako okrasné dreviny.
6. Priebežne udržiavať jednotlivé alejové stromy bez kmeňového obrastu, udržiavať podchodnú výšku podkorunia alejových stromov a zabezpečiť dostatočné podmienky pre zdravý rozvoj jednotlivých drevín v uličných interiéroch.

G.9. Požiadavky a odporúčania na ochranu obrazu mesta

- silueta, panorámy, pohľady, dominanty -

1. **Zachovať, chrániť a regenerovať charakteristické pohľady, siluetu, panorámu a vnútorný obraz pamiatkového územia, ktoré sú prezentované :**
  - a. v chránených diaľkových pohľadoch na pamiatkové územie;
  - b. v chránených pohľadoch z interiéru PZ na krajinný obraz;
  - c. v chránených charakteristických pohľadoch v interiéri PZ.
2. Nenarušiť siluetu a panorámu pamiatkového územia, ani vizuálny obraz historických dominant, a to najmä v chránených diaľkových pohľadoch výstavbou nových výškových a objemových dominant, nadstavbami jestvujúcich objektov, umiestňovaním veľkoplošnej reklamy, vzdušnými vedeniami, nevhodnými výsadbami a pod..

3. V predpolí diaľkových pohľadov sa navrhuje v prípade novej výstavby regulovať absolútnu výšku stavieb a ich umiestnenie tak, aby ostal zachovaný neprerušovaný súvislý pohľad na zástavbu PZ - alebo minimálne na jej jestvujúce výškové dominanty.
4. V chránených pohľadoch z interiéru PZ na krajinný obraz zachovať voľné priehľady do krajiny, neúmerne nezvyšovať výškovú hladinu zástavby v línii týchto pohľadov, a zároveň v ich línii obmedziť negatívne pôsobenie reklamných zariadení a zariadení technickej infraštruktúry.
5. **Na ploche PZ nevytvárať nové priestorové a výškové dominanty, ani nekontextuálne akcenty alebo dominantné farebné kontrasty pri finálnych úpravách jestvujúcich objektov a novostavieb.**
6. Pri návrhoch novostavieb a úprav objektov mimo územia PZ, predovšetkým v polohách, ktoré sa aktívne uplatňujú na obraze mesta v krajine, je žiaduce tvorivým spôsobom využívať regionálne urbanistické i architektonické princípy a tvaroslovie, a vždy je nutné harmonicky osadiť stavbu do existujúceho kontextu sídla. **Nová stavba sa nesmie svojím pôsobením negatívne alebo dominantne presadzovať na úkor prostredia a charakteristík PZ Gelnica.**
7. Mimo územia PZ, v kontakte s ňou - v kompetencii stavebného úradu - je dôležité **regulovať farebnosť bytových domov** pri ich komplexnom zatepl'ovaní či fasádnych úpravách - a to za účelom jednotnej farebnosti susediach bytoviek, v tlmenej neutrálnej farebnosti bez vytvárania nekontextuálnych farebných aj kompozičných akcentov - a to vo všetkých relevantných pohľadoch na územie PZ a pohľadoch z PZ (z veže Radnice) do krajiny. Obdobne je žiaduce konať aj pri úpravách rodinných a historických domov vo vizuálnom kontakte s priestormi PZ, **pri zateplení zároveň neosekávať historické súdržné tvaroslovie fasád** (rímsy, šambrány a pod.) na všetkých historických objektoch na území Mesta.
8. Návrhy umiestňovania veľkoobjemových alebo výškových objektov v priestore definovaných chránených pohľadov a priehľadov je nevyhnutné overovať na podklade priestorovo exaktných vizualizácií v rámci dotknutého chráneného pohľadu, resp. priehľadu.
9. Odporúča sa podporovať vizuálnu atraktivitu krajinného obrazu sídla aj na diaľkových pohľadoch a priehľadoch, neevidovaných v Zásadách ako chránené, či na vyhlídkach v širokom extraviláne sídla - napr. pod Špicatým vrchom.
10. Je potrebné zachovať vizuálne prepojenie historického jadra mesta s jeho krajinárskym (neurbanizovaným / montánnym) zázemím. V tejto súvislosti sa odporúča chrániť a **podporovať brehovú zeleň v okolí vodných tokov** - najmä na brehoch koryta Hnilca. Prírodzene meandrujúce vodné toky nie je žiaduce výraznejšie meniť či regulovať. Zároveň je v rámci územného plánovania nežiaduce zastavovať alebo dopravnými či technickými stavbami narušovať svahy vo vizuálnom kontakte s historickým jadrom - v priehľadoch do krajiny B1-B5.
11. Odporúča sa chrániť a podporovať ostatné hodnotné štruktúry sídelnej a krajinnej zelene v katastri mesta - v jeho strede predovšetkým sady a remízky na svahoch priľahlých kopcov (Pod hruškou, Légy a od obce Háj), ďalej aleje pri komunikáciách na Hlavnej, Slovenského ul., v areáli nemocnice, aj na Baníckom námestí.
12. Na ploche celého sídla sa odporúča dôsledne zachovávať, udržiavať a regenerovať **historické banské cestičky a chodníky** ako jednu z najvýznamnejších súčastí komplexu hodnôt montánnej krajiny Mesta. Azda najvýraznejšiu haldu v katastri mesta - **haldu smerom na Slovenské Cechy** - sa odporúča v tomto zmysle zachovať a **prezentovať ako autentické banské dielo** – neoddeliteľnú súčasť dejín Mesta.

G.10. Požiadavky na zachovanie a prezentáciu archeologických nálezísk

1. Na území PZ Gelnica sa predpokladajú hnutelné a nehnuteľné archeologické nálezy. Na základe poznania vývoja mesta možno opodstatnene na danom území predpokladať výskyt archeologických nálezov predovšetkým z doby bronzovej, veľkomoravskej, stredoveku a novoveku. Špecifické nálezy, spojené s baníckou a hutníckou činnosťou zo všetkých historických období (od *chalkolitu* do zač. 20. stor.), sa predpokladajú prakticky na celom území katastra Mesta. Z toho dôvodu **je možné celé územie PZ Gelnica a eventuálne aj celé katastrálne územie Mesta považovať za potenciálne archeologické nálezisko**, prípadne náleziská. Preto akékoľvek zásahy do terénu s predpokladaným výskytom archeologických nálezov, či už stavebnou činnosťou, terénnymi úpravami alebo hospodárskou činnosťou, vyžadujúcou si zemné práce, sú podmienené nevyhnutnosťou vykonať pamiatkový archeologický výskum, ktorého podmienky určí KPÚ v osobitnom rozhodnutí.
2. Navrhovateľ stavebnej činnosti alebo hospodárskej činnosti, vyžadujúcej si zemné práce, predloží svoj zámer KPÚ, ktorý na jeho základe posúdi možnosť, prípadne hrozbu narušenia archeologických nálezov a nálezísk. Pokiaľ bude zámer vyhodnotený ako potenciálny zásah do archeologického náleziska, platí postup podľa bodu 1.
3. **V prípade komplexnej obnovy** kultúrnej pamiatky vykonať pamiatkový archeologický výskum pred začatím spracovania projektovej dokumentácie. Archeologickým výskumom sa zisťujú nové poznatky o vzniku, stavebnom vývoji a charaktere kultúrnej pamiatky, ktoré možno zahrnúť do projektovej dokumentácie a výslednej prezentácie obnovovanej kultúrnej pamiatky.
4. **V prípade výstavby inžinierskych sietí** v dotyku s nehnuteľnými archeologickými nálezmi je nutné postupovať pri výstavbe tak, aby došlo k čo najmenšiemu úbytku hmoty z torza historickej konštrukcie. Primárne sa odporúča pokládka mimo nehnuteľného nálezu, prípadne ponad zachovanú „korunu“ muriva alebo pretlak popod základovú škáru v prípade, že je to technicky vykonateľné. V inom prípade je možné urobiť minimálny prierez do konštrukcie muriva, avšak až po posúdení situácie zodpovedným pracovníkom KPÚ.
5. **Spôsob, rozsah a forma prezentácie** archeologických nálezov, objavených pamiatkovým archeologickým výskumom, sa určí individuálne, na základe výsledkov výskumu, povahy a stavu zachovania nálezu.
6. **V prípade nepredvídaného nálezu** je stavebník povinný postupovať v zmysle § 127 stavebného zákona, nález ihneď ohlásiť a urobiť nevyhnutné opatrenia na jeho ochranu, pokiaľ o ňom nerozhodne stavebný úrad po dohode s orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu alebo Archeologickým ústavom SAV. Podľa § 40 odseku 11 pamiatkového zákona Pamiatkový úrad SR rozhodne o poskytnutí nálezného a poskytne nálezcovi nálezné až do výšky 100% hodnoty nálezu. Hodnota nálezu sa určí znaleckým posudkom.

G.11. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt

1. Zachovať kultúrne hodnoty nehmotnej povahy, viažuce sa na historické osobnosti, zachované historické topografické názvoslovie a dejinné udalosti i tradície Mesta. Je žiaduce vytvárať podmienky pre ich vhodnú prezentáciu a popularizáciu.
2. Je žiaduce, aby Mesto GELNICA **utvorilo evidenciu pamätihodností** obce a vytváralo vhodné podmienky pre ich ochranu, poznávanie, obnovu a prezentáciu.
3. Je žiaduce aby Mesto GELNICA zriadilo **mestský depozit** pre uchovávanie hodnotných architektonických, umelecko-remeselných a iných hodnotných historických prvkov, detailov a artefaktov z prostredia mesta i širšieho okolia, teda perspektívne aj z Mníška n. Hn., Jakloviec, Švedlára, Nálepkova, Krompách, Sloviniek a i.
4. **Banské portály** či vstupy do štôlní na území Mesta sa dôrazne odporúča obnovovať / upravovať v kontexte ich architektonicko-historickej hodnoty, resp. podľa hodnoverných stavebno-historických analógií. Nedávno realizované úpravy viacerých portálov kamenným obkladom v skladbe falošného *kyklópskeho* muriva sú v tomto kontexte **nehodné**, falšujúce historicky autentický výraz banských portálov.
5. **Historické budovy mimo územia PZ**, teda v kompetencii stavebného úradu - **dokumentovať pred asanáciou a výraznými prestavbami**, dbať na farebnosť pri zateplovaní bytových v okolí PZ aj menších autentických historických domov vo vizuálnom kontakte s PZ, ako aj na historických uliciach v časti Legy. Najhodnotnejšie a autenticky zachované objekty, dokumentujúce banickú a meštiansku architektúru a banské technické diela (štôlne, šachty, príp. aj haldy), je žiaduce navrhovať za NKP. Pri týchto snahách a aktivitách **KPÚ Košice na žiadosť Mesta, miestnych občianskych združení alebo konkrétnych vlastníkov objektov poskytuje bezplatnú ODBORNO - METODICKÚ POMOC.**

G.11.1. Pamätihodnosti mesta

Podľa § 14 odseku 4 pamiatkového zákona: *Obec môže rozhodnúť o utvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce. Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnutelných vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Zoznam evidovaných pamätihodností obce predloží obec na odborné a dokumentačné účely KPÚ; ak ide o nehnuteľné veci, predloží zoznam aj stavebnému úradu.*

Objekty, ktoré zatiaľ nie sú evidované v ÚZPF ako národné kultúrne pamiatky, môžu byť rovnako potenciálnymi nositeľmi pamiatkových hodnôt, zhodnocovaných v rámci možností a kritérií miestnych, resp. regionálnych. Ide často o objekty s historickými, kultúrnymi, spoločenskými, umelecko-remeselnými, architektonickými a inými hodnotami, späté s dejinami lokality, často aj v širšom regionálnom, príp. nadregionálnom význame. Sú späté predovšetkým s historickou pamäťou lokality a prepojené s historickými osobnými väzbami na konkrétne rody, rodiny a jednotlivcov, udalosti a miesta v lokalite, často v úzkej spätosti s individuálnymi osudmi celých generácií miestnych obyvateľov, pre ktorých predstavujú jedinečné a osobitné hodnoty. Kvôli perspektívnemu zabezpečeniu ich právnej a praktickej ochrany je možné ich v budúcnosti vo vybraných prípadoch zapisovať aj ako národné kultúrne pamiatky do ÚZPF. Ako alternatívna a promptná možnosť istej ochrany na úrovni obce sa považuje a osvedčuje zapisovanie takýchto neevidovaných hodnotných objektov do tzv. **zoznamu pamätihodností obce**, čo umožňuje citovaný § 14 odsek 4 pamiatkového zákona. Je však potrebné stanoviť

konkrétne podmienky ich ochrany a prezentácie vo všeobecne záväznom nariadení obce, schválenom obecným zastupiteľstvom, za možnej a predpokladanej odbornej spolupráce KPÚ. Pri uvedenom postupe sa predpokladá tiež pozitívna spolupráca obce s vlastníkmi objektov, a angažovanosť obyvateľov mesta aj miestnych občianskych združení.

G.12. Prezentácia pamiatkového fondu PZ GELNICA

1. Súčasťou komplexnej ochrany pamiatkového fondu *PZ Gelnica* je aj vhodná prezentácia pamiatkového fondu „*in situ*“, teda v teréne / krajine, ale tiež formou propagácie v printových, audiovizuálnych a iných médiách.
2. Je potrebné propagovať pamiatkový fond PZ Gelnica, ale aj pamiatkové hodnoty celého územia Mesta, hodnoty montánnej – kultúrnej krajiny Gelnice s jej baníckou i kovospracujúcou históriou - ako jedinečné nenahraditeľné kultúrne dedičstvo, ktorého zachovanie nie je len zákonnou, kultúrnou, ale aj morálnou povinnosťou občanov a zástupcov Mesta. Je potrebné poukazovať na skutočnosť, že v prípade poškodenia alebo zničenia pamiatkového fondu nie je možné zabezpečiť jeho primeranú náhradu – pamiatkový fond predstavuje jedinečné kultúrne bohatstvo, ktoré je poškodením alebo zničením neobnoviteľné.
3. Hodnoty a špecifiká **kultúrnej montánnej krajiny** v katastri Mesta propagovať, dôsledne zachovávať a podľa možností regenerovať – zároveň s tým sa odporúča podporovať kultúrno-historický potenciál krajiny a aktívne ho tvorivo zapojiť a zhodnotiť v rámci lokálneho cestovného ruchu.
4. **Odporúča sa budovať / zriaďovať** banícke / náučné pešie aj cyklochodníky, aspoň občasnú vstupy pre verejnosť do vybraných historicky hodnotných štôlní (primerane zabezpečených a s odborným sprievodom) a iné aktivity, sprostredkujúce verejnosti výnimočnú montánnu históriu, hodnoty a dedičstvo na celom rozsiahlom území chotára Mesta.

G.13. Všeobecné doplňujúce požiadavky na ochranu pamiatkových hodnôt

Ak na základe aplikácie zákona NR SR č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov - *pamiatkového zákona* - dôjde k nejasnosti o metodickom postupe ochrany pamiatkového fondu alebo pamiatkových hodnôt v *PZ Gelnica* z dôvodu, že tieto *Zásady* explicitne neurčujú konkrétny metodický postup, alebo nastane kontradiktórna interpretácia metodického postupu, v takých prípadoch **o metodickom postupe rozhodne Krajský pamiatkový úrad Košice formou individuálneho správneho aktu.**

H. ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

Povinnosť chrániť kultúrne dedičstvo vyplýva i z ďalších základných dokumentov:

1. Listina základných práv a slobôd v Čl. 11 Ústavného zákona z 9. januára 1991 uvádza:
(3) Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom.
Čl. 35 uvádza: (3) Nikto nesmie pri výkone svojich práv ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje, druhové bohatstvo prírody a kultúrne pamiatky nad mieru ustanovenú zákonom.
2. Podobne vyplýva aj z Ústavy SR z 1.septembra 1992 z Čl. 20:

(3) Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.

Čl. 44 uvádza: (2) Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo. (3) Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky.

3. Podmienky ochrany kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a archeologického dedičstva v súlade s vedeckými poznatkami určujú medzinárodné zmluvy v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva a ďalšie právne normy, ktorými je Slovenská republika viazaná, najmä:
  - Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (oznámenie č. 159/1991 Zb.);
  - Vyhláška ministerstva zahraničných vecí č. 15/1980 Zb. o Dohovore o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov;
  - Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný – oznámenie č. 344/2001 Z. z.) a Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z., čiastka 148/2001).

H.1. Spolupráca a účasť orgánov a organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia

1. Na zachovanie, regeneráciu a prezentáciu pamiatkovej zóny je potrebná komplexná spolupráca a súčinnosť orgánov štátnej správy, obecnej samosprávy a verejnej správy, legislatívne podchytená v pamiatkovom zákone a zákone o obciach a miestnej samospráve, spolu a s inými odbornými organizáciami a občianskymi združeniami.
2. V zmysle § 4 zákona č. 369/1990 Z. z. obec pri výkone samosprávnych funkcií najmä:
  - f) Zabezpečuje výstavbu a údržbu a vykonáva správu miestnych komunikácií, verejných priestranstiev, obecného cintorína, kultúrnych, športových a ďalších obecných zariadení, **kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a pamätihodností obce;***
  - o) zabezpečuje ochranu kultúrnych pamiatok v rozsahu podľa osobitných predpisov a dbá o zachovanie prírodných hodnôt.*
3. Základným predpokladom zachovania a regenerácie pamiatkového fondu na území PZ je spolupráca vlastníkov NKP a ostatných subjektov v pamiatkovom území – fyzických, resp. právnických osôb s príslušnými štátnymi orgánmi, organizáciami a samosprávou.
4. Úlohy Krajského pamiatkového úradu Košice („KPÚ“) pri zabezpečovaní ochrany a regenerácie PZ určuje zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov („pamiatkový zákon“). KPÚ je podľa § 11 ods. 1 pamiatkového zákona v prvom stupni vecne príslušným správny orgánom, ktorý rozhoduje o právach a povinnostiach právnických osôb a fyzických osôb na úseku ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk.
Ako prvostupňový orgán štátnej správy KPÚ ďalej:
  - vykonáva štátny dohľad nad stavom, využívaním a zabezpečením ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk;
  - vypracúva a vydáva zásady ochrany pamiatkového územia, vypracúva podklady súvisiace s obstarávaním územnoplánovacej dokumentácie pre príslušné orgány

štátnej správy a územnej samosprávy, spolupracuje s nimi v procese spracovania prípravnej, projektovej a reštaurátorskej dokumentácie na záchranu, obnovu a využitie kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a archeologických nálezov a archeologických nálezísk;

- usmerňuje činnosti právnických osôb a fyzických osôb pri záchrane, obnove a využívaní pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk a poskytuje im odbornú a metodickú pomoc;
- vydáva rozhodnutia a záväzné stanoviská vlastníkovi stavby, ktorý má zámer realizovať stavbu, jej zmenu, stavebné úpravy alebo údržbu na objekte, ktorý sa nachádza v pamiatkovom území alebo je vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku;
- v rozhodnutí alebo záväznom stanovisku KPÚ uvedie, či je navrhovaný zámer z hľadiska záujmov pamiatkovej ochrany prípustný a určí podmienky, za ktorých je možné tieto práce pripravovať a vykonávať; toto rozhodnutie alebo záväzné stanovisko slúži ako podklad pre rozhodovanie stavebného úradu;
- spolupracuje pri zabezpečovaní osobitnej ochrany kultúrnej pamiatky s orgánmi štátnej správy a orgánmi územnej samosprávy v období krízovej situácie alebo mimoriadnej situácie pri príprave opatrení na uvedené situácie;
- zabezpečuje v období krízovej situácie, alebo mimoriadnej situácie dočasnú odbornú úschovu hnutelných kultúrnych pamiatok;
- poskytuje obci metodickú a odbornú pomoc pri evidovaní miestnych pamätihodností;
- dohliada na dodržiavanie pamiatkového zákona a prijíma opatrenia na odstránenie nedostatkov pri ochrane pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk;
- ukladá pokuty podľa § 42 a 43 pamiatkového zákona.

5. Úlohy a spoluprácu samosprávneho kraja a obce so štátnymi orgánmi pri zabezpečení podmienok na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu určuje vo svojich ustanoveniach pamiatkový zákon.

Samosprávny kraj podľa § 13 pamiatkového zákona utvára vo svojom územnom obvode podmienky na ochranu pamiatkového fondu, vyjadruje sa o návrhoch na vyhlásenie a zrušenie pamiatkových území a spolupracuje s orgánmi štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu pri záchrane, obnove a využívaní kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Podľa § 14 ods. 1 pamiatkového zákona obec utvára všetky podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu na území obce. Podľa § 14 ods. 2 pamiatkového zákona obec:

- a. dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s pamiatkovým zákonom;
- b. koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídel s pamiatkovým územím;
- c. spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia;
- d. podporuje iniciatívy občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu;
- e. na základe výpisov z ústredného zoznamu vedie evidenciu pamiatkového fondu na území obce.

Obec ďalej môže, podľa § 14 ods. 3 pamiatkového zákona, utvárať zdroje na príspevky vlastníkom na záchranu a obnovu kultúrnych pamiatok, nachádzajúcich sa na území obce.

Podľa § 14 ods. 4 pamiatkového zákona obec môže rozhodnúť o vytvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce. Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnutelných vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Zoznam evidovaných pamätihodností obce predloží obec na odborné a dokumentačné účely krajskému pamiatkovému úradu; ak ide o nehnuteľné veci, predloží zoznam aj stavebnému úradu.

H.2. Aktualizácia zásad

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Gelnica budú aktualizované:

- v prípade, ak v praxi dôjde k nejasnostiam v zásadných metodických prístupoch k ochrane pamiatkového fondu na území pamiatkovej zóny;
- v prípade, ak Zásady neurčujú metodický prístup k zásadným okruhom ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkových hodnôt pamiatkovej zóny;
- na základe zásadného rozšírenia poznania a zvýšenia úrovne vedeckých disciplín, týkajúcich sa ochrany pamiatkového fondu;
- v prípade zásadných urbanistických, architektonických, funkčných a iných zmien územia.

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Gelnica je potrebné aktualizovať s optimálnou periodicitou a v potrebnom rozsahu. Spracúvajú sa zvyčajne na obdobie 10 – 15 rokov.

H.3. Záver

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Gelnica boli spracované na základe Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území, transformovaného na dlhodobu uplatňovaný a zaužívaný osobitný prístup orgánu ochrany pamiatkového fondu v PZ Gelnica.

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Gelnica sú podľa § 29 pamiatkového zákona súčasťou priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom pre spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.

Zásady ochrany pamiatkového územia sú odborným dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, ktorým orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkami nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb a urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

I. PRÁVNE NORMY

Platné právne predpisy:

1. DEKLARÁCIA Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva, Zbierka zákonov SR č. 91 / 2001, čiastka 39 z 20. marca 2001;
2. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov - PAMIATKOVÝ ZÁKON;
3. Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 231/2014, ktorou sa mení vyhláška MK SR č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov;
4. Zákon č. 200/1994 Z. z. o Komore reštaurátorov a o výkone reštaurátorskej činnosti jej členov v znení neskorších predpisov;
5. Zákon č. 138/1992 Z. z. o autorizovaných architektoch a autorizovaných stavebných inžinieroch v znení zákona č. 236/2000 Z. z.;
6. Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov - STAVEBNÝ ZÁKON
7. Zákon č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov;
8. Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 55/2001 Z. z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii.

Medzinárodné dohovory a charty:

1. Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.);
2. Európsky dohovor o krajine č. 515/2005 Z. z.;
3. Aténska charta o reštaurovaní historických pamiatok (Atény 1931);
4. Benátska charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel (Benátky 1964);
5. Florentská charta - Historické záhrady (Florenca 1982);
6. Washingtonská charta - Ochrana historických miest (Washington 1987);
7. Medzinárodná charta o zabezpečení ochrany archeologického dedičstva (Lausanne 1990);
8. Narský dokument o autenticite (Nara 1994);
9. Kultúrne dedičstvo pod vodou (Sofia 1996);
10. Kultúrny turizmus (Mexiko 1999);
11. Ľudové stavebné dedičstvo (Mexiko 1999).

